TITU MAIORESCU

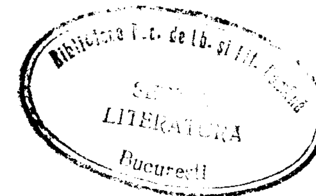
O P E R E

II

Ediție, note, comentarii, variante, indice
de
GEORGETA RĂDULESCU-DULGHERU
și
DOMNICA FILIMON

Note și comentarii
de
ALEXANDRU GEORGE
și
AL. SĂNDULESCU

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINERVA
București, 1984

CRITICE

(1866—1907)

III

LITERATURA ROMÂNĂ ȘI STRĂINĂTATEA

(1882)

I

În timpul din urmă, mișcarea politică și literară a României începe să fie un obiect de mai mare luare-aminte pentru Europa apuseană.

Vitejia armatei noastre în războiul de peste Dunăre a fost o surprindere pentru opinia publică a Europei, care până atunci era deprinsă a-și dobîndi cunoștințele sale despre noi mai ales prin corespondenții de ziare. Astăzi oamenii luminați din străinătate par a simți că în privința întregei viețe a poporului român au fost prea puțin și prea rău informați și se întorc cu oarecare curiozitate spre cunoașterea unei națiuni ce a arătat o valoare mai mare decît i se presupunea.

Se înțelege că o parte a acestui interes s-a îndreptat și spre literatura română, ca spre manifestarea cea mai directă a chiar firei poporului. Însă, din necunoștința limbei, interesul ar fi rămas zadarnic, dacă, cel puțin în Germania, nu s-ar fi aflat publicate tocmai în timpul din urmă un șir de traduceri a multora din poeziile și novelele care au caracterizat literatura română din zilele noastre. Dar așa, întîlnindu-se și interesul și mijlocul de a-l mulțumi, s-a putut produce în Germania o întreagă mișcare de critică literară relativă la viața noastră intelectuală, adecă la acea parte a ei care se găsește exprimată în forma poetică.

LITERATURA ROMÂNĂ ȘI STRĂINĂTATEA

(1882)

I

În timpul din urmă, mișcarea politică și literară a României începe să fie un obiect de mai mare luare-aminte pentru Europa apuseană.

Vitejia armatei noastre în războiul de peste Dunăre a fost o surprindere pentru opinia publică a Europei, care până atunci era deprinsă a-și dobîndi cunoștințele sale despre noi mai ales prin corespondenții de ziare. Astăzi oamenii luminați din străinătate par a simți că în privința întregei viețe a poporului român au fost prea puțin și prea rău informați și se întorc cu oarecare curiozitate spre cunoașterea unei națiuni ce a arătat o valoare mai mare decît i se presupunea.

Se înțelege că o parte a acestui interes s-a îndreptat și spre literatura română, ca spre manifestarea cea mai directă a chiar firei poporului. Însă, din necunoștința limbei, interesul ar fi rămas zadarnic, dacă, cel puțin în Germania, nu s-ar fi aflat publicate tocmai în timpul din urmă un șir de traduceri a multora din poeziile și novelele care au caracterizat literatura română din zilele noastre. Dar așa, întîlnindu-se și interesul și mijlocul de a-l mulțumi, s-a putut produce în Germania o întreagă mișcare de critică literară relativă la viața noastră intelectuală, adecă la acea parte a ei care se găsește exprimată în forma poetică.

Convorbirile literare [1] se cred chemate a da seamă cetitorilor lor despre acest fapt de oarecare însemnătate. Vorbind însă de traducerile cele nouă, ni se impune datoria de a reaminti împreună cu ele lucrările mai vechi ale d-lui W. Kotzebue, care pe timpul publicării lor nu au avut poate răsunetul meritat din cauza lipsei de interes ce ne întîmpina pe atunci în Germania, dar care astăzi sunt menite să ia locul ce-l merită atît în judecata străinilor, cît și în recunoștința noastră.

Cărțile germane, despre a căror primire ne propunem astfel să facem o scurtă dare de seamă, sunt următoarele:

1. Carmen Sylva și Mite Kremnitz, *Rumänische Dichtungen* (1 vol. în 12° de VIII + 214 pag., Lipsca, 1881, la Wilhelm Friedrich).
2. D-na Mite Kremnitz, *Rumänische Skizzen* (1 vol. în 12° de XXII + 232 pag., București, 1877, la Socec).
3. Aceeaș: *Neue rumänische Skizzen* (1 vol. în 8° de VIII + 161 pag., Lipsca, 1880, la W. Friedrich).
4. W. von Kotzebue: *Rumänische Volkspoesie* (1 vol. în 16° de XVI + 178 pag., Berlin, 1857, la Decker).
5. Acelaș: *Aus der Moldau. Bilder und Skizzen* (1 vol. în 12° de 140 pag., Lipsca, 1860, la Carol B. Lork).
6. Acelaș: *Laskar Vioresku* (1 vol. în 8° de 307 pag., Lipsca, 1863, la Voigt & Günther).

Trecem cu vederea, ca fiind mai în afară de obiectul acestui articol, traducerile d-lui Theochar Alexi (*Rumänische Kunstdichtungen*, Kronstadt, 1880), precum și publicările novelistice din viața societății române de Karl Emil Franzos, de George Allan (*Aus der rumänischen Gesellschaft*, Leipzig, 1882, o parte apărută și în revista din Berlin *Nord und Süd*, de la august 1880), de M. Brociner (*Aus zwei Zonen. Rumänische Kulturbilder*, Bremen, 1880) etc.

Dar și în darea de seamă asupra cărților enumerate mai sus ne vom mărgini a reproduce pe scurt cîteva din opiniile criticilor germani asupra lor, fiind aici vorba — nu de părerea noastră, ci de efectul produs asupra publicului străin prin literatura română ajunsă la cunoștința lui. Numai în privința scrierilor d-lui Kotzebue ne vom permite a spune și părerea noastră, fiindcă nu mai putem controla opiniile presei din timpul publicării lor.

[1] Unde a apărut această dare de seamă, la 1 ianuarie 1882.

Cel mai mare răsunet din acele 6 publicări îl are în momentul de față cea însemnată în rîndul dintîi: *Poezii române*, traduse de Carmen Sylva și publicate de d-na Mite Kremnitz, care le-a înavuțit și cu traduceri de ale sale. După o dedicare „la patria mea" *(an meine Heimat)* de Carmen Sylva și o scurtă notiță literară a editoarei, cartea cuprinde 36 de poezii traduse de Carmen Sylva și 27 de d-na Kremnitz. Din poeziile traduse, cele mai multe sunt de Alecsandri și de Eminescu, celelalte de Bolintineanu, Iacob Negruzzi și Șerbănescu.

Se știe astăzi, și, prin urmare, nu comitem nici o indiscreție spunînd-o și noi, că sub pseudonimul Carmen Sylva se ascunde, adică nu se mai ascunde, însăș regina României, Elisabeta, născută prințesă de Wied. Poate această ilustră proveniență a cărții a contribuit și ea la impresia produsă în Germania și a făcut-o așa de răspîndită, încît în momentul de față, puține luni după publicarea întîiei ediții, se pregătește ediția a doua [1]. Casa prințiară de Wied este bine însemnată în memoria germanilor, și nu pentru întîia dată se întîlnește un reprezentant al ei în sfera literaturei germane. Cu atît mai mare recunoștință trebuie să avem noi românii pentru regina al cărei renume și ale cărei lucrări au contribuit să ne facă mai bine cunoscuți și mai bine judecați în Germania și Austria.

Dealtminteri, oprindu-ne de la orice exprimare a părerii noastre proprie asupra traducerilor publicate, ne mărginim a rezuma aici glasurile criticei germane.

[1] Care a și apărut, dar fără dată.

Literarische Beilage der Montags-Revue din 21 martie 1881, după o traducere asupra timpurilor vechi, vorbește despre literatura română de astăzi și zice:

„România poate privi cu mulțumire și cu mîndrie la creșterea sănătoasă și puternică a literaturei sale naționale, care în poezia lirică a ajuns aproape la înălțimea celor mai frumoase produceri ale acestui gen literar la celelalte popoare".

Urmează apoi o laudă a lui Alecsandri:

„cel mai mare și mai iubit poet al României, căruia izvorul poeziei lirice îi curge nesecat",

și reproducerea poeziilor sale *Stelele* (doină) și *Fîntîna*, în traducerea reginei.

„După Alecsandri trece de cel mai însemnat poet M. Eminescu, reprezentantul pesimismului. Însă multe din cîntecele sale sunt lipsite de claritate și de preciziune. Cîteva poezii lirice ale acestui autor le cunoaștem de mai nainte din *Gegenwart* (vol. XIV, no. 29, vol. XV, no. 17). În totalitate, spiritul său se arată înrudit cu al lui Leopardi."

Se reproduce după aceasta, în traducerea „măiastră" a reginei, *Crăiasa din povești* de Eminescu. Articolul urmează:

„Un poet de talent este Iacob Negruzzi, ale cărui poezii plac prin simplicitatea lor naturală".

Se vorbește apoi despre „probele frumoase" de poezii ale lui Șerbănescu, se reproduce *Sărutarea* lui și se amintesc „admirabilele" trei balade de Bolintineanu.

Cu aceeaș recunoaștere a valorii poeziei române și a meritului traducătoarelor se exprimă *Magdeburgische Zeitung* din 18 august 1881; cu laudă, dar cu mai multă rezervă, *St. Petersburger Zeitung* din 27 iulie 1881; cu admirare pentru regina traducătoare, dar cu puțină cunoștință de cauză, o notiță din *Neue Freie Presse* de la 1 martie 1881; cu multă căldură, un articol din *Rivista internazionale*, asemenea de la 1 martie.

În fine, ca să lăsăm la o parte pe celelalte, *Neue preussische (Kreuz-) Zeitung* (no. 22, 1881) zice, între altele:

„Poeții traduși ne conduc într-o lume particulară. Pare c-ar fi un văl ușor care este aruncat peste toate aceste cîntece, de-abia se ivește o izbucnire mai vie a bucuriei; iubirea înflăcărată a patriei este însă o temă adeseori tratată. Considerînd aplicarea muzei române spre tristeță, nu este de mirat că a produs și un reprezentant al pesimismului, M. Eminescu, ale cărui poezii sunt în colecția de față cele mai însemnate lîngă acele ale lui Alecsandri, poetul de predilecție al patriei sale."

Trecînd la a doua și a treia din cărțile enumărate mai sus, vedem în *Schițele române*, introduse și traduse de d-na Kremnitz, o ochire asupra literaturei române dată sub formă de prefață; apoi urmează traduse: *Crucea din sat* și *Popa Tanda*, de Slavici; *Popa Gavril* și *Cucoana Nastasica*, de I. Negruzzi; *Mihnea cel Rău*, de Odobescu; povestea *Doi feți cu stea în frunte*, după redacțiunea lui Slavici, și *Șanta*, de N. Gane. *Nouele schițe române*, publicate de aceeaș autoară, cuprind traducerea a două nuvele de Slavici: *Gura satului* și *Budulea Taichii*, a două novele de Gane: *Andrei Florea Curcanul* și *Sfîntul Andrei*, și a unei copii de pe natură de I. Negruzzi: *Ioniță Cocovei*. Din aceste traduceri, *Gura satului* apăruse mai nainte, cu ilustrațiuni, în revista *Illustrierte Welt* (Hallberger, no. 22 și 23 din 1879), iar *Andrei Florea Curcanul*, în revista *Nord und Süd* (red. Paul Lindau, numărul de la decemvrie 1879).

Rezumînd aici unele din părerile criticei germane asupra acestor lucrări, lăsăm la o parte notițele, dealtminteri foarte favorabile, publicate în unele organe de mai puțină însemnătate pentru opinia literară în Germania, precum sunt *Europa* (no. 12 din 1881), *Wiener Allgemeine Zeitung* (no. 243 din 1880), *Berliner Fremdenblatt* (no. 207 din 1880) etc., precum și critica d-lui Remy din *Vossische Zeitung*, reprodusă în întregul ei în *Convorbirile literare* de la 1 ianuarie 1878.

În *Blätter für literarische Unterhaltung*, no. 40 din 1880, cetim:

„*Rumänische Skizzen* etc. Aceste nuvele ţărăneşti, poveşti şi istorioare, pline de atracţie şi scrise cu inimă, sunt introduse din partea traducătoarei prin o ochire asupra dezvoltării literaturei române. Primele patru novele de Slavici şi Negruzzi sunt bogate în observări fine, toate pline de un humor adevărat, însufleţite de o veselie aleasă, şi se citesc în traducere ca nişte lucrări de mare însemnătate. Unele amănunte, d.e., cum fiecare din cei doi amanţi, Bujor şi Ileana, stăpiniţi de patimă, părăsesc noaptea repaosul lor, cum fata se duce la mama încă neînduplecată a iubitului ei, Bujor în aceeaş intenţie la tata Ilenei; apoi metoda popei Tanda care, dintr-un sat căzut în mizerie (Sărăcenii) face mai întîi prin predică, apoi prin batjocură, apoi prin mustrare şi, în fine, prin un admirabil model de muncă, un sat plin de bogăţie, merită cea mai mare laudă şi sunt demne de punctul de vedere al unei înalte culturi. Plină de măduvă este naraţiunea *Mihnea cel Rău*, foarte plăcută povestea *Doi feţi cu stea în frunte*, care în parte aduce aminte de poveştile germane, şi interesantă novela *Şanta*. Cartea întreagă stă cu mult deasupra literaturei de romane obişnuite, şi novelele ţărăneşti ale lui I. Negruzzi şi Slavici se pot pune alăturea cu ale lui Auerbach."

Din aceeaş revistă, pag. 137 şi 138 din 1881:

„*Neue Rumänische Skizzen* etc. Traducătoarea urmăreşte scopul de a cîştiga cîţiva noi amici pentru literatura română. Nu toate novelele vor contribui la aceasta. Unele din ele sunt prea neînsemnate în cuprinsul lor sau, ca novela populară din Transilvania *Budulea Taichii*, de o nesuferită lungime. Însă cele două novele, puse cu drept cuvînt în fruntea cărţii, *Gura satului* de Slavici şi *Andrei Florea* de Gane, produc, din contra, un efect mai mare decît îl aşteaptă traducătoarea; ele ne pun în stare să privim foarte de aproape în viaţa ţăranului român, adică a naţiunii române aproape întregi; ne arată omul din popor în paşnica idilă săteană şi în vîrtejul bătăliei, şi ne dovedesc în mod evident că ultimele fapte războinice ale românilor au deşteptat simţimîntul naţional al acestui popor, despre care până acum abia se făcea amintire, şi au deşteptat totdeodată o puternică lucrare literară."

Urmează apoi o analiză a cuprinsului celor două novele de Slavici şi Gane, cu relevarea textuală a unor pasaje marcante.

Magazin für die Literatur des Auslandes (no. 22, 1878), într-o întinsă dare de seamă scrisă cu o vie simpatie pentru obiectul traducerilor doamnei Kremnitz, zice între altele:

„Cartea produce un interes călduros pentru poporul român... Figurile sunt atît de vii şi zugrăvite cu un realism atît de palpabil, încît nu ne putem îndoi că ele au fost luate din viaţa adevărată... Orcît de deosebită ar fi materia şi concepţia acestor novele, în o privinţă le este tuturora întipărită marca unei literaturi tinere, care înaintează cu multă pază... pe o cale puţin bătută. În toate lipseşte elementul în care literatura Europei cu civilizaţia veche îşi află în ziua de astăzi punctul de gravitate: analiza psihologică. Această lipsă devine aici, după materia tratată, cînd un defect, cînd un merit. Idila *La crucea din sat* de I. Slavici nu are, în simplicitatea ei naturală şi în descripţia ei puternică, trebuinţă de o dezvoltare psihologică. Aceşti oameni simpli nu reflectează asupra faptelor lor, care sunt spontanee ca ei înşii, ci stau înaintea noastră aşa cum au fost scoşi din viaţă... Schiţa lui Slavici este, prin privirea ei clară asupra vieţii ţăranului român, cea mai remarcabilă şi cea mai originală dintre toate... Chiar şi mici lucruri exterioare, cum sunt, d.e., numele de femei pline de dulceaţa vocalelor, ne ating în mod plăcut... Cele două schiţe de I. Negruzzi, *Popa Gavril* şi *Cucoana Nastasica*, întrec această novelă simplă în ceea ce priveşte măiestria descripţiei, dar nu le este atît de hotărît imprimat spiritul specific românesc. *Popa Gavril* e o mică capodoperă de humor, are însă o trăsătură predominant rusească, care în *Cucoana Nastasica* iese şi mai mult la iveală... Autorul îşi desemnează micul tablou cu atîta precizie şi cu atîta siguranţă realistă, încît parcă avem înaintea noastră o schiţă a marelui descriitor al moravurilor ruseşti, numai cu mai puţină psihologie de cum obişnuieşte Turgheniev... În *Popa Tanda* de I. Slavici şi în *Şanta* de N. Gane se dă însă pe faţă lipsa unei concepţiuni mai adînci..."

În *Gegenwart* (no. 34, 1879) cetim despre aceleaşi traduceri, între altele:

„Valoarea principală a acestor povestiri stă în înfăţişarea plină de căldură a vieţei poporale române. S-a făcut atîta abuz de vorba

ironică despre « naționalitățile cele interesante ». Însă viața populară română e într-adevăr interesantă și nu merită ironie. Ea posede o comoară de cîntece populare, de care nu are să-i fie rușine (a fost dintru-ntîi adunată de Alecsandri), are proverbe pline de înțelepciune. Între povestirile comunicate aș vrea să relev mai ales două: *Popa Gavril*, de Negruzzi și *Popa Tanda*, de Slavici, două portrete de preoți ortodocși de la sat, zugrăvite cu mare claritate, o imagine luminoasă și o imagine întunecată din istoria lor. Cea din urmă, de Slavici, este un mărgăritar al cărții, chiar din punct de vedere al operei de artă în sine, făcînd abstracțiune de valoarea ei pentru istoria culturei..."

Urmează apoi o analiză a novelelor *Popa Gavril* și *Popa Tanda*.

Cunoscutul etnograf și limbist Lorenz Diefenbach zice în *Völkerkunden Osteuropas*, vol. II, pag. 187, asupra acelorași scrieri:

„Cele două novele sătene de Slavici *(Crucea din sat* și *Popa Tanda)* stau pe aceeaș treaptă cu cele mai bune novele germane de felul lor. Istoria lui Gane *(Șanta)* e mișcătoare, iar povestea *(Doi feți cu stea-n frunte)*, o minune..."

Luînd cunoștință de aceste aprețieri ale criticei germane, mulți cetitori vor constata, poate cu părere de rău, că scrierile unor autori de ai noștri, pe care străinătatea îi înalță alăturea cu Turgheniev și cu Auerbach, sunt mai puțin cunoscute și par a fi mai puțin prețuite în patria lor proprie.

Dar aceasta să o spunem încet și numai între noi, ca să nu ne audă străinii. Iar până cînd vor ajunge și străinii să ne auză și să ne înțeleagă în chiar limba noastră, să sperăm că ne vom fi îndreptat și vom fi ieșit din nepăsarea în care ne aflăm astăzi.

Nu putem încheia un articol despre literatura română în Germania, fără a vorbi cu recunoștință de lucrările mai vechi ale d-lui de Kotzebue [1]. Dacă în rîndurile următoare ne încercăm a ne îndeplini această

[1] Vezi și mai jos notița de la 1887: *Intru amintirea lui Wilhelm de Kotzebue* [în vol. de față, p. 111 — 114 — *n. ed.*].

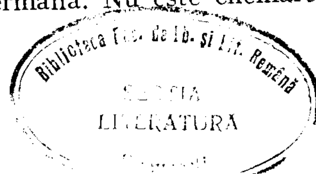

datorie, sperăm totdecdată că favoarea ce au găsit-o în literatura germană ultimele traduceri se va răsfrînge și asupra scrierilor d-lui Kotzebue și va redeștepta în conștiința publicului cetitor de astăzi aducerea-aminte a acestui cunoscător și prieten de frunte al poporului român.

Locul cel dintîi atît în privința cronologică, cît și în privința meritului, îl ocupă traducerea poeziilor române de d-nul Kotzebue în *Rumänische Volkspoesie* de la 1857. Cartea, dedicată d-lui Alecsandri, cuprinde, între altele, *Miorița, Toma Alimoș, Meșterul Manole, Blăstemul, Movila lui Burcel, Înșiră-te mărgărite* și, ca apendice, două poezii de Conachi și cîte una de Constantin Negruzzi, Sion și Crețeanu. Poeziile populare sunt urmate de note explicative. Traducerea d-lui Kotzebue este din cele mai bune, și cel ce cunoaște amîndouă limbile rămîne surprins de arta cu care traducătorul a știut să reproducă într-o limbă așa de heterogenă, precum este cea germană, o parte esențială a farmecului poeziei populare române.

Meritul d-lui Kotzebue este cu atît mai mare, cu cît însăș literatura germană nu-i oferea prea multe exemple de traduceri bune. Este curios să vezi tocmai în Germania disproporția între calitatea și cantitatea traducerilor ce se publică. De cînd cu *Stimmen der Völker in Liedern* ale bătrînului Herder — a trecut un secol de atunci — germanii s-au arătat a fi națiunea care se interesează mai mult de spiritul literar al altor popoare. Suma de traduceri ce apar în Germania din franțuzește, englezește, italienește etc. este foarte mare și întrece singură toate traducerile făcute în celelalte limbi, afară de literatura științifică, în care Franța de cîtva timp încoace urmărește cu mare silință producerile străine. Dar obiceiul germanilor de a traduce romanurile, dramele și poeziile altor popoare nu pare a le fi întărit și arta de a traduce, și ușurința, greutatea stilului și nepriceperea multor traduceri germane a ajuns să fie un fel de calamitate literară, în contra căreia, dealtminteri, se ridică astăzi cu energie însăș critica germană. Nu este chemarea noastră de a intra

aici în amănunte; am atins acest punct numai pentru a ne putea bucura cu atît mai mult de traducerea d-lui Kotzebue, care se înalță cu mult deasupra celor mai multe lucrări de felul ei. Cine a putut traduce, d.e., pe *Toma Alimoș*, precum se vede tradus în pag. 15—20 din cartea d-lui Kotzebue, merită epitetul de a fi un traducător din cei de frunte și de model ce vedem că i se dă în prefața la *Rumänische Skizzen* și la *Rumänische Dichtungen*.

Celelalte două cărți ale d-lui Kotzebue ies din cadrul articolului de față, nefiind traduceri din românește, ci lucrări originale ale autorului. Însă materia acestor lucrări este luată din viața românilor moldoveni și este tractată cu atîta cunoștință de cauză, cu atîta iubire de adevăr și totdeodată cu atîta iubire a românilor încît ne înfățișează despre țara noastră de acum 30 de ani o icoană credincioasă, care trebuie să contribuie și ea a ne face mai bine înțeleși și mai bine văzuți în străinătate. Noi ne vom îngriji ca aceste scrieri ale d-lui Kotzebue să fie traduse în românește, căci dacă ele pot fi interesante pentru germani, vor fi, desigur, cu atît mai interesante și mai prețioase pentru români, cărora le înfățișează oglinda unor vremuri pentru totdeauna trecute[1].

Bilder und Skizzen aus der Moldau ne dau următoarele „copii de pe natură" din societatea noastră dintre 1852 și 1856: o vînătoare în Moldova, mănăstirea Tomnatica (Varaticul), băile de la Slănic; o istorie țărănească; o vizitare a bîlciului sau a „iarmarocului" din Fălticeni. Toate sunt scrise cu vioiciune, cu îngrijire pentru amănuntele împrejurărilor reale și, pe lîngă unele mustrări meritate, cu bunăvoință pentru noi. Numai douăzeci și cinci de ani[2] au trecut de la epoca descrisă acolo, și de-abia ne mai putem recunoaște în schițele d-lui Kotzebue. Viața boierească din poves-

[1] Traducerile de care se vorbește aici s-au și publicat de atunci încoace, și anume *Schițe din Moldova* (București, Haimann, ediția a 2-a, 1886) și *Lascăr Viorescu* (ibid., 1892), amîndouă traduse de d-na A.M. [Ana Maiorescu — *n. ed.*].

[2] Acum (1908) 52 ani.

tirea de la început s-a schimbat astăzi pretutindeni, categoria a treia a călugărițelor, de care se plînge autorul cu drept cuvînt (fetele de boier duse cu sila la călugărie) a dispărut asemenea din mînăstirile noastre, băile de la Slănic s-au reformat și „iarmarocul" din Fălticeni a încetat de mult să mai fie ceea ce era pe atunci. Numai țăranul român, în bine și în rău, și frumusețea naturei au rămas neschimbate și sunt încă elementul statornic în marea mișcare a țării românești.

Pe o scară mai întinsă ne dă și romanul *Laskar Vioresku* o descriere a vieței noastre sociale din generația trecută, adecă de pe la 1851, și ne înfățișează tocmai tranziția de la obiceiurile vechi spre spiritul cel nou al generației după 1848. Contrastul între junele Lascar și bătrînul Ienachi însuflețește întreaga lucrare, și mai ales figura lui Ienachi este o creațiune ce poate sta alăturea cu cele mai însemnate produceri ale romanului modern.

Încheind darea noastră de seamă, nu ne putem opri de la încercarea de a ne explica favoarea neașteptată ce au găsit-o mai ales în Germania literatura poetică a unui popor care până atunci fusese întîmpinat sau cu nepăsare sau cu antipatie.

Ceea ce a trebuit să placă străinilor în poeziile lui Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu și Șerbănescu și novelele lui Slavici, Negruzzi și Gane este, pe lîngă măsura lor estetică, originalitatea lor națională. Toți autorii acești, părăsind oarba imitare a concepțiunilor străine, s-au inspirat de viața proprie a poporului lor și ne-au înfățișat ceea ce este, ceea ce gîndește și ceea ce simte românul în partea cea mai aleasă a firei lui etnice. Acest element original al materiei, îmbrăcat în forma estetică a artei universale, păstrînd și în această formă ca o rămășiță din pămîntul său primitiv, a trebuit să încînte pe tot omul luminat și să atragă simpatica lui luare-aminte asupra poporului nostru. Căci orce individualitate de popor își are valoarea ei absolută, și îndată ce este exprimată în puternica formă

a frumosului, întîmpină un răsunet de iubire în restul omenirii ca o parte integrantă a ei.

La această cauză generală se mai adaogă, îndeosebi pentru novelele lui Slavici, Gane şi Negruzzi, întîmplarea favorabilă că ele se găsesc în armonie în privinţa obiectelor ce ni le înfăţişează şi care sunt mai ales figuri tipice din popor, cu un întreg curent al gustului estetic în Europa, curent pe care noi îl credem foarte sănătos şi în urma căruia romanurile ţărăneşti şi descrierile tipice au ajuns să fie cele mai preţuite produceri ale literaturei de novelişti.

Poate nu se va găsi nepotrivit dacă, pornind de la novelele noastre populare, ne oprim ceva mai mult asupra unei discuţii estetice, care se află în legătură aşa de strînsă cu mişcarea noastră literară.

Citirea unor romane şi novele ca *Laskar Vioresku* de Kotzebue, ca *Buna pescuire* a spaniolului Alarcon (vezi *Convorbirile literare* de la 1 ianuarie 1881), ca *Rabbiata* lui Heyse, ca *Gura satului* de Slavici, *Amintirile din copilărie* de nepreţuitul Creangă, *La mare au diable* şi *Petite Fadette* de George Sand, *Madame Bovary* de Flaubert, *Memoriile unui vînător* şi *Nov* de Turgheniev, *Norocul în Roaring-Camp* de Bret Harte (vezi *Convorbirile literare* de la 1 ianuarie 1874), *David Copperfield* de Dickens şi, mai presus de toate, *Ut mine Stromtid* de Fritz Reuter, ne-a întărit în convingerea că se poate formula de-a dreptul un nou principiu estetic în privinţa romanului modern, în deosebire de tragedie.

Se ştie, şi acest punct se află studiat în multe tractate de estetică şi formulat şi de Goethe, că în tragedie persoana principală este mai întîi de toate activă, este izvorul propriu al faptelor sale, prin care se înlănţuieşte catastrofa finală, şi în această activitate problema tragică este cu atît mai clară şi cu atît mai măreaţă cu cît acea persoană este mai puternică, mai puţin strîmtorată prin mărginirea împrejurărilor şi, prin urmare, mai liberă să lucreze după firea sa individuală. De aceea subiectele tragediei sunt mai ales regii şi eroii, în genere un tip de o puternică individualitate,

dar fără nici o mărginire naţională şi afară de orce idee tipică de clasă.

În roman şi în novelă, din contra, persoana principală este în esenţă pasivă şi, departe de a stăpîni la început împrejurările, este ea stăpînită şi bîntuită de ele şi trece prin conflicte tocmai din cauza întîmplărilor din afară. De aceea, susţinem acum noi, subiectul propriu al romanului este viaţa specific naţională, şi persoanele principale trebuie să fie tipurile unor clase întregi, mai ales a ţăranului şi a claselor de jos. Căci o figură din popor este de la început pusă sub stăpînirea împrejurărilor ca sub o fatalitate, ea poate fi pasivă fără a fi slabă, fiindcă înfăţişează în sine toată puterea impersonală a tradiţiei de clasă, şi totdeodată exprimarea simţirilor şi pasiunilor ei poate fi mai clară, fiind mai primitiv firească şi mai puţin meşteşugită prin nivelarea culturei înalte.

De aceea şi vedem că romanul poporan se poate înălţa la o culme de emoţiune ce-l pune alăturea cu adînca mişcare a tragediei, la care nu ajung romanurile din societatea de cultură cosmopolită, şi scene ca aceea în care Havermann din *Ut mine Stromtid* părăseşte cu o acţiune violentă pe stăpînul său Axel, sau în care Miron din *Gura satului*, despărţindu-se de Marta, îşi frînge fluierul de genuchi şi pleacă din sat, sau în care bătrînul Ienachi din *Laskar Vioresku* nu ştie să zică soţiei sale dinaintea iconiţei Maicii Domnului decît simplele cuvinte „nu mă părăsi", sunt de o putere mişcătoare de gradul cel mai înalt şi pun efectul romanului în linie paralelă cu cel formulat de Aristotel pentru tragedie: de a produce adecă, deşteptînd un fior de frică şi de compătimire în cetitor, o catharsis, o înălţare şi purificare a acestor pasiuni. Dar pe cînd eroul tragic cu tip individual poate exista în toate ţările (Hamlet nu e specific danez. Antigone nu e numai greacă sau *Mizantropul* francez), eroul romantic este mai bine caracterizat prin tipul său naţional, cu care nu poate exista decît într-un anume popor şi într-o anume ţară (Havermann e specific german, Miron român, Madame Bovary franceză, Stumpy cali-

fornian, Bumple englez); și pe cînd eroul tragediei, împins de puternica sa personalitate, își creează însuș prin simțirile și faptele sale conflictul împrejurărilor și o catastrofă în acțiune, eroul romanului se află de mai nainte pus într-un mod fatal în limitele de clasă și în limitele de naționalitate, și evoluțiunea lui stă în lupta de suferință cu aceste limite spre o catastrofă în simțimînt. În această evoluțiune eroul romantic se înalță din strîmtoarea timpului și a spațiului spre o simțire universal omenească, și catastrofa lui psihologică samănă cu momentul în care un rîu, ținut pănă atunci în îngustimea țărmurilor, se varsă deodată în oceanul nesfîrșit.

Teoria romanului expusă aci, ca toate teoriile estetice, nu vrea să fie o formulare absolută: îndeosebi nu vrea să condamne romanurile moderne, care nu ar fi o reprezentare a figurilor tipice dintr-un popor dat, și să recunoască exclusiv numai romanurile claselor de jos. Nici tragedia nu este exclusiv mărginită la regi și la eroi, ci există și tragediile așa-numite burgheze, precum e *Cabala și amorul* de Schiller și *Nora* de Ibsen.

Dar ceea ce voim să zicem este că, precum tragedia prin chiar natura ei a fost silită să-și ia mai ales regii și eroii drept persoane principale, tot așa romanul este și va fi din ce în ce mai mult silit să-și caute elementul său propriu în tipurile mărginite ale unei anume clase sociale dintr-un anume popor, de regulă ale claselor de jos. Căci mai ales tipul poporan este nemeșteșugit și se impune cu realitatea unui product al naturei primitive. Figurile romantice din societatea înaltă sunt întrucîtva rezultate ale convențiunii; simțirile lor sunt în mare parte meșteșugite prin *modă* și trecătoare ca și moda. Conflictele de salon ale domnilor și doamnelor lui Octave Feuillet vor fi tot așa de sarbede și fără interes peste o sută de ani, precum sunt astăzi Pamela și Clarissa lui Richardson de acum o sută de ani, pe cînd Sancho Pansa și Vicarul de Wakefield trăiesc din viața veșnică a omenirii.

Însăș firea omenirii și nu moda convențională este obiectul artei novelistice; de aceea tipul poporan este materialul ei, și nu figura din salon.

Tot așa statua frumoasă înfățișează conturele tipice ale omului, fie nude, fie astfel învălite încît linia lor să apară cu claritate. Venus de la Milo este pe jumătate nudă, Pudiciția din Vatican este în haină transparentă; iar statua unei femei îmbrăcate după cea din urmă modă de la Paris ar fi poate o caricatură.

Dar lăsînd la o parte teoria romanului explicată mai sus, un lucru rămîne sigur: că romanurile poporane de felul celor citate în articolul de față sunt primite astăzi cu o deosebită favoare în lumea apuseană și că a fost, prin urmare, o coincidență fericită ca literatura noastră mai nouă să poată da cetitorilor străini tocmai niște probe alese din acest gen.

Noi romînii însă trebuie să ne bucurăm văzînd că, după ce mai multe generații ale tinerimii noastre au primit atîtea idei de știință și atîtea simțiri de artă din străinătate, a sosit timpul ca și noi să putem răspunde cu ceva, și că tînăra literatură română a fost în stare să dea bătrînei Europe prilejul unei emoțiuni estetice din chiar izvorul cel curat al vieței sale populare.

II

În partea dintîi a cercetării de față am făcut o dare de seamă asupra primirii ce au aflat-o în Germania traducerile unora din poeziile și novelele române.

Văzînd favoarea de care s-a bucurat în străinătate aceste probe ale literaturei noastre, nu ne putem ascunde părerea de rău că numai prin poezii și prin novele ne-am manifestat viața intelectuală și că nu am avut și nu avem din toată viața noastră publică de vro treizeci de ani încoace aproape nici o lucrare pe care să o fi putut arăta oamenilor luminați din Europa ca o dovadă a activității noastre științifice.

Lucrul merită, desigur, cea mai serioasă luare-aminte și, introdus precum este astăzi regatul României în

familia cea mare a Europei apusene, el are și datoria de a se întreba care este partea de cultură și suma de adevăruri științifice cu care contribuie la comoara generală a cunoștințelor omenești.

Două lucruri așteaptă străinii și sunt în drept să aștepte de la știința română: istoria patriei noastre și cercetarea limbei noastre materne.

Cum răspundem noi la aceste așteptări?

Știința istoriei (dacă putem numi istoria o știință) este aproape părăsită în generația română de astăzi [1]. După niște începuturi care promiteau ceva, după Șincai, Petru Maior și *Magazinul istoric* de Laurian și Bălcescu, după publicarea *Letopisețelor* de Mihail Kogălniceanu, lucrarea noastră a amorțit cu desăvîrșire pe acest tărîm.

Lumina erau în drept să o aștepte românii de la cele două universități, înființate în orașul lor de căpetenie, în București, și în Iași. Din nefericire, profesorii de istorie de la aceste institute de cultură ale țării nu s-au arătat la înălțimea chemării lor. Avem un profesor titular de istoria universală la Universitatea din București (Petre Cernătescu), unul la Universitatea din Iași (Nicolae Ionescu), un profesor titular de istoria română la București (Vasile Alesandrescu-Urechiă), unul la Iași (Andrei Vizanti). Acești profesori, puși de atîția ani în fruntea studiilor celor mai importante pentru națiunea română, n-au făcut toți patru împreună aproape nimic pentru înaintarea științei ce o profesează. Nici un studiu prin arhive, nici o publicare de documente, nici o monografie de oarecare valoare asupra vreuneia din multele părți obscure sau controversate ale trecutului nostru, necum o istorie întreagă — nimic, absolut nimic. Și astfel vedem că universitățile române, în cei douăzeci de ani ai existenței lor, nu au produs nici un scriitor istoric și că înșelate au fost așteptările țării în privința acelor bărbați cărora le

[1] E vorba de anul 1882.

încredințase căutarea și înaintarea celei mai prețioase științe a ei. [1]

Spre umilirea noastră, istoria română nu se poate încă astăzi cunoaște decît din lucrările străinilor, și tot la Engel, ba chiar și la Rösler și la Jung, cu neajunsurile lor, trebuie să se adreseze cine vrea să știe ceva despre trecutul nostru.

Dar dacă cele două universități, din București și din Iași, nu au produs nimic, trebuie să amintim că, în afară de cercurile lor, s-au arătat unele lucrări române care dau cel puțin elemente de ajutor pentru studiul istoriei. Cîteva cercetări arheologice ale d-lui Odobescu (pentru a nu vorbi de răposatul Bolliac, care nu știa ce e știința), cîteva notițe numismatice ale d-lui Mihail Șuțu și Dimitrie Sturdza își au valoarea lor pentru aceasta.

De însemnătate ar fi mai ales publicările de documente, întreprinse de unii și de alții, dacă meritul celor mai multe nu ar fi așa de redus prin lipsa lor de sistem și uneori chiar prin lipsa de seriozitate. Fără îndoială, orce document autentic privitor la istoria română are prețul său, fie că este adevărat și trebuiește primit ca temei pentru cele ce spune, fie că este neexact și trebuiește combătut. Dar cînd este vorba de o anume publicare de documente, precum sunt cele încercate la noi, atunci sunt de păzit oarecari regule, fără a căror păzire publicarea își pierde cea mai mare parte a folosului ei. Dacă ni se înfățișează, d.e., o publicare de documente din vreo arhivă sau bibliotecă străină, această publicare trebuie, pe lîngă exactitatea ei, să îndeplinească neapărat o condițiune esențială: să fie

[1] De atunci încoace lucrurile au început să se îndrepteze întrucîtva. Petre Cernătescu a încetat din viață; d. Nicolae Ionescu s-a retras la pensie; d. Urechiă publică două voluminoase istorii: a școalelor, de la 1800 la 1864, și a românilor; d. Al. Xenopol, numit mai tîrziu profesor la Universitatea din Iași, a terminat în 6 volume *Istoria românilor*, o dovadă cel puțin de mare stăruință. Dintre cei citați în text la 1882, numai d. Vizanti continuă a fi în activitate bugetară și în neactivitate profesorală. (Nota scrisă la 1893.)

Cît pentru starea de astăzi (1908), vezi mai jos adaosul de la sfîrșitul acestui studiu, pag. 37 și urm. [în vol. de față, p. 35 — 38 — *n. ed.*].

publicarea pripită a unor cercetări fără rezultat şi mai ales îmbrobodirea cu aparenţele deşerte ale erudiţiunii.

Cu aceste notiţe critice am încheiat inventarul sărăciei noastre istorice, şi dacă ne mai cerem voie să-i adăogăm cîteva rînduri de anexă, în care să vorbim despre o carte a d-lui Slavici, este pe de o parte materia acestei cărţi ce ne îndeamnă, iar pe de alta legătura ei cu obiectul întregului articol de faţă. Deşi, precum am văzut mai sus, nu putem arăta învăţaţilor străini, afară de cartea d-lui Tocilescu şi de notiţele d-lor Odobescu, M. Şuţu şi Sturdza, nici o cercetare istorică în literatura română mai nouă care să aibă o adevărată valoare şi de care să se poată folosi ştiinţa în genere, le putem arăta cel puţin un român care, din contra, a scris în limba străină o carte bună despre naţiunea sa. Într-o lucrare colectivă în limba germană asupra etnografiei şi istoriei culturei popoarelor din Austro-Ungaria, întreprinsă sub auspiciele baronului Helfert din Viena, a apărut volumul al şaselea sub titlul: *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina, von I. Slavici* (1 vol. în 8°, 236 pag., Viena şi Teschen, edit. lui Karl Prchaska, 1881).

Lucrarea germană a domnului Slavici este de mare interes şi a început să atragă luarea-aminte a Germaniei asupră-i (vezi dările de samă în *Augsb. Allgem. Zeit.* din iulie 1881, în *Ausland*, no. 39/1881, în *Globus*, no. 17 din 1881 etc.). Scrisă într-o limbă destul de bună, cartea, dacă nu coprinde multă ştiinţă istorică sau etnografică, are cel puţin meritul de a fi întemeiată pe o intuiţiune originală a obiectului ei. Deprins, precum era d. Slavici, cu viaţa poporului român, observator sigur, conştiinţios la lucru, d-sa a dat mai ales prin expunerile sale asupra situaţiunii geografice, asupra religiunii şi asupra particularităţilor naţionale o icoană credincioasă a culturei noastre de peste Carpaţi şi Molna, cu atît mai interesantă, cu cît este dezbrăcată de orce pedantism pretenţios şi însufleţită oarecum de însăş pulsarea vieţei reale a poporului.

★

Să trecem acuma la celălalt obiect al activităţii ştiinţifice, pe care suntem datori să-l examinăm de cîte ori ne gîndim la punctul de vedere din care trebuie să privească **Europa** progresul vieţei intelectuale în România.

A doua întrebare ce se pune ştiinţei române cu drept cuvînt are de obiect limba noastră maternă. Care sunt elementele ei constitutive? Care este evoluţiunea ei istorică? În ce stă geniul ei individual?

Din norocire, starea noastră intelectuală este pe cale de a se îndrepta în această privinţă, şi, pe cît ni se pare, începe a se revărsa lumina zilei în întunericul de până acum. După ce cu *Tentamen Criticum* al bătrînului Laurianu şi cu *Dicţionarul* academic Laurianu-Massimu ne înfundasem într-o potecă fără ieşire, ne întoarcem astăzi pe calea cea adevărată, şi poate că aici ştiinţa română va fi în stare să aducă cel dintîi folos adevărat ştiinţei generale. Cîteva monografii de merit publicate în *Convorbiri literare* de Lambrior şi Burla, cercetările lui Lambrior în revista franceză *Romania*, studiile d-lui Gaster ne deschid o perspectivă mai sigură în viitorul acestei ramure a ştiinţei în România. Preţioasa *Crestomaţia sau Analecte literare* de Cipariu asemenea este de amintit aici.

Dar mai nainte şi mai presus de aceste lucrări încă prea fragmentare suntem datori să punem studiile d-nului Hasdeu asupra limbei române vorbite în secolul XVI, apărute în 1878 şi 1880 sub titlul *Cuvente den bătrîni*, 2 volume, cu un supliment la vol. I şi cu o primă fascioară al unui al treilea volum, publicată în 1881. Cu cît aproape toate lucrările de mai nainte ale d-lui Hasdeu nu puteau să întîmpine decît neîncredere din partea unui cetitor serios, cu atît mai mult trebuie să ne bucurăm cînd vedem pe d-nul Hasdeu, ajuns astăzi într-o vîrstă mai matură, că s-a arătat în stare de a îndeplini cerinţele unei adevărate ştiinţe şi că via d-sale inteligenţă, ajutată de o memorie însemnată şi de o mare putere de lucru — însuşiri ce nu i s-au tăgăduit niciodată — au putut să se concentreze până la o aşa pătrundere a materiei şi să cîştige acea stă-

ruință conștiințioasă în urmărirea unei probleme, fără de care nu se poate aștepta nici un rezultat de la munca științifică.

Cele patru volume din cartea despre care vorbim nu ne par să aibă o egală valoare. Așa, suplimentul la tomul I arată încă unele din relele deprinderi ale d-lui Hasdeu: violența dusă până la injurii în contra celor ce-l combat (aici în contra d-lui Cihac) și o nepotrivită amestecare a personalităților în materie științifică. Pe de altă parte, fascioara I din tomul III, cu principiile de limbistică în genere, dovedește cît de greu îi este unui autodidact ca d. Hasdeu să se deprindă cu mînuirea noțiunilor abstracte ce pare să-i fi lipsit în tinerețe. Alăturea de paragrafe scrise lămurit, unele chiar ingenioase, precum este §19 despre limba în circulațiune, dăm de paragrafe pripite, a căror confuzie nu se poate acoperi prin tonul apodictic în care își expun cuprinsul lor.

Dar tomul I și mai ales tomul II ne par mai presus de laudă. Lucrate cu o deosebită silință, consolidate prin îmbrățișarea celui mai întins cîmp de cercetări, luminate prin argumentări ingenioase și înfrumusețate printr-un stil foarte viu: observările d-lui Hasdeu cuprinse în notele tomului I. *Glosariul* d-sale de cuvinte române intercalate în documentele slavice, dar mai ales „ochirea asupra cărților poporane" și monografiile asupra baladei *Cucul și turturica* și asupra povestei numerelor din tomul II, fac din această operă a d-lui Hasdeu o carte de mare folos pentru știință în genere și o adevărată podoabă a încercărilor științifice la români.

Fie ca d-l Hasdeu, ajuns astăzi la înălțimea științei și văzînd luarea-aminte și laudele Europei culte, cu drept cuvînt atrase asupră-și (Schuchardt, Gubernatis în *Nuova Antologia*, 1878, Gustav Meyer în *Augsb. Allgem. Zeit.*, no, 42 din 1879 etc.), să-și aducă aminte că *noblesse oblige* și, părăsind violențele personale din publicările de mai nainte și descurcîndu-se mai curînd din „principiile" generale de limbistică, să ne dea în sfîrșit din comoara cunoștințelor sale opera cea adevărat

însemnată și adevărat națională, ce dintre toți românii de astăzi numai d-sa ne-o poate da: Istoria limbei române! [1]

Ca un anex la ochirea de mai sus asupra științei limbistice în România, trebuie să menționăm și aici cartea unui român, scrisă într-o limbă străină, asupra acestei materii, o carte distinsă prin sufragiile Institutului de Franța, aprețiată în deosebite moduri de critica științifică străină, dar consultată de toți cei ce se ocupă de obiectul ei ca o lucrare fundamentală. Vorbim de

Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Par A. de Cihac.

Vol. 1. Éléments latins (1870).

Vol. 2. Éléments slaves, magyars etc. (1879).

Nu putem numi pe d-l Cihac fără a-i mulțumi pentru marele serviciu adus literaturei române prin aceste două dicționare etimologice ale d-sale. A-i aduce mulțumirea în public ne pare o datorie de conștiință. Volumul al doilea din lucrarea d-sale, adecă cel cu elementele slavone, a fost obiectul unor atacuri foarte vii din partea literaților români, cărora însă și d-l Cihac le-a răspuns cu violență. Că unele din derivările d-lui Cihac vor trebui să fie îndreptate, nu mai încape

---

[1] Așteptarea nu s-a îndeplinit, cu toată favoarea împrejurărilor. Prin munificența regelui, prin alocațiuni în bugetul Ministerului Cultelor și cu ajutoare de la Academia Română, s-au adunat cu îmbelșugare mijloacele materiale pentru marele „dicționar al limbei istorice și poporane a românilor". După propunerea d-lor Alecsandri, Dimitrie Sturdza și a subscrisului, regele (cu Academia) a încredințat lucrarea domnului Hasdeu încă în 1884; d. Hasdeu a întreprins-o cu înfocarea d-sale obișnuită... la început, după un an a și apărut fascicula I, după alt an era terminat vol. I de 1116 coloane (litera A pînă la *amurțesc*, dar vol. II cu sfîrșitul literei A s-a întîrziat 7 ani, și acuma suntem abia la începutul lui B, împănat cu alotrii nepotrivite pentru dicționar (genealogia popoarelor balcanice etc.). Mijloacele continuă a se da d-lui Hasdeu, dar lucrarea d-sale lîncezește, focul e stins. D. Hasdeu s-a apucat de redacția unei nouă reviste, dar mai ales de spiritism. Însă în mijlocul acestor vicisitudini rămîne totuș una din cele mai interesante figuri literare.

Notă scrisă în 1893. Vezi și adaosul de la 1908, la pag. 37 și urm. [în ed. noastră, p. 35 și urm. — *n. ed.*].

îndoială; că părerile d-sale din prefață asupra cantității relative a latinismelor și a slavonismelor se pot combate cu temei, și aceasta ne pare sigur. *Quel est le dictionnaire qui ne donne pas prise par quelque côté à la critique, et même à une très juste critique?* zice prefața dicționarului Academiei Franceze. Cîmpul este deschis tutulor discuțiilor și va fi cea mai fericită zi pentru limbistica română cînd contrazicătorii d-lui Cihac vor pune în locul dicționarului d-sale o altă lucrare tot așa de amănunțită, însă lipsită de greșeli. Dar până atunci trebuie să recunoaștem că d. Cihac a făcut ceea ce n-au putut face ceilalți limbiști ai noștri, și chiar după statornicirea unei etimologii mai sigure pentru toate cuvintele române, va rămînea d-lui Cihac meritul de a fi pus temelia unui dicționar complet de etimologie daco-română.

★

Recapitulînd acum la sfîrșit impresia ce ne lasă întreaga noastră mișcare literară de astăzi, ne putem rezuma în două constatări deosebite:

În literatura poetică ne aflăm în progres, și progresul este netăgăduit: avem autori de merit, și de merit statornic; prin urmare, influența lor se va răspîndi din ce în ce mai mult în tinerimea română și, dacă chiar străinătatea îi recunoaște, cu atît mai mult îi va prețui patria lor proprie.

În literatura științifică am rămas înapoi: studiile istorice sunt aproape pierdute, studiile limbistice sunt de-abia susținute.

Cauza acestei disproporții trebuie să fie mai adîncă și, dacă am fi chemați să o exprimăm într-o singură frază, am întrebuința următoarea formulă din teoria evoluționistă aplicată la viața spirituală a poporului: pătura psihologică a generației noastre de astăzi este pregătită pentru poezia lirică și pentru novela poporană, dar nu este încă pregătită pentru lucrarea științifică.

Înlănțuirea logică a unui foarte întins șir de idei, și aceasta este știința, este o treaptă mai tîrzie a dezvoltării intelectuale și cere o tărie mai mare a gîndirii

abstracte decît se găsește astăzi în majoritatea capetelor noastre.

Dar ceea ce nu este astăzi trebuie să fie mîine; și, pentru ca să fie, trebuie să fie pregătit.

O pregătire, un ferment al evoluției, este simțirea neajunsului stării de astăzi.

Cînd majoritatea tinerimii va fi în adevăr pătrunsă de această simțire, se va face cu siguranță cel dintăi pas spre îndreptare.

De aceea critica.

★

ADAOS LA 1908

De părăsirea studiilor istorice nu ne mai putem plînge astăzi. Îndreptarea semnalată în nota de la 1893 a continuat, și acum profesorii noștri universitari, dacă nu toți cei vechi, dar, desigur, cei nou numiți își îndeplinesc datoria, în ceea ce privește istoria națională, cu tot zelul cerut. Dintre cei vechi, Vasilie Alexandrescu-Urechia și Nicolae Ionescu au încetat din viață fără a fi lăsat în urma lor vreo scriere de valoare, Andrei Vizanti s-a văzut silit să părăsească țara; d. Al. Xenopol a mai publicat, între altele, 2 volume despre Cuza-Vodă fără nici o însemnătate (mult mai bună este o scurtă broșură a d-lui Petru Rășcanu, scrisă cu prilejul aniversării de 40 de ani de la abdicarea lui Cuza) și se vede încurcat în formularea unei pretinse legi istorice. Nici d. Gr. Tocilescu nu ne pare a se fi ferit de greșelele atinse mai sus la pag. 30 [1]; dar trebuie să i se recunoască meritul publicărilor relative la monumentul de la Adam Klissi.

Însă renașterea și întemeierea istoriografiei noastre naționale se datorește profesorilor universitari mai noi, d-lor N. Iorga și D. Onciul, cărora li se poate adăoga, din partea studiilor paleo-slavice, d. I. Bogdan. Comoara de documente descoperită și pusă la îndemîna

[1] În vol. de față, p. 29–30 *(n. ed.)*.

îndoială; că părerile d-sale din prefaţă asupra cantităţii relative a latinismelor şi a slavonismelor se pot combate cu temei, şi aceasta ne pare sigur. *Quel est le dictionnaire qui ne donne pas prise par quelque côté à la critique, et même à une très juste critique?* zice prefaţa dicţionarului Academiei Franceze. Cîmpul este deschis tutulor discuţiilor şi va fi cea mai fericită zi pentru limbistica română cînd contrazicătorii d-lui Cihac vor pune în locul dicţionarului d-sale o altă lucrare tot aşa de amănunţită, însă lipsită de greşeli. Dar până atunci trebuie să recunoaştem că d. Cihac a făcut ceea ce n-au putut face ceilalţi limbişti ai noştri, şi chiar după statornicirea unei etimologii mai sigure pentru toate cuvintele române, va rămînea d-lui Cihac meritul de a fi pus temelia unui dicţionar complet de etimologie daco-română.

★

Recapitulînd acum la sfîrşit impresia ce ne lasă întreaga noastră mişcare literară de astăzi, ne putem rezuma în două constatări deosebite:

În literatura poetică ne aflăm în progres, şi progresul este netăgăduit: avem autori de merit, şi de merit statornic; prin urmare, influenţa lor se va răspîndi din ce în ce mai mult în tinerimea română şi, dacă chiar străinătatea îi recunoaşte, cu atît mai mult îi va preţui patria lor proprie.

În literatura ştiinţifică am rămas înapoi: studiile istorice sunt aproape pierdute, studiile limbistice sunt de-abia susţinute.

Cauza acestei disproporţii trebuie să fie mai adîncă şi, dacă am fi chemaţi să o exprimăm într-o singură frază, am întrebuinţa următoarea formulă din teoria evoluţionistă aplicată la viaţa spirituală a poporului: pătura psihologică a generaţiei noastre de astăzi este pregătită pentru poezia lirică şi pentru novela poporană, dar nu este încă pregătită pentru lucrarea ştiinţifică.

Înlănţuirea logică a unui foarte întins şir de idei, şi aceasta este ştiinţa, este o treaptă mai tîrzie a dezvoltării intelectuale şi cere o tărie mai mare a gîndirii

abstracte decît se găseşte astăzi în majoritatea capetelor noastre.

Dar ceea ce nu este astăzi trebuie să fie mîine; şi, pentru ca să fie, trebuie să fie pregătit.

O pregătire, un ferment al evoluţiei, este simţirea neajunsului stării de astăzi.

Cînd majoritatea tinerimii va fi în adevăr pătrunsă de această simţire, se va face cu siguranţă cel dintăi pas spre îndreptare.

De aceea critica.

★

ADAOS LA 1908

De părăsirea studiilor istorice nu ne mai putem plînge astăzi. Îndreptarea semnalată în nota de la 1893 a continuat, şi acum profesorii noştri universitari, dacă nu toţi cei vechi, dar, desigur, cei nou numiţi îşi îndeplinesc datoria, în ceea ce priveşte istoria naţională, cu tot zelul cerut. Dintre cei vechi, Vasilie Alexandrescu-Urechia şi Nicolae Ionescu au încetat din viaţă fără a fi lăsat în urma lor vreo scriere de valoare. Andrei Vizanti s-a văzut silit să părăsească ţara; d. Al. Xenopol a mai publicat, între altele, 2 volume despre Cuza-Vodă fără nici o însemnătate (mult mai bună este o scurtă broşură a d-lui Petru Răşcanu, scrisă cu prilejul aniversării de 40 de ani de la abdicarea lui Cuza) şi se vede încurcat în formularea unei pretinse legi istorice. Nici d. Gr. Tocilescu nu ne pare a se fi ferit de greşelele atinse mai sus la pag. 30 [1]; dar trebuie să i se recunoască meritul publicărilor relative la monumentul de la Adam Klissi.

Însă renaşterea şi întemeierea istoriografiei noastre naţionale se datoreşte profesorilor universitari mai noi, d-lor N. Iorga şi D. Onciul, cărora li se poate adăoga, din partea studiilor paleo-slavice, d. I. Bogdan. Comoara de documente descoperită şi pusă la îndemîna

[1] În vol. de faţă, p. 29—30 *(n. ed.)*.

publicului de nepilduita sîrguință a d-lui Iorga, soliditatea cercetărilor, claritatea și cumpătarea expunerii în scrierile d-lui Onciul, precum și — alături de ele — monografiile d-lui Bogdan au făcut să se nască o literatură istorică din cele mai însemnate și au avut totdeodată darul să producă, drept rezultat al înrîurirei asupra tinerimii universitare, un șir de scriitori mai noi, cari de pe acum garantează continuarea ei în acelaș spirit și cu aceeaș conștiință.

Totdeodată Academia Română urmează fără preget cu publicarea documentelor începută sub auspiciile numelui Eudoxie Hurmuzachi; și în această ordine de idei trebuie să amintim și conștiințioasa *Bibliografie română* a d-lor I. Bianu și Nerva Hodoș.

În ceea ce privește cercetările arheologice relative la țara noastră, d. Teohar Antonescu începe să publice temeinicele sale studii; pe de altă parte, d. Al. Tzigara-Samurcaș se distinge prin zelul și prin gustul cu care știe să scoată la iveală partea frumoasă din produsele artelor și meseriilor indigene.

În oarecare legătură cu cele de mai sus se cuvine să menționăm și publicările folcloristice ale răposatului membru al Academiei Române, Fl. Marian.

Cît pentru a doua cerință de care vorbea cercetarea noastră de la 1882 și la care se refere nota de la 1893, adică activitatea relativă la filologia română, și ea se arată astăzi în cel mai îmbucurător progres, ceea ce se dovedește și cu prilejul noului dicționar academic al limbei române. După citirea notei de la pag. 34 [1], nu se va mira nimeni că lucrarea dicționarului a fost luată din mîinile d-lui Hasdeu, și în acel moment nu se afla alt filolog român căruia Academia să-i fi putut încredința acea mare operă decît d. Al. Philippide, profesor la Universitatea din Iași. Distinsul filolog a și început lucrarea cu cea mai mare rîvnă, și-a consacrat tot timpul misiunii ce o primise și — ajutat de cîțiva foști elevi ai săi — a pregătit din nou un foarte bogat material de citațiuni, deoarece d. Hasdeu nu

[1] În vol. de față, p. 33 (*n. ed*).

predase pe cel adunat în vremea d-sale mai ales prin înlesnirile administrației publice. Dar cînd a fost vorba de însuși redactarea textului (în limitele de timp dorite de regele donator și în întinderea de explicări și citațiuni hotărîtă de Academie), d. Philippide, care la început declarase formal că primește lucrarea în condițiile Academiei, refuză să reducă numărul excesiv al citațiunilor și se declară în neputință de a respecta timpul prevăzut pentru terminarea lucrării. Situația în care se afla Academia față de rege, după penibila întîrziere și zădărnicire cauzată de d. Hasdeu, nu-i mai permitea să se supuie la greutățile provocate de d. Philippide.

Din norocire, pe cînd la început nu se distinsese, după d. Hasdeu, ca fililog român în adevărata accepțiune a cuvîntului, decît d. Philippide, se iviseră acum alți doi învățați, ale căror lucrări dovedeau o deplină competență în această specialitate: d. Ovid Densusianu, profesor la Universitatea din București, și d. Sextil Pușcariu, astăzi profesor la Universitatea din Cernăuți. La amîndoi se adresează, așadar, Academia cu cererea de a începe împreună redactarea prea întîrziatului dicționar. Amîndoi au primit în principiu însărcinarea comună, dar cînd a fost vorba de alegerea colaboratorilor secundari, d. Ovid Densusianu nu s-a învoit cu condiția pusă de Academie ca toți colaboratorii să fie români, stăruind să-și asocieze un străin de neam. Astfel, dicționarul academic a rămas numai în sarcina d-lui Sextil Pușcariu, care — pentru neologisme și pentru traducerea lor în franțuzește — și-a asociat pe d. I.A. Rădulescu-Pogoneanu. Dicționarul a și început să apară și se înfățișează în cele mai bune condiții posibile, după împrejurările arătate mai sus. Ce e drept, d. Philippide, care critica mai nainte în termeni foarte vii părerile filologice ale d-lui Densusianu, precum și d. Densusianu, care critica în acelaș mod părerile filologice ale d-lui Philippide, se unesc acum în atacuri tot așa de vii contra dicționarului d-lui Pușcariu. Dar asemenea vivacități par a fi o specialitate a filologilor. Este însă de bun augur pentru dicționarul academic,

așa cum se lucrează astăzi, că d. Sextil Pușcariu își păstrează cumpătarea și demnitatea față de toate atacurile; și, dealtminteri, orce părere am putea avea în privința acestor controverse, un lucru rămîne sigur: atît în d. Sextil Pușcariu, cît și în dd. Al. Philippide și Ovid Densusianu filologia română are reprezentanți de o competență evidentă, iar literatura noastră științifică a făcut și în această privință pasul hotărîtor.

Înainte de a termina această privire fugitivă asupra actualei literaturi istorice și filologice, trebuie să amintim și deșteptarea unei însemnate activități pentru studiarea elementelor fizice ale regiunilor locuite de români. Geografia, prin interesantele scrieri și lecțiuni universitare ale d-lui S. Mehedinți, geologia, prin explorările d-lor L. Mrazec și Murgoci, zoologia, în parte și mai ales prin stăruința d-lui Gr. Antipa, începe a se întemeia în România; iar cunoașterea plantelor noastre, după *Prodromul* răposatului academician Brandia, este înlesnită prin dicționarul botanic al d-lui Zah. C. Panțu, alcătuit cu deosebită îngrijire.

COMEDIILE D-LUI I. L. CARAGIALE

(1885)

O noapte furtunoasă, *Conul Leonida față cu reacțiunea*, *O scrisoare pierdută*, *D-ale carnavalului* — cine din cei ce se duc la teatrul român nu a văzut una sau alta din aceste comedii? Mulți cunosc pe cea dintăi, mai toți pe cea de-a treia și cîțiva pe celelalte.[1]

De meritat toate merită să fie cunoscute și, după părerea noastră, lăudate — toate fără excepție.

Publicul primelor reprezentări a judecat altfel. *Scrisoarea pierdută* a avut un succes mare; și *Noaptea furtunoasă* a avut succes; dar *Conul Leonida*, jucat pe o scenă de a doua mînă, nu a plăcut; și *D-ale carnavalului* a fost fluierată.

Foarte bine!

Este însă vremea să ne explicăm o dată asupra acestor lucruri, dacă se poate; și cine știe de nu se va putea? În materie de gust literar — ce e drept — discuția e totdeauna grea, și e grea mai ales acolo unde lipsește încă tradiția literară și prin urmare comunitatea de idei în privința operelor ce le numim frumoase.

Dar greutatea este uneori un îndemn mai mult pentru încercare, și tocmai cînd nu există încă sigu-

[1] De cînd a fost scris articolul acesta d. Caragiale a îmbogățit opera sa teatrală cu *Năpasta*, după părerea noastră cea mai puternică concepțiune dramatică a autorului, cu toată esagerarea caracterului femeii.

așa cum se lucrează astăzi, că d. Sextil Pușcariu își păstrează cumpătarea și demnitatea față de toate atacurile; și, dealtminteri, orce părere am putea avea în privința acestor controverse, un lucru rămîne sigur: atît în d. Sextil Pușcariu, cît și în dd. Al. Philippide și Ovid Densusianu filologia română are reprezentanți de o competență evidentă, iar literatura noastră științifică a făcut și în această privință pasul hotărîtor.

Înainte de a termina această privire fugitivă asupra actualei literaturi istorice și filologice, trebuie să amintim și deșteptarea unei însemnate activități pentru studiarea elementelor fizice ale regiunilor locuite de români. Geografia, prin interesantele scrieri și lecțiuni universitare ale d-lui S. Mehedinți, geologia, prin explorările d-lor L. Mrazec și Murgoci, zoologia, în parte și mai ales prin stăruința d-lui Gr. Antipa, începe a se întemeia în România; iar cunoașterea plantelor noastre, după *Prodromul* răposatului academician Brandia, este înlesnită prin dicționarul botanic al d-lui Zah. C. Panțu, alcătuit cu deosebită îngrijire.

COMEDIILE D-LUI I. L. CARAGIALE

(1885)

O noapte furtunoasă, *Conul Leonida față cu reacțiunea*, *O scrisoare pierdută*, *D-ale carnavalului* — cine din cei ce se duc la teatrul român nu a văzut una sau alta din aceste comedii? Mulți cunosc pe cea dintăi, mai toți pe cea de-a treia și cîțiva pe celelalte.[1]

De meritat toate merită să fie cunoscute și, după părerea noastră, lăudate — toate fără excepție.

Publicul primelor reprezentări a judecat altfel. *Scrisoarea pierdută* a avut un succes mare; și *Noaptea furtunoasă* a avut succes; dar *Conul Leonida*, jucat pe o scenă de a doua mînă, nu a plăcut; și *D-ale carnavalului* a fost fluierată.

Foarte bine!

Este însă vremea să ne explicăm o dată asupra acestor lucruri, dacă se poate; și cine știe de nu se va putea? În materie de gust literar — ce e drept — discuția e totdeauna grea, și e grea mai ales acolo unde lipsește încă tradiția literară și prin urmare comunitatea de idei în privința operelor ce le numim frumoase.

Dar greutatea este uneori un îndemn mai mult pentru încercare, și tocmai cînd nu există încă sigu-

---

[1] De cînd a fost scris articolul acesta d. Caragiale a îmbogățit opera sa teatrală cu *Năpasta*, după părerea noastră cea mai puternică concepțiune dramatică a autorului, cu toată esagerarea caracterului femeii.

ranța principiilor, stabilirea lor este cu atît mai de trebuință.

Și mai întîi să căutăm a ne înțelege asupra părții celei mai puțin contestate din meritul literar al d-lui Caragiale, care ne pare a fi următoarea:

Lucrarea d-lui Caragiale este originală; comediile sale pun pe scenă cîteva tipuri din viața noastră socială de astăzi și le dezvoaltă cu semnele lor caracteristice, cu deprinderile lor, cu expresiile lor, cu tot aparatul înfățișării lor în situațiile anume alese de autor.

Stratul social pe care îl înfățișează mai cu deosebire aceste comedii este luat de jos și ne arată aspectul unor simțiminte omenești, dealtminteri aceleași la toată lumea, manifestate însă aici cu o notă specifică, adecă sub formele unei spoieli de civilizație occidentală, strecurată în mod precipitat până în acel strat și transformată aici într-o adevărată caricatură a culturei moderne.

Conul Leonida citește jurnale, explică nevestei sale esența republicei cum o pricepe el, valoarea lui „Gälibardi" și teoria halucinațiilor. Jupîn Dumitrache, cherestegiul, caută să înțeleagă în convorbiri cu ipistatul Nae Ipingescu ce este „sufragiul universal", este pătruns de demnitatea gardei civice și primește de la Rică Venturiano deslușiri asupra suveranității poporului; iar cocoana Veta își cîntă amorul „într-un moment de fericire și printr-o perlă de iubire". Candidatul de la percepție vrea să scape de dureri după sistemul lui Mattei; Mița Baston jură pe statua libertății din Ploiești și ipistatul *Carnavalului* pune un „potrabac" cu muzică la „lotărie". Ziaristul Nae Cațavencu și advocatul Farfuridi fac discursuri electorale asupra progresului economic și revizuirii constituționale; Dandanache își susține dreptul la deputăție prin tradiția de la „patruzșopt", iar polițaiul Ghiță este un element principal pentru alegerea „curat constituțională". Adevăratul om onest este simplul „Cetățean" alegător, care este totdeauna „turmentat".

Printre aceste figuri, cu straniul lor vestmînt de aparența unei culturi superioare, se agită pornirile și pasiunile omenești, deșertăciunea, iubirea, goana după cîștig și mai ales exploatarea celor mărginiți, cu ajutorul frazelor declamatorii neînțelese — unul din semnele caracteristice ale epocei noastre.

„Ce lume, ce lume!" zice prefectul Tipătescu, și așa zicem și noi cînd prindem de veste că este în adevăr o parte a lumii reale ce ni se desfășură astfel înaintea ochilor.

În acest caleidoscop de figuri, înlănțuite în vorbele și faptele lor spre efecte de scenă cu multă cunoștință a artei dramatice, d. Caragiale ne arată realitatea din partea ei comică. Dar ușor se poate întrevedea prin această realitate elementul mai adînc și serios, care este nedezlipit de viața omenească în toată înfățișarea ei, precum în genere îndărătul orcărei comedii se ascunde o tragedie.

Lăsînd acum la o parte, în această privire mai generală asupra lucrărilor d-lui Caragiale, întrebările de o ordine secundară, dacă, de exemplu, unele situații și expresii nu sunt exagerate din punct de vedere al chiar realității ce vor să reproducă, dacă în diferitele piese nu este un fel de monotonie a figurilor înfățișate sau cel puțin a modului înfățișării lor, o lipsă, aproape desăvîrșită, a părților mai bune ale naturei omenești ș.c.l., și mărginindu-se la relevarea meritului necontestabil al comediilor autorului nostru, putem constata și recunoaște acest merit în scoaterea și înfățișarea plină de spirit a tipurilor și situațiilor din chiar miezul unei părți a vieței noastre sociale, fără imitare sau împrumutare din literaturi străine.

Și oare acesta este puțin lucru? Oare nu este aici un adevărat început de literatură dramatică națională, independentă, trăind din propriile sale puteri, în înțelesul aceleiaș mișcări intelectuale sănătoase, în care sunt și *Novelele* lui Slavici, și *Amintirile* lui Creangă, și *Copiile de pe natură* ale lui Negruzzi, și *Poeziile* lui Eminescu — mișcare deșteptată în literatura noastră prin acea culegere de poezii populare prin care Alec-

sandri a îndreptat spiritul tinerimii de astăzi spre izvorul veşnic al tuturor inspiraţiilor adevărate: simţirile reale ale poporului în care trăim, şi care simţiri numai întru cît sunt oglindite prin artă în această realitate a lor devin o parte integrantă a omenirii exprimată în forma literară?

Privită din acest punct de vedere, lucrarea d-lui Caragiale se învederează cu însemnătatea ei şi se arată a fi, în afară de orce comparare, superioară acelor piese meşteşugite din atmosfere străine, care caută în zadar să se intereseze la peripeţiile unor marchizi şi a unor dame cu camelii, pentru a căror înţelegere lipseşte şi publicului şi actorilor noştri orce element mai apropiat [1].

Dar dacă poate ni se admite de mulţi cititori această parte a meritului d-lui Caragiale, este însă o imputare ce o auzim făcîndu-se adeseori în contră-i şi care, tocmai fiindcă este aşa de des repetată, merită o mai de aproape cercetare.

Şi fiindcă zicem că merită o mai de aproape cercetare, se înţelege de la sine că nu poate fi vorba de insinuarea ce nu s-a sfiit a se produce şi în unele organe de publicitate, că adecă comediile d-lui Caragiale urmăresc scopuri politice şi vor să-şi bată anume joc de unele apucături ale partidului liberal, şi că, prin urmare, ar trebui oprite de pe scena teatrului din ordinul guvernului de astăzi (pe atunci ministerul I.C. Brătianu).

O asemenea imputare este prea puţin serioasă pentru a fi discutată, şi avem numai interesul să dovedim că s-a adus în adevăr prin publicitate.

Citim pe a doua pagină a unui ziar liberal din Bucureşti, de la 23 aprilie 1885, despre comedia *D-ale carnavalului*:

„Şi ce piesă! O stupiditate murdară, culeasă din locurile unde se aruncă gunoiul. Femei de stradă de cea mai joasă speţă, bărbieri şi ipistaţi, în gura cărora se pun cuvinte insultătoare pentru mişcări ca cea de la 11 fevruarie, pentru libertate şi egalitate, cari sunt baza organizaţiunii noastre politice.

Palma primită de la public, care a fluierat, nu ne mulţumeşte; e de datoria ministrului instrucţiunii să puie în vederea direcţiunii ce *caragialiadă* a făcut, şi pe acest temei s-o schimbe, ca incapabilă şi nedemnă. Voim un teatru naţional, nu o gaşcă de opoziţie nedemnă, în care se insultă poporul şi instituţiile ţării.

Cerem cu insistenţă ministrului instrucţiunii să intervie."

Şi foaia acelor tineri, foarte tineri, din capitală, care îşi închipuiesc că sunt socialişti, se grăbeşte a doua zi să ţină isonul ziarului citat mai sus şi scrie pe pagina întîi a numărului de 24 aprilie 1885:

„Ziarul *** publică în numărul său de ieri două articole foarte drepte la adresa direcţiunii teatrelor, prin care critică drumul pe care a apucat şi supunerea pe care o arată unei oarecare găşti literare din Bucureşti.

Avis celor în drept a lecui răul."

Adecă, cum am zice, poliţia în contra literaturei! Cenzura guvernamentală în contra spiritului comediilor! Destituirea comitetului teatral şi poate pedepsirea autorului!

Cum se repetă toate în lume, deşi *mutatis mutandis*! Şi în Franţa secolului trecut, la sfîrşitul terorismului, Ducancel pusese pe scenă *„l'intérieur des Comités révolutionnaires"*, unde îşi bătea joc de radicalii terorişti şi „insulta instituţiunile ţării", şi atunci foaia radicală *L'ami des lois* ceruse pedepsirea autorului, care *n'expierait point par mille morts tout le mal qu'il a fait à la liberté"*.

Numai că vremurile s-au schimbat, şi s-au cam schimbat şi oamenii. Radicalii terorişti din Franţa de atunci îşi executau dorinţele lor prin sînge, şi în contra lor a trebuit să opereze ghilotina; radicalii noştri de astăzi îşi arată dorinţele dumnealor prin cerneală, şi în contra lor e destul să opereze o foaie de hîrtie sugătoare.

---

[1] Pe cînd de la *Năpasta* încoace d. Caragiale nu a mai publicat nici o scriere dramatică, iar cele apărute de la alţii sunt lipsite de valoare, în momentul de faţă (1908) doi autori de talent, dd. Al. G. Florescu şi Ioan Miclescu, par a redeştepta literatura noastră dramatică şi a o îndruma în direcţia sănătoasă arătată mai sus.

Căci pentru orce om cu mintea sănătoasă este evident că o comedie nu are nimic a face cu politica de partid; autorul își ia persoanele sale din societatea contimporană cum este, pune în evidență partea comică așa cum o găsește, și acelaș Caragiale, care astăzi își bate joc de fraza demagogică, și-ar fi bătut joc ieri de ișlic și tombateră și își va bate joc mîine de fraza reacționară, și în toate aceste cazuri va fi în dreptul său literar incontestabil.

Așadar, nu la asemenea imputări nechibzuite ne putem opri. E însă o altă imputare mai serioasă ce se face autorului nostru, și pe aceasta ne credem datori să o cercetăm mai de aproape.

Comediile d-lui Caragiale, se zice, sunt trivale și imorale; tipurile sunt toate alese dintre oameni sau vițioși, sau proști; situațiile sunt adeseori scabroase; amorul e totdeauna nelegiuit; și încă aceste figuri și situații se prezintă într-un mod firesc, parcă s-ar înțelege de la sine că nu poate fi altfel; nicăiri nu se vede pedepsirea celor răi și răsplătirea celor buni.

Pentru cei ce cunosc multele discuții deșteptate și în literatura altor țări asupra acestor întrebări, ne-am putea mărgini să răspundem: există aceste tipuri în lumea noastră? sunt adevărate aceste situații? Dacă sunt, atunci de la autorul dramatic trebuie să cerem numai ca să ni le prezinte în mod artistic; iar valoarea lor morală este afară din chestie. Nici în comediile lui Aristofan, nici în *Mariage de Figaro*, nici în *Sganarelle*, nici în sute de comedii cunoscute și recunoscute nu e vorba de o asemenea morală.

Dar acest răspuns, îndestulător poate acolo unde sunt tradiții literare, nu este îndestulător la noi, și de aceea ne cerem voie să motivăm ceva mai pe larg părerea noastră asupra punctului în discuție.

Dacă ni se pune întrebare: arta în genere și în special arta dramatică are sau nu are și o misiune morală? contribuie ea la educarea și înălțarea poporului? Noi răspundem fără șovăire: da, arta a avut totdeauna o înaltă misiune morală, și orce adevărată operă artistică o îndeplinește.

Va să zică, asupra acestui punct nu suntem dezbinați.

Rămîne numai să ne înțelegem în ce consistă, în ce poate consista acea influență morală a lucrărilor de artă.

Și aici trebuie să stabilim mai întîi un punct de plecare elementar: influența morală a unei lucrări literare nu poate să fie alta decît influența morală a artei în genere. Dacă arta în genere are un element esențial moralizator, acelaș element va trebui să-l găsim și în orce artă deosebită, prin urmare și în arta dramatică.

Ar fi o confuzie, care ar împiedica de la început orce dreaptă înțelegere a lucrului, dacă ne-am închipui că poezia, fie lirică, fie epică, fie dramatică, are altă esență morală decît arta în genere. Poate să o aibă într-un grad mai mare sau mai mic, dar nu poate să o aibă de o altă natură și nu trebuie să ceri poeziei o altă influență morală decît o ceri muzicei, sculpturei, arhitecturei și picturei. Căci întîmplarea că poezia întrebuințează acelaș organ de comunicare sau acelaș material brut ca și codicele penal și catehismul de morală, adică cuvintele, nu-i poate schimba esența ei de artă, precum nu se poate confunda arta sculpturei cu meseria pavajului, deși amîndouă întrebuințează materialul piatră.

Aceeaș influență asupra înălțării morale a individului ce o poți aștepta din producerea simțimîntului estetic la auzirea unei simfonii de Beethoven și la privirea statuei lui Apollo din Belvedere sau a Venerii de Medicis, aceeaș, și nu alta, trebuie să o aștepți de la citirea unei poezii sau de la asistarea la o reprezentare dramatică.

Este destul să aducem această considerare generală în cercetarea noastră de față, pentru ca orce inteligență neprevenită să fie îndată convinsă despre temeiul ei elementar; și nici că a fost vreundeva îndoială serioasă asupra acestui punct.

De aici cîștigăm însă prima măsură mai potrivită pentru judecarea întregei întrebări.

Venera aflată la Milo este jumătate nudă; cea de Medicis este nudă de tot. Amîndouă sunt expuse vederii tutulor în muzeele din Paris şi din Florenţa, şi cine găseşte că sunt imorale?

În ce consistă dar moralitatea artei?

Orce emoţiune estetică, fie deşteptată prin sculptură, fie prin poezie, fie prin celelalte arte, face pe omul stăpînit de ea, pe cîtă vreme este stăpînit, să se uite pe sine ca persoană şi să se înalţe în lumea ficţiunii ideale.

Dacă izvorul a tot ce este rău este egoismul şi egoismul exagerat, atunci o stare sufletească în care egoismul este nimicit pentru moment, fiindcă interesele individuale sunt uitate, este o combatere indirectă a răului, şi astfel o înălţare morală. Şi cu cît cineva va fi mai capabil prin dispoziţia sa naturală sau prin educaţie a avea asemenea momente de emoţiune impersonală, cu atît va fi mai întărită în el partea cea mai bună a naturei omeneşti.

Aceasta este cu atît mai important în zilele noastre cu cît simţimîntul religios, care mai nainte îndeplinea misiunea de a înălţa spiritele deasupra intereselor egoismului zilnic, dispare din ce în ce mai mult din clasele culte şi trebuie înlocuit cu alte emoţiuni impersonale.

Înălţarea impersonală este însă o condiţie aşa de absolută a orcărei impresii artistice, încît tot ce o împiedică şi o abate este un duşman al artei, îndeosebi al poeziei şi al artei dramatice. De aceea poeziile cu intenţii politice actuale, odele la zile solemne, compoziţiile teatrale pentru glorificări dinastice etc. sunt o simulare a artei, dar nu artă adevărată.

Esenţa acesteia este de a fi o ficţiune, care scoate pe omul impresionabil în afară şi mai presus de interesele lumii zilnice, orcît de mari ar fi în alte priviri.

Chiar patriotismul, cel mai important simţimînt pentru cetăţeanul unui stat în acţiunile sale de cetăţean, nu are ce căuta în artă ca patriotism ad-hoc,

căci orce amintire reală de interes practic nimiceşte emoţiunea estetică.[1]

Există în toate dramele lui Corneille un singur vers de patriotism francez? Este în Racine vreo declamare naţională? Este în Molière? Este în Shakespeare? Este în Goethe?

Şi dacă nu le are Corneille şi Goethe, să ne înveţe domnul X. Y. din Bucureşti ca să le avem noi?

Subiectul poate să fie luat din realitatea poporului, dar tratarea nu poate să fie decît ideal-artistică, fără nici o preocupare practică.

Prin urmare, o piesă de teatru cu directă tendenţă morală, adecă cu punerea intenţionată a unor învăţături morale în gura unei persoane spre a le propaga în public ca învăţături, este imorală în înţelesul artei, fiindcă aruncă pe spectatori din emoţiunea impersonală a ficţiunii artistice în lumea reală cu cerinţele ei, şi prin chiar aceasta îi coboară în sfera zilnică a egoismului, unde atunci — cu toată învăţătura de pe scenă — interesele ordinare cîştigă preponderenţă. Căci numai o puternică emoţiune impersonală poate face pe om să se uite pe sine şi să aibă, prin urmare, o stare sufletească inaccesibilă egoismului, care este rădăcina orcărui rău.

Aşadar, arta dramatică are să expună conflictele, fie tragice, fie comice, între simţirile şi acţiunile omeneşti cu atîta obiectivitate curată, încît pe de o parte să se poată emoţiona prin o ficţiune a realităţii, iar pe de alta să se înalţe într-o lume impersonală. Nici fraza de morală practică, nici intenţionata pedepsire a celui rău şi răsplătire a celui bun nu se ţin de artă, ci îi sunt de-a dreptul contrare.

Cît este de adevărat, aceasta se poate constata din examinarea multora din dramele cele mai renumite, care au încîntat şi încîntă lumea spectatorilor.

Ce tendenţă de morală practică este în Othello? Othello este gelos; în gelozia sa sugrumă pe Desdemona.

---

[1] Vezi şi darea de seamă asupra poeziilor d-lui Goga în vol. acesta. [În vol. de de faţă, p. 208 — 219 — *n.ed.*]

Ce a păcătuit Desdemona de este așa de crunt lovită? Care este răsplata nevinovăției ei?

Ofelia iubește pe Hamlet. Face vreun rău cu aceasta? Ea rămîne virtuoasă și supusă, însă înnebunește din cauza lui, și de cea mai puternică emoțiune este scena în care ni se înfățișază nebunia ei. Ce învățătură de morală practică putem scoate de aici?

Falstaff este un berbant bețiv, care rîde totdeauna, face glume indecente și ne face să rîdem și noi. Cine a condamnat vreodată această figură a lui Shakespeare?

Alceste-Mizantropul este omul cel mai virtuos, dar ceilalți își bat joc de el, Celimena îl părăsește, și el rămîne singurul nefericit în piesă. Unde e moralitatea?

Sunt de ajuns aceste exemple, care dealtminteri s-ar putea înmulți cu sutele, pentru ca să înțelegem cît ar fi de greșită la operele de artă cerința unei morale în înțelesul practic al cuvîntului; și nu putem întări mai bine această expunere decît făcîndu-i oarecum contraprobă și arătînd unde ajungem cu opinia ceailaltă, că adecă piesa de teatru să aibă o intenție morală.

Între puținele traduceri din Shakespeare ce le avem în românește, cea mai veche este a lui Toma Bagdat, publicată la București în 1848 din „Tipografia lui Josef Kopainig". Ea cuprinde *Romeo și Julieta* și *Othello*.

D. Bagdat era de părerea celor ce așteaptă de la comediile d-lui Caragiale mai multă moralitate, și de aceea a însoțit traducerea d-sale cu o „consecuență morală" după fiecare tragedie. Iacă la ce rezultat ajunge d. Bagdat din acest punct de vedere în privința lui *Othello* (p. 214, 215):

„Această tragedie cuprinde în sine moralul: înfățișîndu-ne primejdiile amorului peste măsură, ale ambiției din care ies mai multe și mari răutăți și ale descrederii ce trebuie să avem în femei. Ale amorului, întîi pentru că dacă Desdemona era mai păzită și se lăsa după alegerea părinților săi, nu pătimea astfel de nenorocire, și

al doilea că dacă Roderigo n-ar fi fost atît de uimit după Desdemona, n-ar fi îndemnat pe Jago, spurcatul, să surpe amorul maurului cu venețianca ce iubea el. Din ambiție pentru că Jago insuflat de Roderigo că generalul nu-l înalță ca pe Cassio, pe care îl favorizează mult, să mijlocească să-l surpe, ajunse pînă în minutul cel mai după urmă al înființării planului său. Din descrederea ce trebuie să avem în femei, pentru că Jago, încredințînd taina soției sale, fu descoperit de dînsa, care dimpreună cu stăpîna sa și cu stăpînul său fu prada ambițiosului, nelegiuitului, cruntului și preaspurcatului acestuia, care rămase a se munci în veci pe lumea aceasta și pe cealaltă.

«Dintr-aceste puteți lua o bună și frumoasă lecție de moral, în care poetul englez scrie cu atîta foc pentru binele omenirii.»"

„Consecuența morală" a d-lui Bagdat ne scutește de a mai adăoga ceva în contra unor asemenea consecvențe.

Revenind acum la comediile d-lui Caragiale, vom zice: singura moralitate ce se poate cere de la ele este înfățișarea unor tipuri, simțiminte și situații în adevăr omenești, cari prin expunerea lor artistică să ne poată transporta în lumea închipuită de autor și să ne facă, prin deșteptarea unor emoțiuni puternice, în cazul de față a unei veselii, să ne uităm pe noi înșine în interesele noatre personale și să ne înălțăm la o privire curat obiectivă a operei produse.

Aceasta trebuie să o cerem de la autor. De la noi, spectatorii, trebuie să cerem ca înaintea unei opere de artă să ne prezentăm dispuși, nepreveniți, fără intenții străine artei. Căci dacă artistul nu este totdeauna capabil de a lucra, ci trebuie să fie inspirat, nici spectacolul nu este în fiece moment capabil de a primi o impresie estetică; poate unii nu sunt capabili niciodată; și cine la o piesă de teatru nu-și poate uita grijile sale personale, sau legăturile sale de partid politic, sau catehismul său de morală convențională, acela să nu se mai amestece în ale artei.

Dacă ne-am putut înțelege cu cetitorii noștri până aici, ușor va fi să ne înțelegem asupra „trivialității" ce se mai impută.

Orce concepţie artistică este în esenţa ei ideală, căci ne prezentă reflexul unei lumi închipuite. Prin chiar aceasta ne produce caracteristica impresie impersonală. Tipurile înfăţişate în comediile d-lui Caragiale trebuie să vorbească cum vorbesc, căci numai astfel ne pot menţine în iluzia realităţii în care ne transportă. Menţinerea acestei iluzii este singurul element hotărîtor, şi un limbagiu academic în gura lui Nae Ipingescu ar nimici toată lucrarea; pe cînd în gura lui Ramiro din eleganta *Sara la curte* a d-lui Ioan Cerchez este foarte potrivit.

Murillo a zugrăvit madone, dar a zugrăvit şi copii murdari şi zdrenţuroşi, care mănîncă pepene. Poate zice cineva că madonele lui Murillo se ţin de adevărata pictură, iar acei copii zdrenţuroşi ar fi prea triviali pentru artă?

În faimosul *Salon Carré* din Louvre la Paris, unde este aşezată la un loc chintesenţa picturei frumoase, se vede, alăturea cu Sfînta familie a lui Rafael, Femeia hidropică a lui Gérard Dou, dinaintea căreia stă doctorul, examinîndu-i lichidul într-o sticlă. A contestat vreodată cineva acestui tablou al lui Dou marea lui valoare artistică?

Aici concepţia artistului inspirat este unica măsură a convenienţei, şi în lumea artei adevărate nici nu poate fi vorba de trivial. „Trivial" este o impresie relativă din lumea de toate zilele, ca şi decent şi indecent.

Dacă pseudoartistul rămîne el însuşi în această lume de rînd, dacă el însuş nu este cuprins de inspiraţia impersonală, şi, prin urmare, nu ne poate transporta nici pe noi în lumea curată a ficţiunilor, atunci se înţelege că lucrarea se poate să fie trivială, indecentă, lascivă, după cum îi este felul şi ţinta. Dar aceasta nu atîrnă nici de la obiect, nici de la expresii, ci de la chiar genul inspirării sale; şi atunci o împărătească cu expresii academice, manierate, după gustul trecător al unui public trecător, poate să fie în adevăr trivială, pe cînd soţia cherestegiului Dumitrache nu este.

Terminînd această încercare de înţelegere, ne aducem aminte de cuvintele cu care am început-o: în materie de gust literar, discuţia e totdeauna grea, şi tocmai în faţa acestei greutăţi am trebuit să ne mărginim la simpla tragere a liniei de hotar între ceea ce este artă şi se poate cere de la artă şi între ceea ce nu este artă şi nu i se poate cere.

O dată hotarul aşezat, nu mai încape îndoială că se pot face multe deosebiri şi înlăuntrul terenului artei; numai să se recunoască mai întîi că ne aflăm pe teren de artă. Valoarea va fi mai mare sau mai mică după însemnătatea mai mare sau mai mică a caracterelor prezentate, a conflictului, a situaţiilor. Şi în această privinţă am simţit şi noi, ca toată lumea, diferenţa de valoare în diferitele comedii ale d-lui Caragiale; şi noi credem, de exemplu, că *O scrisoare pierdută* este superioară farsei *D-ale carnavalului.*

Dar nu vedem pentru moment nici o trebuinţă de a stărui asupra acestui punct. Cu atît mai puţin, cu cît atunci s-ar da ultimei piese a d-lui Caragiale o însemnătate la care nu aspiră. *D-ale carnavalului* este o simplă farsă de carnaval, precum se şi numeşte, veselă şi fără pretenţii, şi un public neprevenit nu-i poate cere alta decît un moment de bună petrecere.

Însă în aceste limite mai modeste şi această lucrare rămîne o lucrare de merit. Căci literatura adevărată, cu feluritele ei produceri, se poate asemăna unei păduri naturale cu feluritele ei plante. Sunt şi copaci mari în pădure, este şi tufiş, sunt şi flori, sunt şi simple fire de iarbă. Toate împreună alcătuiesc pădurea, fiecare în felul său trăieşte şi înveseleşte ochiul privitorului; numai să fie plantă adevărată, cu rădăcina ei în pămînt sănătos, iar nu imitaţie în tinichea vopsită, cum se pune pe unele case din oraş.

Comediile d-lui Caragiale, după părerea noastră, sunt plante adevărate, fie tufiş, fie fire de iarbă, şi dacă au viaţa lor organică, vor avea şi puterea de a trăi.

POEȚI ȘI CRITICI

(1886)

Sunt de-abia 14 ani (acum sunt 36) de cînd prin cîteva articole sub numele *Direcția nouă în poezie și proză* ne-am încercat să arătăm ce trebuie să se ceară de la o mișcare sănătoasă a literaturei române.[1]

Acele articole erau purtate de oarecare speranță, dar de mai puțină încredere. În poezie, *Pastelurile* lui Alecsandri erau un semn de renaștere, asupra lui Eminescu — „poet în puterea cuvîntului" — se atrăgea luarea-aminte a publicului, Șerbănescu, Petrino, Matilda Cugler, Bodnărescu erau apretiați. În proză — cu împotrivire energică în contra pedantismului Ciparo-Barnuțio-Pumnian — se cerea limba firească a poporului român, iubire de adevăr și cunoștință de cauză; din proza curat literară se relevau Alecsandri, Iacob Negruzzi, Gane; din proza științifică, între altele, primele încercări ale d-lor P. P. Carp, Lambrior, Th. Rosetti, Xenopol, chiar și ale d-lor Burla și Panu.

Dacă privim astăzi la literatura din ultimii ani, timida speranță de atunci se poate schimba într-o încredere sigură pentru direcția sănătoasă a lucrărilor intelectuale în România. Nu doară că toți cei salutați la 1872 au împlinit ceea ce se aștepta de la ei; dar unii au întrecut așteptările și relativ mulți alții și-au

[1] Vezi vol. I al ediției de față, pag. 157 și urm. [În ed. noastră vol. I, p. 155 și urm. — *n. ed.*]

adaos puterile pentru a da acelei mișcări un avînt — dacă nu destul de general, dar cel puțin destul de puternic pentru a ne face să simțim un adevărat progres în anul prezent, comparat cu anul 1872.

Alecsandri ne-a înavuțit poezia cu *Ostașii noștri* și cu drame, îndeosebi cu *Fontîna Blanduziei*; Eminescu a adus lirica română la o culme de perfecțiune; lor li s-au adaos poeții Naum și Vlahuță, comediile d-lor Caragiale și I. Cerchez, novelele d-lor Slavici, Creangă, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, Gane, Duiliu Zamfirescu, traducerile din Horațiu de d. Ollănescu, lucrările științifice ale d-lor Hasdeu și N. Densușanu, Lambrior, Tocilescu, Brândză, culegerile de poezii și povești populare ale d-lor Jarnik-Bârseanu, Ispirescu, G. Dem. Teodorescu, T. Burada, M. Pompiliu, cercetările critice ale d-lor Onciul și Bogdan; iar *Convorbirile literare* sub redacția d-lui Iacob Negruzzi încep al 20-lea[1] an al activității lor — o întreagă mișcare, ce dă ultimului deceniu un aspect cu totul deosebit și îmbucurător.

În proporția creșterii acestei mișcări, scade trebuința unei critice generale. Din momentul în care *se face* mai bine, acest fapt însuș este sprijinul cel mai puternic al direcției adevărate. *Poeziile* lui Eminescu, *Pastelurile* și *Ostașii* lui Alecsandri vor curăți de la sine atmosfera estetică vițiată de Macedonski, Aricescu, Aron Densușanu etc., etc. *Cuvintele din bătrîni* ale d-lui Hasdeu sunt de la sine lovitura de moarte a dicționarului Laurian-Massim și a rătăcirilor „filologice" de la Tîrnave. Și așa mai departe.

Nu e vorbă, apretierile critice izolate nu vor lipsi și nu vor trebui să lipsească niciodată dintr-o mișcare intelectuală, și noi înșine am citat mai sus articolele d-lor Onciul și Bogdan ca un semn binevenit al timpului de îndreptare. Dar aceste sunt lucrări de amănunte. Sinteza generală în atac, izbirea unui întreg

[1] Acum al 42-lea, sub redacția d-lui S. Mehedinți. Asupra altor observări relative la literatura științifică de astăzi, vezi mai sus „Adaosul de la 1908", pag. 37 [Vol. de față, p. 35 — *n. ed.*]

curent periculos o credem acum ştearsă de la ordinea zilei pentru părţile esenţiale în literatura proprie şi în ştiinţa teoretică. Rămîne încă la ordinea zilei în politică, dar de aceasta nu ne ocupăm aici.

Misiunea criticei — misiunea dealtminteri totdeauna modestă, dar nu fără importanţă în modestia ei — ne pare a fi în momentul de faţă mai mult de a lărgi cercul activităţilor individuale, de a deştepta tinerimea încă prea amorţită de pîcla trecutului şi de a îmbărbăta spiritele spre lucrarea roditoare.

Este cu mult prea îngustă albia curentului celui nou: în dreapta şi în stînga trebuiesc desfundate alte şiroaie, care să întărească mişcarea principală, mişcarea însăş trebuie să pătrundă mult mai afund. Fără îndoială, rectificările, mai ales în materie de ştiinţă, nu vor putea lipsi uneori din o apreţiare a operelor celor mai bune; fără îndoială, în mijlocul unei activităţi critice pentru răspîndirea lucrărilor sănătoase se va simţi pe ici, pe colea şi necesitatea unei loviri directe în contra nulităţilor, care se amestecă fără nici o chemare în ale literaturei: un energic „în lături!" va trebui dar din cînd în cînd să fie rostit în orce mişcare intelectuală.

Însă de aci nu rezultă că ar fi bine să se piardă acum timpul cu o tendinţă critică în contra acelora care au meritul de a reprezenta astăzi însaş mişcarea cea bună în o parte esenţială a ei.

Din acest punct de vedere nu este poate de prisos să facem cîteva observări în contra încercării unor autori de a accentua mai ales părţile slabe din întinsa lucrare literară a d-lui Alecsandri şi de a-şi ascuţi spiritul lor critic înaintea prea micului nostru public cetitor pe socoteala acestui reprezentant de frunte al tinerei noastre literaturi.

Aşa am cetit într-o *Cronică teatrală*, publicată în *Epoca* din 11 ianuarie 1886 de d. Barbu Ştefănescu (Delavrancea), o critică aspră în contra lui *Despot-Vodă* şi în genere în contra dramelor d-lui Alecsandri. Aşa am auzit că într-o conferinţă ţinută la Ateneu în 27 fevruarie 1866, d. Vlahuţă a înălţat poeziile lui Eminescu între altele şi prin coborîrea unei poezii a lui Alecsandri.

Dacă dd. Delavrancea şi Vlahuţă ar fi oameni de a treia mînă, nu am pierde nici un cuvînt asupra criticei lor; dar fiindcă sunt dintre scriitorii cu talent ai junei generaţii, credem că lucrul merită o discuţie publică, merită şi în ceea ce priveşte poziţia lor literară, merită şi în ceea ce priveşte poziţia literară a lui Alecsandri.

Se înţelege de la sine că nu noi vom tăgădui orcărui om de bună-credinţă şi de bună-ştiinţă dreptul de a spune ceea ce crede adevărat şi ceea ce ştie greşit într-o activitate publică.

Şi fiindcă dd. Delavrancea şi Vlahuţă sunt oameni de bună-credinţă şi de bună-ştiinţă în ale literaturei, dreptul lor de a face critica aşa cum au făcut-o este mai presus de contestare.

Dar una este dreptul şi alta este folosul întrebuinţării dreptului în fiece moment. Va fi avînd şi activitatea critică noima ei, şi nu orce dispoziţie războinică merită să fie întrupată într-o scriere.

Şi mai întîi trebuie să constatăm că, de regulă, poeţii înşii sunt cei mai răi critici asupra poeziei altora, în genere artiştii înşii cei mai contestabili apreţiatori teoretici ai artei.

Deşi în feluritele combinări ale inteligenţelor omeneşti s-a putut şi se poate întîmpla ca un poet bun să fie şi critic bun, aceasta însă va fi totdeauna o excepţie rară, care va trebui foarte tare legitimată înainte de a fi primită în contra acelei regule generale.

Cine a cetit o dată critica lui Voltaire în contra dramelor „barbare" ale lui Shakespeare va sta totdeauna pe gînduri cînd va mai vedea poeţii apucîndu-se de meseria criticei şi nu se va găsi liniştit prin dramele criticului Lessing.

Şi, în adevăr, între natura poetului şi natura criticului este o incompatibilitate radicală.

Poetul este mai întîi de toate o individualitate. De la aceleaşi obiecte chiar despre care noi toţi avem o simţire obişnuită, el primeşte o simţire aşa deosebit

de puternică şi aşa de personală în gradul şi în felul ei, încît în el nu numai că se acumulează simţirea până a sparge limitele unei simple impresii şi a se revărsa în forma estetică a manifestării, dar însăşi această manifestare reproduce caracterul personal fără de care nu poate exista un adevărat poet.

Din multe părţi ale lumii primeşte poetul razele de lumină, dar prin mintea lui ele nu trec pentru a fi stinse sau pentru a ieşi cum au intrat, ci se *răsfrîng* în prisma cu care l-a înzestrat natura şi ies numai cu această răsfrîngere şi colorare individuală.

Altfel descrie lumea Goethe, altfel o descrie Heine, altfel Leopardi, altfel Victor Hugo, deşi cu toţii au primit impresii de la aceeaş lume.

Voltaire a fost foarte capabil de a exprima lumea conform prismei sale personale, dar s-a arătat incapabil de a simţi *exprimarea* lumii ieşită din prisma lui Shakespeare.

Căci prisma poetului este menită a răsfrînge raza directă a luminei, dar nu este menită a mai răsfrînge raza o dată răsfrîntă de o prismă străină.

Aceasta însemnează individualismul poetului.[1]

Criticul, din contra, pre cît este mai puţin impresionabil pentru însăş lumina directă a obiectelor (din care cauză nici nu se încheagă în el vreo senzaţie a lumii până la gradul de a cere manifestare în forma poetică) pre atît este şi mai puţin individual. Căci criticul este tocmai foarte impresionabil pentru razele răsfrînte din prisma altora, şi individualitatea lui este dar consumată în înţelegerea şi simţirea altor individualităţi.

Criticul este din fire transparent; artistul este din fire refractar.

Esenţa criticului este de a fi flexibil la impresiile poeţilor; esenţa poetului este de a fi inflexibil în propria sa impresie.

[1] Individualismul, în acest înţeles, nu are dar nimic a face cu egoismul.

De aceea criticul trebuie să fie mai ales nepărtinitor; artistul nu poate fi decît părtinitor.

Nu este dar chemat d. Barbu Şt. Delavrancea, nu este chemat d. Vlahuţă, a cărui prismă este poate înrudită cu a lui Eminescu (şi am dori să nu-i fie prea înrudită, ci să-şi păstreze individualitatea dacă o are), nu sunt ei chemaţi să judece pentru public lucrarea poetică a d-lui Alecsandri în genul ei propriu. Această sarcină să ne-o lase nouă, publicului care, neavînd înşine nici o individualitate poetică pronunţată, suntem mai lesne primitori pentru tot ce este lumină în felurimea manifestării ei.

Junii noştri poeţi sunt chemaţi să-şi exprime, fiecare în propria sa formă, simţirile primite direct de la lumea reală, dar nu să-şi slăbească această lucrare creatoare prin priviri de alături spre o altă lume subiectivă. Puterea lor intelectuală trebuie întrupată în opere de artă, şi nu mistuită în elaborări de critică.

Dacă observările de mai sus sunt legitime în teorie, ele se legitimează îndată şi în practică; şi cu aceasta trecem la o scurtă privire a poziţiei lui Alecsandri în literatura română de astăzi.

Îndărătul conferenţei d-lui Vlahuţă, în partea relativă la antiteza între poeziile lui Eminescu şi poezia lui Alecsandri, se ascunde o întrebare pe care d-sa însuşi nu a pus-o de-a dreptul înaintea publicului, dar care rezultă întrucîtva din modul d-sale de procedare şi care, în orce caz, este pusă de alţii, întrebarea: cine este mai mare poet, Eminescu sau Alecsandri?

Întrebarea astfel pusă ne pare din capul locului greşită, şi ne pare greşită fiindcă este unilaterală şi — exact vorbind — o confuzie de cuvinte.

Poet mare! Poet în ce înţeles? Poet în care întindere?

Să ne fie îngăduit să limpezim mai întîi discuţia printr-o paralelă din două literaturi străine.

De la Leopardi avem numai 35 de poezii, toate sunt admirabile. De la Victor Hugo avem sute de poezii, avem şi drame, avem şi romane, multe sunt contestabile. Cine este mai mare poet, Leopardi sau Victor Hugo?

Neputinţa de a răspunde dovedeşte confuzia întrebării.

Dacă este vorba numai de poezia lirică, şi încă, înlăuntrul poeziei lirice, numai de exprimarea cea mai frumoasă a unei adînci melancolii în mijlocul aspirării spre ideal şi totdeodată a celei mai amare satire, Leopardi este neajuns şi stă deasupra lui Victor Hugo.

Dar numai de aceasta poate fi vorba? Victor Hugo este incarnarea geniului francez al timpului său în mai toate aspirările poetice. Iubirea şi ura contimporanilor săi, mîndria şi vanitatea lor, dezrobirea spiritelor de sub jugul clasic şi de sub jugul politic, emoţiunea măririlor şi căderilor istorice, lupta celor mizeri în contra celor preaputernici — toate aceste vibraţiuni ale unei întregi epoce au trecut prin răsfrîngerea lui Victor Hugo.

Şi acuma ce înţeles poate avea întrebarea cine este *mai mare poet?* Înţelesul de a măsura incomensurabilele, adică nici un înţeles.

Să ne întoarcem acuma la ale noastre.

Dacă din cele 70 de poezii ale lui Eminescu, în adînca lor melancolie şi în amărăciunea lor satirică, am lua pe cele mai bune şi le-am pune alături cu cele mai bune din sutele de poezii lirice ale lui Alecsandri, în eleganţa lor străvezie şi în simplitatea lor gingaşă, uneori banală, discuţia ar fi cu putinţă.

Dar o asemenea alăturare nu este dreaptă.

Alecsandri are o altă însemnătate. În Alecsandri vibrează toată inima, toată mişcarea compatrioţilor săi, cîtă s-a putut întrupa într-o formă poetică în starea relativă a poporului nostru de astăzi. Farmecul limbei române în poezia populară — *el* ni l-a deschis; iubirea românească şi dorul de patrie în limitele celor mai mulţi dintre noi — *el* le-a întrupat; frumuseţea proprie a pămîntului nostru natal şi a aerului nostru — *el* a descris-o; „chauvinismul" gintei latine şi ura în contra evreilor — *el* le reprezintă"; cînd societatea mai cultă a putut avea un teatru în Iaşi şi Bucureşti — *el* a răspuns la această dorinţă, scriindu-i comedii şi drame; cînd a fost chemat poporul să-şi jertfească viaţa în războiul din urmă — *el* singur a încălzit ostaşii noştri cu raza poeziei.

A *lui* liră multicordă a răsunat la orce adiere ce s-a putut deştepta din mişcarea poporului nostru în mijlocia lui.

În ce stă valoarea unică a lui Alecsandri?

În această *totalitate* a acţiunii sale literare.

CONTRAZICERI ?

MIC STUDIU DE STRATEGIE LITERARĂ

(1892)

În *Voinţa naţională*, ziarul partidului naţional-liberal, s-au publicat multe articole de polemică violentă. Fireşte, un organ de luptă trebuie să atace pe adversari. Mai ales cînd propriele idei sunt puţine, combaterea ideilor altora devine îndeletnicirea de căpetenie şi este atunci ademenită să fie şi violentă: tăria cuvintelor vrea să acopere slăbiciunea argumentelor.

Multe articole s-au publicat şi în contra subscrisului, şi pe unul din ele, unul mai lung, l-a crezut onorabila redacţie aşa de important, încît l-a scos şi în broşură. Titlul: *Contrazicerile d-lui T. Maiorescu*, coperta: roşie (se-nţelege: roşie), tipografia: Dorotea Cucu, preţul: 10 bani (ieftin de tot).

Se cade să ai un fel de recunoştinţă pentru articolele scrise în contra ta. Cu cît sunt mai multe, cu atît e mai bine. Adversarii iau asupra lor sarcina grea de a-ţi răspîndi numele în lume — mare cîştig în materie literară şi politică! Nu e vorbă, adversarii vor să asocieze pe lîngă numele tău şi o idee nefavorabilă şi să-ţi facă un *nume rău*. Dar calificativul *rău* se poate dezasocia cu vremea, dacă eşti tu dealtminteri bun, şi cu cît adversarii au atras mai mult atenţia lumii asupra ta, cu atît dezasocierea se produce mai uşor. Rezultatul final este un cîştig curat: *renumele*.[1]

[1] Vezi şi vol. II, pag. 162. [În ed. de faţă, vol. I, p. 406 — *n. ed.*]

Aşadar, un fel de recunoştinţă adversarilor!

Însă o chestie curat personală nu merită să ocupe publicitatea. Ce-i pasă publicului de contrazicerile noastre, dacă există? Şi dacă nu există, ce-i pasă că *Voinţa naţională* afirmă că există?

Numai atunci cînd îndărătul chestiei personale se arată o chestie de princip, lucrul merită discuţia publică.

Din acest punct de vedere, mai cuviincios credem că trebuie să ne ocupăm de acea broşură a *Voinţei naţionale*, şi pentru a înlătura astăzi orce gînd de acuitate personală, relevăm faptul că broşura este publicată încă din anul 1886.

Dealtminteri, „contrazicerile" de care s-a îngrijat aşa de mult organul naţional-liberal din Bucureşti sunt în număr de trei: una singură este relativă la politica zilei, a doua priveşte o părere literară în comparare cu o teorie de politică generală, iar a treia este curat estetică. Dar şi din partea politică noi nu vom studia aici decît metoda. Ne va fi indiferent dacă materia discutată este din domeniul politicei sau ar fi din al zoologiei; numai modul discutării, artificiul argumentărilor, procedarea pentru descoperirea sau ascunderea adevărului ne va interesa.

★

Tema broşurei cu coperta roşie este următoarea:

„Ne-am propus să facem astăzi un studiu mai interesant, nu asupra contrazicerii în purtarea grupului junimist... ci asupra acelei în părerile unuia din cei doi luceferi ai « Junimei » — *par nobile fratrum* — d. T. Maiorescu. Aceste contraziceri au ajuns aşa de caracteristice, încît merită fără îndoială o cercetare patologico-psihologică".

(pag. 5)

Şi acum se analizează cele trei contraziceri „patologice" ale noastre, două descoperite de broşura roşie, iar a treia împrumutată din revista socialistă *Contemporanul* şi descoperită de d. Gherea.

Ne permitem o primă observare de strategie literară. În rîndurile citate se vede un fel de imitare a unor fraze, inversiuni şi cuvinte, de care ne-am servit mai ales noi în criticele literare. Şi justificarea polemicei prin *au ajuns aşa de caracteristice, încît merită fără îndoială* (*Convorbiri literare,* II, pag. 301, III, pag. 210 etc.) şi ironica paranteză *par nobile fratrum* (*Conv. lit.*, VI, p. 221) şi mai ales cuvîntul *cercetare patologico-psihologică* (*Conv. lit.*, VII, p. 79) sunt arme din arsenalul nostru. Se vede că autorul sau autorii anonimi ai broşurei (în curînd s-au descoperit a fi fraţii Xenopol, şi astfel în adevăratul înţeles al cuvîntului *par nobile fratrum*) şi-au făcut şcoala literară în cercul „Junimii" şi acum vin să ne plătească, după vorba franceză, cu aceeaş monetă.

A plăti cu aceeaş monetă este o greşeală de strategie literară. Moneta poartă semnul suveranităţii celui ce a introdus-o în circulaţie; cine o întrebuinţează pare a recunoaşte această suveranitate şi prin chiar aceasta devine inferior; cine o contraface are aerul de a se izbi de un articol din codul penal şi prin chiar aceasta devine suspect. În orce caz, imitarea este o dovadă de mediocritate.

Dar să venim la „contraziceri".

Contrazicerea întîi:

„D. T. Maiorescu spune (în *România liberă* din 2 octomvrie 1886):

« Oare distanţa care desparte (pe junimişti) de generalul Manu şi de Alexandru Lahovari este aşa greu de păşit? Au avut vreodată asemenea distanţe barierele închise? »

Acelaş d. Maiorescu însă accentua în Cameră deosibirile care despart pe junimişti de conservatori, anume că d-lor recunosc legalitatea Camerelor, pe cînd conservatorii ar urma o cale rătăcită prin o politică de abţinere şi că sunt de regretat atacurile îndreptate contra capului statului.

Apoi d. M. nu înţelege ce contrazicere flagrantă există între cele spuse în Cameră şi cele mărturisite în *România liberă?* Cum? Nu este nici o distanţă între oamenii care vreau să combată pe calea legală şi oamenii ce provoacă la revoluţie, între oamenii ce recunosc de inviolabilă persoana capului statului şi alţii ce o insultă?"

Ba este o distanţă, ziceam noi, dar nu va fi aşa greu de păşit.

„Şi crede d. Maiorescu că bariera poate fi sărită aşa de uşor şi anume de către cine? De către grupul junimist pentru a trece în lagărul conservatorilor, după cum singur o mărturiseşte?"

Ba nu o mărturiseşte singur, mărturisirea e un adaos al broşurei. De la sine era evident că nu junimiştii puteau să-şi schimbe atitudinea lor, adecă să tăgăduiască deodată legalitatea Camerelor, pe care o recunoscuseră totdeauna din princip de ordine constituţională, şi să atace deodată Coroana, pe care nu o atacaseră niciodată din acelaş princip de ordine. Articolul din *România liberă* nu făcea decît să prevestească necesitatea schimbării de atitudine a celorlalţi, schimbare ce s-a şi întîmplat în 1888, şi marginea, dealtminteri, prevestirea la dd. Manu şi Lahovari, despre care se ştia că nu împărtăşeau vederile partidului asupra punctelor în chestie, ci se supuseseră din disciplină unei majorizări produse mai ales prin elementul vernescan de atunci.

Prin urmare, nu a existat nici o deosebire între cele zise de noi în Cameră şi cele scrise în *România liberă.*

Cum s-a construit totuş contrazicerea în broşura roşie şi cum s-a putut prezenta cetitorilor ca să pară plauzibilă?

Prin următoarea procedare: broşura citează mai întîi exact cuvintele noastre din *România liberă,* dar cînd, după cîteva pagine, le reproduce ca să le puie în paralelă cu cele zise în Cameră, nu le mai citează exact, ci intercalează cîteva cuvinte de ale sale, prin care amplifică înţelesul şi produce o contrazicere. De

unde noi ziceam că distanţa e uşor de păşit, broşura zice „nici o distanţă"; de unde noi vorbeam numai de o barieră ce se poate trece, broşura adaogă că noi vom trece bariera.

Acest artificiu de argumentare intră în categoria sofismelor de mult ştiute şi se numeşte tocmai sofisma amplificării. În cunoscuta cercetare a unui foarte cunoscut filozof asupra *Eristicei*, adică asupra meşteşugului disputării sofistice, se enumeră toate tertipurile *(Kunstgriffe)* întrebuinţate de cei ce vor să aibă cu orce preţ dreptate. Cel dintîi tertip explicat acolo şi însoţit de exemple este amplificarea, şi este pus ca cel dintîi, fiindcă este cel mai obişnuit, ştiut încă din topicele lui Aristotel.

De aici putem scoate o altă observare de strategie literară: nu întrebuinţa niciodată tertipuri sofistice; iar dacă firea te împinge la ele, alege cel puţin pe cele mai fine şi fereşte-te de cele triviale, pentru a căror demascare ajunge simpla menţiune a unor scrieri elementare de logică.

Contrazicerea a doua:

Broşura roşie continuă:

„Ne aducem aminte de un frumos discurs al d-lui M. ţinut în Camerile de revizuire din 1883, în care d-sa vrea să dovedească că lărgirea colegiilor electorale, idee patronată de defunctul C. A. Rosetti, nu era cerută de un curent popular. D-sa susţinea atunci că numai acele mişcări ale opiniei publice sunt reale care pornesc spontaneu de la popor; că toate acele ce au drept izvor păreri individuale nu ar fi decît nişte ecouri, glasuri moarte, ce răspund fără conştiinţă unui glas viu... Cu alte cuvinte, d. M. susţinea că numai acele idei politice sunt adevărate care au de bază o mişcare a poporului şi nu sunt productul unei păreri individuale.

Tot pe atunci, pe cînd d. M. emitea în Cameră acea părere (politică), d-sa scria în cabinetul său liniştit de filozof un articol «asupra progresului adevărului în judecarea lucrărilor literare», publicat în almanahul stud. rom. din Viena. D. M. se ocupă în această scriere [1] de modul cum adevărul (ştiinţific şi literar) ajunge a învinge eroarea şi a-şi întinde stăpînirea asupra conştiinţei omeneşti. Ce este o idee sau o formă nouă în mişcarea intelectuală a unui popor dat? Este o idee ale cărei premise au putut să existe în capul mai multor sau a tuturor, dar a cărei formulare mai clară se naşte numai în capul unuia, care este şi autorul ei.

Aşadar, d. M. pune pentru geneza adevărului ştiinţific sau artistic teoria cea exactă, că aceasta porneşte de obicei *din capul unuia* şi se lăţeşte în cele multe. În privinţa adevărului social şi politic, d-sa răstoarnă teza şi spune că ar trebui *să pornească de la cei mulţi* către acel ce-l formulează. Aşadar, ar urma că sunt două soiuri de adevăruri... Deşi însă lucrul în sine este peste putinţă, se pot afla filozofi pe cari păcatele lor i-a împins în politică spre a deszice acolo *sub îmboldirea interesului* ceea ce stabilise odată *în spiritul lor rece şi neinteresat.*"

(pag. 8–13)

Fraza din urmă — ca să începem cu ce e mai aproape — ne pare nechibzuită. Lăsînd la o parte „păcatele", care n-au ce căuta aici, tot contrastul între presupusa eroare a politicului, provenită *din îmboldirea interesului*, şi *spiritul rece* şi *neinteresat* al literatului, este un argument *ad personam* aşa de slab, încît îl vom putea răsturna odată.

Aceeaş deosebire între procedarea literară pentru stabilirea unui adevăr ideal şi procedarea politică pentru înfăptuirea unei legi de valoare practică, precum se arată în discursul nostru din Camera de la 1883 şi în articolul simultan din Almanahul vienez, absolut aceeaş deosebire se află cu 14 ani mai înainte formulată în *Observările* noastre *polemice* din *Convorbirile literare* de la 1869, retipărite în ediţia *Criticelor* de la 1874, pag. 318. Acolo se zice *(Critice*, edit. actuală din 1908, vol. I, pag. 141): „Să nu confundăm! Majorităţile sunt un fapt de cea mai mare însemnătate în politică, fiind termometrul sigur pentru a arăta până unde certe idei au intrat şi s-au înrădăcinat

[1] Reprodusă în vol. II al ediţiei de faţă. [Ed. noastră, vol. I, p. 141 — *n. ed.*]

într-o societate și cînd se pot, prin urmare, formula ca legi practice ale ei. Dar cînd e vorba de o lucrare în sfera ideală, fie operă de artă, fie teorie științifică, fie numai o critică, majoritățile nu însemnează nimic, fiindcă totdeauna asemenea lucrări au fost primite la început de o minoritate și, dacă și-au cîștigat teren, și l-au cîștigat numai în viitorul poporului lor."

La 1869, cînd au fost scrise rîndurile de mai sus, nici nu fusesem vreodată deputat, nici nu era vorba de vreo anume chestie politică, nici nu se putea ști că se va discuta la 1883 revizuirea constituțiunii. Acele rînduri au fost, prin urmare, scrise cu *spiritul rece și dezinteresat* al literatului.

Dacă dar părerea noastră se găsește dezinteresat formulată cu 14 ani mai nainte și aceeaș părere se găsește reprodusă în mijlocul luptelor politice cu 14 ani în urmă, insinuarea că acum ar proveni *din îmboldirea interesului politic* cade de la sine.

De unde ne permitem a deduce o a treia regulă de strategie literară: studiază-ți bine adversarul, dacă te crezi dator să te ocupi de el, și cînd nu te poți opri de la explicări psihologice (totdeauna riscate) ale atitudinii lui, cel puțin ferește-te de afirmări care se pot dezminți îndată în mod autentic.

Dar broșura pretinde, pentru a construi contrazicerea, că noi am fi zis în Cameră *cu alte cuvinte* (alte de tot) că numai acele idei politice sunt adevărate care au de bază o mișcare a poporului și nu sunt produsul unei păreri individuale.

Însă o asemenea absurditate nu am zis-o niciodată. Și nici nu era vorba de adevărul, ci de oportunitatea legiferării unor idei politice. Compararea cu glasul lui C. A. Rosetti și cu ecoul cîtorva capete goale spunea lămurit că ideea sa despre reforma constituțională nu era împărtășită cu înțelegere de opinia publică, că, prin urmare, nu se justifica legiferarea revizionistă și că numai atunci cînd în urma propagării ideilor de reformă se va fi format o majoritate de convingere va fi momentul venit de a le și traduce în lege. Textual: „Aceste idei de reformă să fie aruncate în dezbaterea opiniei publice, iar pînă cînd aceasta nu se va pronunța, să nu prejudecăm chestia" (*Monitorul dezbaterilor* din 1883, nr. 10, pag. 98).

Așadar, deosebirea între sfera literară și cea politică nu este de la concepție la concepție, ci de la concepție la legiferare. Noua concepție de valoare științifică sau artistică se manifestă de originalul cap al unui individ într-o scriere care stabilește adevărul, sau într-o operă care întrupează frumosul, și prin chiar aceasta este îndeplinită, orcare ar fi combaterea contimporanilor, rămînîndu-i recunoașterea treptată, dar sigură, în viitor. Noua concepție de valoare politică neputîndu-se realiza decît prin legiferare, are trebuință pentru îndeplinirea ei de convingerea prealabilă a majorității contimporane.

De unde rezultă că broșura, pentru a ajunge la concluzia contrazicerii noastre, și-a fabricat singură o premisă falsă, substituind ideei noastre de legiferare ideea de simplă concepție în politică.

Această eroare de argumentare se numește în manualele de logică (vezi Maiorescu, *Logica*, pag. 137), cu un termen consacrat din vechime **πρῶτον φεῦδος**.

Ce politicos și erudit sună acest termen grecesc! Îmi pare rău că pe românește nu ai libertatea de variare în traducere decît pentru cuvîntul **πρώτον** pe care îl poți exprima sau prin *întîi*, sau prin *de la început*, sau prin *fundamental*. Dar cuvîntului **φεῦδος** n-ai ce-i face: acesta pe românește n-are altă însemnare decît *minciună*.

Contrazicerea a treia (de la d. Gherea):

Această *contrazicere* se ține în amîndouă părțile ei de domeniul curat estetic-literar și este cam de mirat că o vedem discutată într-un ziar politic. Dar se pare că dorința de a găsi cu orce preț contrazicerile noastre a împins pe onorabila *Voință națională* până la teoriile abstracte ale literaturei și a dus-o chiar, cu rizicul de a se compromite, până la revista socialistă *Con-*

temporanul, în al cărei volum V a dat de *contrazicerea* descoperită de d. Gherea.

Ce stăruință, ce alergare pentru a mai găsi o contrazicere! Și teamă ne este că și aici toată munca a fost zadarnică, precum sperăm să o dovedim fără prea multă greutate.

Dacă vreunul din domnii colaboratori ai organului „național-liberal" ne-ar face și astăzi cinstea de a se munci după contrazicerile noastre, i-am ușura cu plăcere osteneala, arătîndu-i noi înșine o contrazicere, de astă dată una reală, nu una sofistică: este deosebirea între părerea noastră din *Convorbirile lit.* de la aprilie 1870 asupra admiterii preoților ca învățători sătești și părerea din discursul de la fevruarie 1891, ținut în Senat asupra reformei învățămîntului. La o distanță de 20 de ani, după experiența dobîndită în administrația generală, părerea din 1870 se vede acum modificată, și se și arată pentru ce. Dar aceasta este numai o paranteză, care nu trebuie să ne abată prea mult de la drumul articolului de față.

Să ne folosim cel puțin de ea ca de un exemplu pentru a patra și cea mai grea regulă de strategie literară, în deosebire de cea militară: mărturisește-ți singur eroarea, chiar dacă nu a văzut-o altul; iar dacă a văzut-o înainte de tine, recunoaște-o fără rezervă; căci orce discuție cinstită nu poate avea alt scop decît adevărul.

Și acum să revenim la chestie, adecă la contrazicerea a treia, publicată în *Contemporanul*, publicată în *Voința națională*, republicată în broșura roșie și re-republicată cu ceva poleire și în vol. II al *Studiilor critice* ale d-lui Gherea, pag. 53—67.

Iacă de ce este vorba:

În două articole scrise cu un interval de cîteva luni în *Convorbirile literare* de la septemvrie 1885 și de la aprilie 1886 [1], am atins chestia personalității sau mai bine a impersonalității și totuș individualității artistului, în special a poetului.

[1] Reproduse în volumul de față al *Criticelor*, pag. 43 și pag. 61 și urm. [Ediția noastră, vol. II, p. 39 și urm. și p. 52 și urm.—*n. ed.*]

În cel dintîi articol, pentru a apăra comediile d-lui Caragiale în contra imputării de imoralitate, accentuam impersonalitatea ca o condiție etică a orcării lucrări de adevărată artă; în articolul al doilea, pentru a apăra pe Alecsandri în contra criticelor d-lor Delavrancea și Vlahuță, accentuam personalitatea sau individualitatea ca o condiție estetică a orcărui adevărat poet.

Tocmai aici vede broșura roșie după d. Gherea o contrazicere, și pentru ca să facem pe cititori să înțeleagă înșii ceea ce a înțeles d. Gherea și... ceea ce n-a înțeles, se cuvine să-i lăsăm mai întîi d-sale cuvîntul, iar noi vom adăoga la început cîteva întîmpinări secundare și la sfîrșit întîmpinarea principală asupra închipuitei contraziceri.

D. Gherea scrie și ne citează așa:

„D. Maiorescu vrea să apere lucrările d-lui Caragiali împotriva învinuirii de nemoralitate, și pentru atare sfîrșit d-sa își pune întrebarea dacă arta are ori nu misiune moralizatoare, și răspunde « da, arta a avut totdeauna misiune moralizatoare și orice adevărată operă artistică o îndeplinește ». Rămîne dar să înțelegem în ce stă moralitatea artei. La această întrebare ni se dă următorul răspuns: « Orce emoțiune estetică, fie deșteptată prin sculptură, poezie, fie prin celelalte arte, face pe omul stăpînit de ea, pe cîtă vreme este stăpînit, să se uite pe sine ca persoană și să se înalțe în lumea fictiunilor ideale... »

« Numai o puternică emoțiune impersonală poate face pe om să se uite pe sine și să aibă prin urmare stare sufletească inaccesibilă egoismului, care este rădăcina orcărui rău ».

Am reprodus o față întreagă din articolul d-lui M. pentru că ea caracterizează modul d-sale de a scrie; pe de altă parte, atare împletire metafizică nici nu poate fi spusă cu cuvintele noastre și într-o limbă lămurită" (*Studii*, pag. 53, 55).

Cum „cu cuvintele noastre"? Adecă cu cuvintele d-lui Gherea? Aceasta e probabil; rămîne numai să vedem ce urmează de aici, și vom vedea îndată. Căci d-nul Gherea continuă:

„Aceste expresii grele, metafizice, mai sunt și neesacte. Să luăm vorba « emoțiune impresonală ». Emoțiunile sunt în general

cît se poate de personale, fiindcă sunt urmarea unei ațîțări nervoase, care se petrece într-un organism individual, într-o persoană“ (pag. 56).

Ce curioasă observare face aci d. Gherea! De ce adecă ar fi neexactă expresia „emoțiune impersonală“? Fiindcă toate emoțiile se petrec într-o persoană și, prin urmare, nu pot fi decît personale? Dar după acest soi de vorbă tot ce gîndește un om, tot cuvîntul ce-l rostește, ar trebui numaidecît să fie numit personal, fiindcă se petrece „în organismul lui individual“. Și, prin urmare, nu s-ar mai putea zice în bună și lămurită limbă românească, de e.: opinia ce o arată d. X nu este personală a lui, ci a luat-o orbește din cutare carte sau de la cutare om? Căci ar avea cineva dreptul să întîmpine: nu este exact, fiindcă orce exprimare a unei opinii se petrece cu necesitate în organismul individual al celui ce o exprimă, și, prin urmare, este personală a lui?! Și de acum înainte nu s-ar mai putea zice despre Eminescu, cum s-a zis cu o așa de bună caracterizare etică a lui: Eminescu era omul cel mai impersonal, fiindcă ar veni numaidecît cineva care să întîmpine: nu e adevărat, Eminescu nu a putut fi impersonal, fiindcă a fost o persoană!

Dacă ar fi să răspundem d-lui Gherea „cu cuvintele d-sale“, ar trebui să-i imputăm de ce întrebuințează și d-sa pe aceeaș pagină expresia *altruism* în opoziție cu egoism, și să-i zicem după acelaș calapod: tot ce simt eu este un act al egoismului meu, fiindcă se petrece în mine, prin urmare și cînd simt o curată compătimire pentru altul și cînd fac ceva numai pentru binele altuia, este o expresie neexactă să mi se atribuie un simțimînt altruist, fiindcă simțimîntul este al meu, *ego*, *meus*, așadar egoist.

Ce mai ceartă de cuvinte!

Tot ce se poate cere de la cel ce introduce asemenea expresii care trec peste nivelul conversațiilor de rînd este să le precizeze mai înainte înțelesul. O dată înțelesul bine precizat, întrebuințarea este îndreptățită, și tocmai partea cea mai importantă a discuțiilor științifice etice, estetice ar fi de-a dreptul imposibilă,

dacă limbagiul ar fi osîndit să se restrîngă în cercul „cuvintelor noastre“ de rînd. *Altruist* este o expresie bine precizată în înțelesul ei încă de A. Comte, și, prin urmare, legitimată, precum și este astăzi indispensabilă în discuțiile etice. *Impersonal* este o altă expresie bine precizată și indispensabilă în discuțiile estetice. Dealtminteri, i s-a amintit înțelesul precis tocmai în pasagiul ce ni-l citează d. Gherea: „numai o emoțiune impersonală face pe om să *se uite pe sine*“, de aceea se și numește impersonală.

Am insistat asupra acestei prime obiecțiuni a d-lui Gherea fiindcă este din capul locului hotărîtoare și fiindcă de la confuzia ce și-o creează d-sa însuș prin neobservarea nuanțelor înțelesului din expresia *impersonal* derivă și contrazicerea ce ne-o atribuie nouă.

Dar înainte de a veni la aceasta, să mai urmărim puțin felul întîmpinărilor d-lui Gherea.

„Nu e adevărată nici fraza că «egoismul e rădăcina orcărui rău»“,

continuă d-sa în contra noastră la pagina 56.

Să relevăm mai întîi imprudenta întrebuințare a cuvîntului *adevărat* în acest caz. Teoriile etice sunt încă astăzi, și probabil pentru mult timp, așa de controversate, așa de nesigure din punctul de vedere al evidenței științifice, așa de puțin „pozitivate“, cum ar zice școala lui A. Comte, încît expresia *nu este adevărat* dovedește puțină familiarizare cu materia în chestie. Nu este dovedit, e contestabil, e exagerat sunt expresiile întrebuințate în asemenea discuții din partea oamenilor competenți.

Și imprudența d-lui Gherea se pedepsește îndată, fiindcă primul argument al d-sale pentru a stabili neadevărul acelei fraze devine un adevărat instrument de pedeapsă în contra d-sale. Iată-l:

„Dacă simțimentele și faptele altruiste sunt trebuitoare pentru păstrarea neamului omenesc, prin urmare și a individului, apoi

sentimentele și faptele egoiste sunt trebuitoare pentru păstrarea individului, și, prin urmare, și a speciei, care e formată din indivizi. Așadar, și unele și altele pot fi morale" (pag. 56).

Dar ce are a face această obiecție (chiar dacă ar fi exactă, ceea ce nu credem) cu fraza în chestie? Este așa de puțin deprins d-nul Gherea cu operațiile argumentării, încît nu-și poate da îndată seama de raportul extensiunii sau sferei de aplicare a noțiunilor?

Eu zic: egoismul e rădăcina orcărui rău. Generalitatea este aici în cuvintele „orcare rău", și propoziția redusă la paradigmele obișnuite în manualele de școală (toți *s* sunt *p*) glăsuiește: tot răul este din egoism. Aceasta înseamnă că întreaga sferă a noțiunii rău este legată de sfera egoism, dar nu înseamnă că și întreaga sferă a noțiunii egoism este legată de rău, ci din contră numai o parte. Cînd zic: toți leii sunt animale, aceasta nu înseamnă că și toate animalele sunt lei, ci numai că unele animale sunt lei; celelalte pot fi cum vor voi: vulpi, papagali sau alte animale mai puțin citabile. (Vezi Maiorescu, *Logica*, pag. 47.)

A înțeles d. Gherea această mică explicare elementară? Dacă-i este prea abstractă, să-i mai dăm un exemplu concret dintr-o știință materială. Cineva afirmă: microorganismele sunt cauza oricării boli infecțioase. Vine altul și vrea să-l combată zicînd: nu este adevărat, căci microorganismele sunt și cauza multor fenomene folositoare, d. e.: a fermentațiunii.

Poate va zice acum și d. Gherea, în orice caz o vor zice cei deprinși cu argumentările juste: n-are a face una cu alta.

Prin urmare, cînd d. Gherea se încearcă să combată fraza noastră că egoismul este rădăcina oricărui rău, prin arătarea că egoismul este și rădăcina multor lucruri bune, nu o combate întru nimic, și opinia ce o are că afirmarea dintr-o parte a sferei unei noțiuni se poate dovedi neadevărată prin o constatare din altă parte a sferei aceleiaș noțiuni, este o eroare de logică.

Și, în sfîrșit, tot la pag. 56 ne mai spune d-nul Gherea:

„De asemenea, și «lume impersonală», «inspirare impersonală a ficțiunilor» ar fi trebuit mai bine lăsate nemților, cărora le plac atît de mult vorbe și fraze nebuloase".

Cum „lăsate nemților, cărora le plac fraze nebuloase"? Dar teoria ficțiunii ideale, care idealitate dă obiectului tratat de artist caracterul *tipic* (prin chiar aceasta artistul se înalță în lumea impersonală), este teoria lui Platon; aceste sunt așa-numitele „idei platonice", foarte clar reproduse cu acel caracter al lor în *Estetica* lui Schopenhauer, care Schopenhauer, deși fără îndoială german, se întemeiază în partea citată a filozofiei lui tocmai și anume pe Platon.

Faptul este știut și trebuie să fie știut de cei ce se ocupă de estetică în cunoștință de cauză, fie numai înlăuntrul micei noastre literaturi. Noi înșine am tradus în românește și am dat publicității toată această explicare a platonismului ca element fundamental de estetică (vezi *Convorbiri literare*, vol. 19, care cuprinde și articolul asupra d-lui Caragiale, pe care ni-l citează d. Gherea; vezi mai ales *România liberă* într-un șir consecutiv de numere de la 12 aprilie 1885 înainte).

Și d. Gherea este așa de inocent în materie, încît crede că ideile platonice sunt nemțești și vorbește de plăcerea nemților pentru fraze nebuloase? Multe se vor fi zis despre arta și fiozofia grecească; dar (cu excepția lui Heraclit) nimeni nu le-a tăgăduit pînă acum claritatea senină.

Însă totuș ideea platonică îi pare d-lui Gherea nebuloasă și confuză? Se poate și se vede, dar a cui e vina?

Ne aducem aminte, din vremea cînd eram student la Universitate, că un compatriot de-ai noștri discuta cu un alt compatriot despre valoarea lui Shakespeare, pe care o tăgăduia cu violență, și după vreo două ore de discuție se constată deodată că aprigul critic își închipuia că Shakespeare este un poet spaniol.

Ne aducem aminte că acum vro 9 ani, cînd am început prelegerile de logică la Universitatea din București, un ziar din capitală ne imputa în citarea *Analiticelor* lui Aristotel de ce am zis *pars prior* și nu *pars priora*, închipuindu-și acest ziarist erudit că singularul feminin de la *prior* este *priora*.

Ce poți să faci cu asemenea lucruri? Le constați și treci mai departe.

Să trecem și noi mai departe și să ajungem la sfîrșit, adecă la însăș contrazicerea descoperită de d. Gherea și reprodusă de broșura roșie.

„Tot d. Maiorescu bate pe d. Maiorescu",

continuă d. Gherea la pag. 67,

„un tablou curios, dar adevărat".

Și în contra pasagiului nostru citat mai sus din apărarea d-lui Caragiale cu esențiala impersonalitate a poetului care îl înalță în lumea ideală, ne opune un alt pasagiu al nostru, scris după cîteva luni în apărarea lui Alecsandri (chiar această scurtime de interval ar fi trebuit să facă pe d. Gherea mai prudent), și care zice:

„Poetul este mai întîi de toate o individualitate; de la aceleaș obiecte chiar, despre care noi toți avem o simțire obișnuită, el primește o simțire așa deosebit de puternică și așa de personală în gradul și felul ei, încît în el nu numai se acumulează simțirea pănă a sparge limitele unei simple impresii și a se revărsa în forma estetică a manifestării, dar însăș această manifestare reproduce caracterul personal, fără de care nu poate exista un adevărat poet. Din multe părți ale lumii primește poetul razele de lumină, dar prin mintea lui ele nu trec pentru a fi stinse, sau pentru a ieși cum au intrat, ci se răsfrîng în prisma cu care l-a înzestrat natura și ies numai cu această răsfrîngere și coloare individuală."

Apoi care din două este adevărat, întreabă broșura roșie: poetul impersonal sau cel personal?

Amîndouă, răspundem noi.

Așadar, cuvîntul personal, ca și contrarul său, impersonal, are două înțelesuri?

Evident, și amîndouă înțelesurile sunt clar expuse în pasagele citate, adecă clar pentru cine poate și vrea să înțeleagă. Tot așa are două înțelesuri cuvîntul inductiv (aristotelic și baconian), cuvîntul sintetic (*a priori* și *a posteriori*) etc.

Poetul adevărat este impersonal în perceperea lumii, întrucît în actul perceperii obiectului trebuie să se uite pe sine și să-și concentreze toată privirea în obiect, prin aceasta numai obiectul încetează acum de a fi individual mărginit și devine tip, se înfățișează sub *specie aeternitatis*, cum zice Spinoza, este o „idee platonică"; Shylock nu este un ovreu izolat, ci este ovreimea; Werther nu este un amorezat individual, ci este sentimentalitatea amorului. Aceasta constituie partea mai ales etică a artistului.

Dar o dată perceperea obiectului dobîndită, manifestarea ei în o anume formă reproduce caracterul personal al poetului, și o asemenea răsfrîngere în prisma lui proprie exprimă individualitatea lui esențială. Leiba Zibal din *Făclia de Paști* a d-lui Caragiale nu este nici el un ovreu izolat, ci este ovreimea, ca și Shylock, dar ce deosebire în forma exprimării după deosebita individualitate a scriitorilor! Impersonal sau tipic văzute amîndouă figurile, personal sau individual tratate de fiecare autor. Și Luceafărul lui Eminescu nu este un individ amorezat, ci însaș sentimentalitatea amorului, ca și Werther. Dar aceeaș deosebire a manifestării, și din aceeaș cauză. Aceasta constituie partea mai ales estetică a poetului.

Iacă teoria clară, de mult știută și de mult comentată, a ideii platonice întrebuințate drept fundament de estetică și împăcarea ei cu formele foarte diverse de manifestare în care se relevează diversele personalități ale poeților.[1]

[1] Teoria este așa de obștește cunoscută și admisă, încît nu „un neamț cu frazele nebuloase", ci O. Gréard în prefața la *Histoire des littératures comparées* a lui Loliée scrie ca de la sine înțeles: „Il se plaît à mettre en lumière le sens impersonnel et général par où

Se înţelege că sunt şi teorii contrare. Zola, d.e., defineşte: opera de artă e un colţ al naturei văzut printr-un temperament. Noi credem din contră că opera de artă e un colţ al naturei văzut cît se poate de impersonal şi exprimat printr-un temperament cît se poate de individual.

Dar această luptă între teorii adverse este altă chestie. Chestia noastră era teoria platonico-estetică, combinată cu varietatea exprimării aceluiaş tip prin felurite forme artistice, teorie atinsă în treacăt de cele două articole ale noastre. Şi aici am arătat că contrazicerea închipuită de d-nul Gherea nu există în acea teorie, ci există în capul d-sale.

Precum se vede, acele cîteva fraze presărate în articolele noastre, scrise, dealtminteri, în termeni mai populari, erau numai nişte semne de recunoaştere pentru o teorie estetică completă şi sistematizată; sau, dacă într-un articol de strategie nu ni se ia în nume de rău o comparare militară, nişte soldaţi trimişi înainte, nu ca slaba putere a unor indivizi răzleţi, ci ca avantgarda unei întregi armate, cu care stau în legătură bine disciplinată.

De unde putem scoate ultima regulă de strategie literară: nu confunda avantgarda unei armate cu nişte soldaţi răzleţi, sau mai pe româneşte: las-o mai domol unde nu te pricepi.

---

les vrais génies s'identifient — non sans accuser chez eux-mêmes un grand relief de personnalité — avec leur pays, avec leur temps, avec le genre humain tout entier".

ÎN LĂTURI!

(1886)

„Fără îndoială, în mijlocul unei activităţi critice pentru răspîndirea lucrărilor sănătoase se va simţi pe ici, pe colo şi necesitatea unei loviri directe în contra nulităţilor, care se amestecă fără chemare în ale literaturei; un energic «în lături!» va trebui dar din cînd în cînd să fie rostit în orce mişcare intelectuală."

Un exemplu bun pentru aplicarea observării de mai sus, făcute în articolul nostru *Poeţi şi critici*, ne poate da cartea d-lui Aron Densuşanu *Istoria limbei şi literaturei române* (Iaşi, 1885).

Despre această carte d. Bogdan, în *Convorbirile literare* de la 1 noiemvrie 1885, a publicat o dare de seamă, prin care arată meritul lucrării d-lui Densuşanu, întrucît este o culegere de cunoştinţe istorico-literare prezentate sub o formă sistematică.

Aici d. Densuşanu, care mai nainte nu prea era tare în ale literaturei române (vezi vol. I, pag. 133)[1], pare a fi astăzi ceva mai la locul său.[2] Cînd d-sa s-ar fi mulţumit numai cu atît (*ne sutor supra crepidam*, Plin., *Hist. nat.*, XXXV, 36), n-am avea nimic de zis. Chiar acum, cînd nu s-a mulţumit numai cu atît, ci

---

[1] Ed. de faţă, vol. I, p. 134—135 (*n. ed.*).

[2] Dar numai pare. D. Haşdeu, adeseori citat şi el de d. Densuşanu, a făcut Academiei Române asupra cărţii ce ne ocupă un raport care nimiceşte valoarea d-lui Aron Densuşanu ca om de *ştiinţă* istorico-literară.

s-a pus *ex professo* să judece partea estetică a literaturei noastre, nu am fi avut nimic de zis dacă d. Densușanu nu ar fi profesor la Universitatea din Iași și dacă publicarea d-sale nu ar fi menită să formeze gustul literar al tinerimii. Dar așa fiind, este un interes oarecum pedagogic de a cerceta mai de aproape însuș gustul literar al d-lui profesor, pentru a vedea dacă este bine să-l urmeze tinerimea.

Asemenea cercetări au de regulă marele neajuns de a nu putea fi convingătoare. Cum să convingi pe cineva în materie de gust? Și dacă nu-l convingi, de ce să mai scrii?

Din norocire pentru noi, gustul d-lui Aron Densușanu este așa de ... am voi să rămînem politicoși, să zicem dar așa de extraordinar, încît avem speranță de convingere pentru cei mai mulți cetitori.

Vom ataca de îndată un obiect principal al studiului, fiindcă este vorba de prima catedră a literaturei române înființată la Universitatea vechei capitale a Moldovei: judecata estetică asupra lui Alecsandri și idealul literar ce-l propune d. Densușanu studenților săi.

D. Densușanu este un adversar al lui Alecsandri și-i impută, între altele, în privința dramelor:

„Pe lîngă defecte de fond, concurg și defecte de formă; limba împestrițată cu cuvinte străine și ordinare și neologisme, cu greșeli de gramatică și sintaxă, și adeseori versul neîngrijit și defectuos, numai ici-colea apar pasage bine scrise". (Pag. 265.)

În privința poeziei lirice:

„Poetul nu s-a ocupat în lirică cu un anume gen, nu s-a specializat, ci s-a legat mai vîrtos de tot felul de ocaziuni externe, care, orcît le-ar nemeri poetul pentru moment, fiind ele trecătoare, slăbește și interesul și se răcește și sentimentul sau dispozițiunea specială ce domina odată, și prin urmare slăbește și se șterge și valoarea poeziilor.

D-aici provine că poeziile lirice ale lui Alecsandri n-au putut prinde adînc și perzistent în viața și sentimentul întregului popor

român, cum au prins *elegiile* lui Cîrlova, *plîngerile și baladele* lui Bolintineanu și *Deșteaptă-te, române* al lui A. Mureșanu.

Lirica (lui Alecsandri) a putut ușor fi imitată, pe cînd Cîrlova... în elegie... și A. Mureșanu în odă au rămas neimitați." (Pag. 242.)

(Noi credem că au rămas necetiți — un mijloc foarte sigur pentru a rămîne neimitați.)

În privința comparării lui Alecsandri cu alți poeți d. Densușanu pune pe Bolintineanu *incontestabil* mai presus (pag. 245); dar pune mai presus și pe Andrei Mureșanu:

„În această epocă două creațiuni originale putem să constatăm pe terenul poeziei: *balada istorică* și *oda națională*. Cea dintîi, creată de D. Bolintineanu, a doua, de A. Mureșanu, din nefericire amîndouă au apus cu ei. Cu Bolintineanu nime n-a cutezat a concura în balada istorică; nime în oda națională n-a atins înălțimea lui A. Mureșanu...

Ei rezumă întreg spiritul, aprofundează și cristalizează sentimentul și aspirațiunile întregului popor român, fără deosebire de provincie. *Singuri* acești doi poeți se înalță la ceea ce este misiunea adevăratei poezie, la universalitatea sentimentului, ideilor și aspirațiunilor unui popor". (Pag. 228, 229.)

„Dintre poeți cea mai frumoasă, mai aleasă și mai corectă limbă o aflăm la Bolintineanu; asemenea, a lui Mureșanu este plină, solemnă și corectă. La acești doi se vede gustul estetic în limbă. Ceilalți (aceasta privește îndeosebi și pe Alecsandri) oscilează între o limbă mai aleasă literară și între curentul de toate zilele; pentru aceea scrierile lor sunt o împestrițare acum de cuvinte foarte înaintate și de neologisme neîmpămîntenite, acum de elemente ordinare, lipsite de orce grație și estetică, cugetînd ei că așa ar fi popular, fără să ieie samă că nici în poezia populară nu afli cuvinte ca sburdalnic, harapnic, naprasnic, prielnic, îndoielnic, șagalnic, tovarăș, teafăr, jivină ș.a." (Pag. 232.)

Despre Mureșanu îndeosebi mai zice:

„Limba lui este curată românească, ferită de cuvinte vulgare sau de forme și de sunete neestetice, precum și de neologisme, afară de vreo cîteva latinisme... Din punctul de vedere gramatical și sintactic, limba este cît se poate de corectă...

A. Mureșanu nu este numai un poet, el este un om inspirat de divinitate, este profet pătrunzător de cele viitoare. În adevăr, poeziile lui conțin profeții. În poezia *O privire de pe Carpați* de la 1844 prezice «nourii de gheață ce vin spre țară» (Rușii, 1848); în *Deșteaptă-te, române* profețește «furarea Dunării prin intrigă și silă».“

(Pag. 240, 241.)

Iacă o parte din părerile și gusturile d-lui Aron Densușanu, textual reproduse din cartea d-sale. Luînd cunoștință numai de acestea, cetitorii vor fi și început să-și formeze convingerea asupra capacității autorului nostru de a face critică literară. Dar deplina convingere credem că și-o vor forma după ce vom pune în evidență valoarea acelui poet pe care d. Densușanu vrea să-l înalțe cu mult mai presus de Alecsandri, adecă a lui Andrei Mureșanu.

Nu vorbim de compararea cu Bolintineanu. Nu doar că pentru noi ar fi îndoială cine în întregimea operei literare este superior, Alecsandri sau Bolintineanu? Ci pentru că discuția cere aici un șir de distingeri mai fine, care vor trebui să fie și ele făcute la vremea lor, dar care, tocmai fiindcă sunt mai fine, nu pot sta în nici o legătură cu părerile d-lui Densușanu.

Pentru judecarea acestor păreri este de ajuns să vorbim numai de Andrei Mureșanu.

Andrei Mureșanu a scris multe versuri, dar a făcut o singură poezie: *Deșteaptă-te, române*. Această poezie (deși prea lungă) arată un simțimînt patriotic adevărat, a venit în momentul unei mari agitări a spiritelor, a fost din întîmplare singura care a dat expresie acelei agitări în acel moment (1848) și astfel a devenit populară și a rămas cunoscută de toată lumea română.

Așa de întinsă și de adîncă era pe atunci mișcarea sufletească a poporului, încît nu putea să fie stăpînită în marginile obișnuite, ci, precum s-a revărsat în acțiuni istorice neobișnuite, a căutat să se exprime și în oarecare forme estetice ale emoțiunii, în poezie și în cîntare. Cîntarea era o trebuință neapărată a situației, și pentru cîntare se cerea și poezie. La *Deșteaptă-te, române* s-a adaptat îndată o melodie, cunoscută și astăzi, melodie deplorabilă, lîncedă, nepotrivită cu textul, o dovadă de puținul gust muzical al epocei, dar pe atunci nu era vorba de gust, ci de o impulsiune irezistibilă spre manifestare cu orce preț și în orce împrejurări. Ne aducem aminte că încă pe la 1850 mai cîntau școlarii români din Brașov, cu o adevărată emoțiune, o poezie cu următoarea strofă la început:

Trist este românul
Pentru a sa patrie,
Căci că prefecții
Tot mai zac în robie.

Dacă a putut deveni popular „căci că prefecții“, se înțelege că a trebuit să devie popular *Deșteptă-te, române*.

Dar ce dovedește aceasta pentru Andrei Mureșanu ca poziție literară în întregimea ei?

Tot așa Nikolaus Becker a devenit popular în Germania printr-o singură poezie: *Sie sollen ihn nicht haben, den freien deutschen Rhein*, venită la moment oportun în 1840 și la care Alfred de Musset, în fevruarie 1841, a făcut cunoscutul răspuns: *Nous l'avons eu, votre Rhin allemand. Il a tenu dans notre verre.* Iar mai tîrziu, și în mod postum, a ajuns celebră o altă singură poezia a lui Max Schneckenburger, *Die Wacht am Rhein*, așa de mult cîntată în Germania de la ultimul război germano-francez încoace, peste douăzeci de ani după moartea autorului și treizeci de ani după compunerea ei.

Pe temeiul acestor celebrități monocotiledoane s-au încercat, ce e drept, editorii germani să puie în circulație și celelalte versificații ale lui Becker și Schneckenburger, însă încercarea lor a sporit numai numărul coalelor de maculatură, și nimeni astăzi nu mai știe ceva despre celelalte poezii ale lui Becker și Schneckenburger, necum să se fi găsit vreun Densușan german care să puie pe Schneckenburger în comparare cu Heine sau cu Lenau.

Am luat din nou în mînă culegerea poeziilor lui Andrei Mureșanu (ediția II, Sibiu, 1881), am recitit toate poeziile cuprinse în ea (sunt 58 originale) și, afară de *Deșteaptă-te, române,* toate, dar toate fără excepție ... însă cum sunt toate aceste „poezii" să nu o spunem noi, ci să o simtă însuș cititorul după exemplele ce vor urma.

Vom cita dacă nu toate — căci pentru aceasta ne-ar lipsi și răbdarea cetitorului și spațiul revistei — dar cel puțin foarte multe strofe din vreo douăzeci de poezii luate de-a rîndul, și atunci se va învedera pe deplin cu cine și cu ce avem a face:

Din poezia 1, *Fetița și păsărica*:

Spune ce-ai suferit toate
Dulcilor tale surori,
Să încungiure de se poate,
Cursele de vînători,
Și cînd zbor după mîncare,
Să privească tot la om,
Care de voi milă n-are,
Vă săgeată și din pom.

Cîntă trist, pasere mică,
Pentru mine, care stau
Închisă ca-o turturică,
Ah, cîntă-mi versul ce-ți dau;
— Ție-ți zic, tirană soarte,
Dac-ai vrut sclavă să fiu,
Să-mi fi ordinat prin moarte
Mai curînd la scop să-mi viu!

Din poezia 2, *Teodor și Măriuța*:

Colo-n lunca cu terasă,
La isvor ei se opresc,
Unde-odată își jurase
Amor dulce și frățesc.

Floricelele rouate
D-al isvorului nectar
Depărtau prin suavitate
Orice grije și amar.

Filomela mai din vale,
Din răzoru-i pitoresc,
Amăgea luna din cale
Cu al său cînt îngeresc.

Încîntați peste măsură
De cel rîu, cu lin murmur,
Tinerii din nou se jură
Pe al cerului azur.

Măriuțo bălăioară,
Împreună două flori
Și le-aruncă în vălcioară,
Să plutească ca surori!

Din poezia 3, *Simpatie la Viena*:

Ce te prinde dar mirare,
Măiculiță, cînd mă vezi,
Că mă scol de la mîncare
Numai ca să mă așez
Vis-a-vis cu-a lui ședere,
Ochii mei în ochii lui,
Să-l descriu după plăcere,
Cînd altă scăpare nu-i.

De mă duc la promenadă,
Ochi-mi zboară-n sus și-n jos,
La surori fac semn să șadă,
Și-ntorcîndu-mă, dau dos,
Fac pasuri înduplecate
Cu scop ca să-l întîlnesc,
De-aș merge chiar și-n cetate,
P-acela care-l doresc.

Bate ora una, două,
Bată, c-încă n-a sosit;
Bate două peste nouă,
Aud marşul, a venit!
Să grăbim în ceea casă,
Azi e marţi, azi vine el,
Pune-ţi lucrul tău pe masă,
Azi vine cel tinerel.

Din poezia 4, *Vinovatul:*

Un monstru mă inteţeşte
Pînă şi noaptea prin vis
Viul jude prea fireşte
Ce-mi zace-n suflet închis.

Din poezia 5, *O mustrare:*

De nu cumva mama fire
A propus din început:
Feară ferei spre nutrire,
Alt esemplu n-am văzut.

Iară tu, mască pocită,
Trîntore învederat,
M-ai lipsi într-o clipită
D-a suge aer curat!

Ah, căci nu sunt eu albină,
Să-mi vîr acul veninos
În viclenoasa ta splină,
Atunci aş muri voios!

Din poezia 7, *Un rămas bun la Braşov:*

Sus la deal, or jos la vale,
În deşert privesc oftînd,
Cătră bine nu văd cale,
Simţ că soarta are-n gînd
Să-arunce-n munţi cu ghiaţă,
Ah, amara mea viaţă!

Rămîneţi, başti învechite,
Ce ades vă cercetam,
P-a voastre ruini turtite,
Doamne, mult mai cugetam
Că asemenea ursită,
Va fi mie rînduită!

Din poezia 9, *Răsunet:*

O, puternică fiinţă, ce cu naltă măiestrie,
Ai constituit pămîntul, cerul ş-alte cîte sunt;
Care-ai pus soarelui metă, lumei lumină să fie,
La lună, stele şi vînturi, să se ţie de cuvînt!

Legea conştiinţi-mi zice: „onoară pre Dumnezeu;
Incungiură nedreptatea; fugi de rău şi fă ce-i bine;
Cunoaşte p-al tău de-aproape şi în opusul evreu,
Şi spereaz-o fericire, care din aceste vine".

Cum nu te soarbe pămîntul, mîrşave nelegiuit,
Care morţilor dai lege, să nu sufere-ntre sine
P-al lor frate de-o natură cu care-a convieţuit,
De nu-i cu ei d-o credinţă, poate din a vremei vine.

Ma, nu; tu şi soiul vostru, să rămîi afurisit,
A trăi ca Cain în lume, rătăcind sub largul soare,
Făr' să aibă omul voie, ca l-acel nefericit,
Mîna la el a-şi întinde, cu prepus ca să-l omoare.

Din poezia 10, *O panoramă în vis:*

Vedeam în altă parte femei ce strică casă,
Făţarii ce înşeală, bărbaţi defăimători,
Fiinţe ce sugrumă ţăranii şi-i apasă,
Tîrîndu-se de diavoli în focul arzător.

Doriam să văd în urmă cu drepţii ce s-a face,
Lor nu le era teamă, nici greaţă de sfîrşit;
Pre ceia-i roade-un vierme, pe-aceştia-i lasă-n pace,
Localul lor e cerul. Aici m-am pomenit.

Din poezia 15, *Glasul unui român:*

Au doară lași ursitei să poarte cîrma-n lume,
Sau sclav venii la ginte, și soțul meu de domn?
Atunci din legea firii s-a șters cerescul nume
De „drept" și de „dreptate", atunci viața-i — somn.

Ah, căci nu-mi pot răspunde străvechile morminte!
Spuind, ce țin în sinu-și, *român*, au gen străin?
Atunci s-ar frînge cearta, ce curge-acum ferbinte.
S-ar șterge-atunci ca ceața și vechiul meu suspin.

Din poezia 16, domnului Stăpînitor *Georgie D. Bibescu* (1842):

Georgie-i patronul, cu sulița călare
Omoară pe bălaur, înfrînge pe păgîn;
Georgie clientu-i pe cap cunună are
Din mînele Minervei, de flori din al ei sîn.

Sugrumă neștiința, gonește neagra ceață;
Deșteaptă strănepoții lui *Romulus* din somn;
În dreapta ținînd Sceptrul, dă dreptului viață.
Și pravila în stînga, fiind *Iurist și Domn!*

Dar bun „profet pătrunzător de cele viitoare" a fost Andrei Mureșanu la 1843:

Din poezia 17 bis, *O privire peste lume:*

Un tată se silește s-adune-averi în lume,
Încungiură oceanuri cu mii nefericiri;
Cînd fiu-i se răsfață, văzînd că are sume
Ce pot să corespundă la oarbele-i simțiri.

Fățarnicul se-nchină cu buzele pătate.
Iar inima-i vicleană gonește mijlociri
Să guste-n răsfățare și, ce altor nu-s iertate,
Să-ncarce pe săracul cu mii de asupriri!

În gura-i pîngărită de false jurăminte
Bucată neiertată de lege n-a intrat.
Iar vorbe necurate, ocări de lucruri sînte.
Ca ploaia primăverei din rostu-i au sburat.

Din poezia 18, *Un suspin:*

Se teme matelotul d-a mării vijelie,
Cînd barca-i se aruncă de valuri nencetat,
Ma, tot sperează-n sine și că-n scurt va să revie
Bilanțul, ce pierise, minutul de scăpat.

Ma, vai! amar suspină o ginte părăsită,
D-al cărei fier odată păgînul tremura,
Văzînd că nu mai este mijloc d-a fi păzită
Mărirea strămoșească și esistența sa!

Din poezia 19, *La muza mea:*

Tu cauți în palaturi eroii gintei tale,
Cînd ei visează liberi, prin munți, la mielușei,
Cercîndu-și eroismul cu urși ce ies în cale,
Ca Ercle din vechime și David la evrei!

Mă-nviți la tribunale, s-admir autoritatea,
Ce stă în strai și-n barbă la juzii întruniți,
Ma, nu-mi spui pe ce cale se capătă dreptatea
Și de e în favoarea țăranilor munciți!

Din poezia 22, *15 mai 1848:*

Aceasta e zioa în care românul,
Pătruns de chemarea spiritului său,
Își scutură jugul, impus de păgînul,
Ce n-avu nici lege, nici chiar Dumnezeu!

De astăzi blăstemul, contras din vechime,
S-a șters ca și umbra, ca norii prin vînt,
Și-ntocma ca floarea răsari, românime,
Pe brațele glorii, în vechiu-ți pămînt!

Din poezia 23, *Omul frumos:*

Frumos e omul, Doamne, cînd mintea e regină,
Și simțul, ce ca șarpe spre rele îl înclină,
Supus loial și drept.

Sunt destule aceste 37 de strofe sau mai doreşte cineva să înmulţim exemplele?

Orcum ar fi, tot trebuie să mai cităm prefaţa scrisă la 1862 de însuş Andrei Mureşanu şi pusă în fruntea poeziilor sale:

„Din anul 1850 încoace, cerînd împregiurările mele ca să mă asecur cevaş mai bine pentru viitor, atît în privinţa persoanei mele, cît şi a familie-mi, şi să nu fiu astrins a trăi din promisiuni, cari mai că nu se împlinesc niciodată; urmai chiămărei ce mi se făcu din partea guvernului c.r. civile şi militare al Transilvaniei, în calitate de concepist guverniale, cu care post era împreunat şi oficiul de translatură pentru limba românească, pe lîngă o remuneraţiune anuale, afară de salariul defipt pentru postul de concepist, şi petrecui acolo unsprezece ani în pace şi linişte, *fără să-mi fi părăsit lira, sau să mă fi depărtat de Parnas*, cum o ziseră unii şi alţii, pînă şi în jurnalele publice, ale căror diatribe le trec aici cu vederea; căci nu mi-am propus a da cărţii acesteia o prefaţă posomorîtă şi cuprinzătoare de lamentaţiuni, ci, pe cît se poate, o faţă veselă şi serină; cum că nu-mi amuţi nicicînd lira se pot convinge onoraţii lectori din acea sontică împregiurare, că în periodul cel nou al scrierilor mele, va să zică, concepist în Sibiu, am lucrat mai mult în resorţiul poeziei decît ca profesor în Braşov."

Acest „concepist guverniale" care pe lîngă „salariul defipt" mai avea „o remuneraţiune anuale pentru oficiul de translatură" şi care astfel a putut „lucra mai mult în resorţiul poeziei", acesta este autorul român pe care d. Densuşanu îl pune cu mult deasupra lui Alecsandri şi despre care zice că are gustul estetic în limbă, că a rămas neimitat în odă, că a servit ca organ a unui ce superior, că a fost nu numai un poet, ci şi un om inspirat de divinitate, că limba lui este curată românească, ferită de cuvinte vulgare şi cît se poate de corectă din punct de vedere gramatical şi sintactic, pe cînd Alecsandri (pag. 231) comite „enorme greşeli gramaticale şi sintactice, şi are limba împestriţată, cuvinte străine şi ordinare",

Şi cine o zice aceasta? Domnul Aron Densuşanu?

Dar are d. Densuşanu însuş simţimîntul limbei proprii româneşti, nu celei îngroşate de maghiarisme şi germanisme? Are cel puţin simţimîntul celei mai elementare convenienţe stilistice?

Am văzut felul scrierii d-sale din citatele de mai sus. Mai relevăm din pag. 207:

„Iar dacă voiam să le întunecăm gloria, pentru ca să putem brila noi, atunci să muncim ca ei, în linişte şi fără zgomot, şi posteritatea, ai cărei ochi nu se pot unge, va vedea".

Din pag. 263:

„Acest defect (se-nţelege că este iar vorba de Alecsandri!) nu l-a îndreptat nici în celelalte piese mai noi, căci poetul nici aici nu este în clar pe ce teren lucră".

Nemţeşte: *Er ist nicht im Klaren*. Nu ştiu cum va fi în ungureşte.

Din pagina 265:

„El lucră mai mult cu sentimentul, şi din contră nu se îngrijeşte deloc de pompa externă sau nu pune nici un pond pe ea".

Nemţeşte: *Er kümmert sich nicht, legt kein Gewicht darauf*. Etc., etc., etc.

În cartea de faţă d-sa ne citează anume (pag. 241) „amănunta analiză critică asupra poeziilor lui A. Mureşanu", publicată de d-sa în *Federaţiunea* din Pesta „pe 1868".

Noi cunoaştem de mult această „analiză". În albumul de curiozităţi literare alcătuit de societatea „Junimea" pentru înveselirea membrilor ei, analiza d-lui Densuşanu are un loc de onoare între adresa unui primar către un sergent-major de pompieri, care „s-a grăbit cu activitate să aducă Comunei acest intim serviciu şi care şi în viitor va şti a sacrifica cu aceeaş activitate pentru restabilirea incendiului" şi o invitare

la nuntă, în care se poftește lumea să asiste la „celebrarea emisei căsătorii civile și religioase".

Scoatem dar și din acea analiză cîteva probe pentru ilustrarea d-lui Aron Densușanu:

„*Confecționarea* metrului este *târzie* și anevoioasă".

„În piesa cea dintîi chiar începutul cu «cugetam odinioară» este cu totul prozaic, pentru că omul în amor nu cugetă niciodată, fără arde de dor, se teme și sperează."

„Poetul a aflat calea ce i-a fost destinată. El lasă amorul doparte — s-a convins că nu este terenul lui, și nici îl mai atinge vrodată."

„În *acest* period se disting *Glasul unui roman* și *O privire de pre Carpați*. *Aceste* piese exprimă ideile fundamentale din *acest*, period, iar celalte sunt numai *variațiune* asupra lor, sau *uvertura* cum se zice în muzică."

Ești acum convins, iubite cititor? Ești convins și despre valoarea poetului Mureșanu și despre valoarea criticului Densușanu?

Dacă ești convins, atunci fă bine, subscrie acest articol împreună cu mine, n-ar fi decît pentru strigătul ***în lături!*** cu care începe.

EMINESCU ȘI POEZIILE LUI

(1889)

Tînăra generație română se află astăzi sub influența operei poetice a lui Eminescu.

Se cuvine dar să ne dăm seama de partea caracteristică a acestei opere și să încercăm totdeodată a fixa individualitatea omului care a personificat în sine cu atîta strălucire ultima fază a poeziei române din zilele noastre.

Pe la mijlocul secolului în care trăim, predomnea în limba și literatura română o tendență semierudită de latinizare, pornită din o legitimă revendicare națională, dar care aducea cu sine pericolul unei înstrăinări între popor și clasele lui culte. De la 1860 încoace datează îndreptarea; ea începe cu Vasilie Alecsandri, care știe să deștepte gustul pentru poezia populară, se continuă și se îndeplinește prin cercetarea și înțelegerea condițiilor sub care se dezvoltă limba și scrierea unui popor.

Fiind astfel cîștigată o temelie firească, cea dintîi treaptă de înălțare a literaturei naționale, în legătură strînsă cu toată aspirarea generației noastre spre cultura occidentală, trebuia neapărat să răspundă la două cerințe: să arete întîi în cuprinsul ei o parte din cugetările și simțirile care agită deopotrivă toată inteligența europeană în artă, în știință, în filozofie; să aibă, al doilea, în forma ei o limbă adaptată fără silă la exprimarea credincioasă a acestei amplificări.

Amîndouă condiţiile le realizează poezia lui Eminescu în limitele în care le poate realiza o poezie lirică; de aceea Eminescu face epocă în mişcarea noastră literară.

I

Care a fost personalitatea poetului?

Viaţa lui externă e simplă de povestit, şi nu credem că în tot decursul ei să fi avut vreo întîmplare dinafară o înrîurire mai însemnată asupra lui. Ce a fost şi ce a devenit Eminescu este rezultatul geniului său înnăscut, care era prea puternic în a sa proprie fiinţă încît să-l fi abătut vreun contact cu lumea de la drumul său firesc. Ar fi fost crescut Eminescu în România sau în Franţa, şi nu în Austria şi în Germania; ar fi moştenit sau ar fi agonisit el mai multă sau mai puţină avere; ar fi fost aşezat în hierarhia statului la o poziţie mai înaltă; ar fi întîlnit în viaţa lui sentimentală orce alte figuri omeneşti — Eminescu rămînea acelaş, soarta lui nu s-ar fi schimbat.

Născut la 15 ianuarie 1850 în Botoşani, primind prima învăţătură în gimnaziul din Cernăuţi, părăsind la 1864 şcoala pentru a se lua după trupa de teatru a d-nei Fanni Tardini prin România şi prin Transilvania, părăsind şi această trupă pentru a se arunca cu cea mai mare încordare în studii felurite la Viena, susţinut acolo şi la Berlin în parte prin contribuţiile unor amici literari, numit între 1874 şi 1876 revizor şcolar şi bibliotecar la Iaşi, destituit şi dat în judecată de guvernul liberal, însărcinat apoi cu redacţia ziarului *Timpul*, încălzit din vreme, dar mai intermitent, de farmecul unor femei, de la care au rămas în poeziile lui cîteva urme de păr bălai, de ochi întunecaţi, de mîni reci, de *un nu ştiu ce* şi *nu ştiu cum*, lovit în iunie 1883 de izbucnirea nebuniei, al cărei germen era din naştere, îndreptat întrucîtva la începutul anului 1884, dar degenerat în forma lui etică şi intelectuală, apucat

din nou de nemiloasa fatalitate ereditară, Eminescu moare la 15 iunie 1889, într-un institut de alienaţi.[1]

La o privire superficială, fuga lui Eminescu de la gimnaziu după o trupă de actori, darea lui în judecată, activitatea lui ca redactor de ziar, care adică nu s-ar putea explica decît prin necesităţi materiale, lipsa de orce distincţii convenţionale, de premieri academice, de decoraţii şi c.l., toate aceste puse în legătură mai ales cu izbucnirea alienaţiei mentale par a da vieţei sale o coloare romantică, şi unele reviste şi ziare care l-au ignorat cîtă vreme era în toată vigoarea lui au găsit aci prilejul de a-şi arăta sentimentalitatea şi de a acuza societatea română, care ar fi lăsat un asemenea om nebăgat în seamă şi într-o mizerie din cauza căreia ar fi înnebunit.

Noi credem că aceste apreţieri sunt greşite.

Ceea ce caracterizează mai întîi de toate personalitatea lui Eminescu este o aşa de covîrşitoare inteligenţă, ajutată de o memorie căreia nimic din cele ce-şi întipărise vreodată nu-i mai scăpa (nici chiar în epoca alienaţiei declarate), încît lumea în care trăia el după firea lui şi fără nici o silă era aproape exclusiv lumea ideilor generale ce şi le însuşise şi le avea pururea la îndemînă. În aceeaş proporţie tot ce era caz individual, întîmplare externă, convenţie socială, avere sau neavere, rang sau nivelare obştească şi chiar soarta externă a persoanei sale ca persoană îi erau indiferente. A vorbi de mizeria materială a lui Eminescu înseamnează a întrebuinţa o expresie nepotrivită cu individualitatea lui şi pe care el cel dintîi ar fi respins-o. Cît i-a trebuit lui Eminescu ca să trăiască în accepţiunea materială a cuvîntului a avut el totdeauna. Grijile existenţei nu l-au cuprins niciodată în vremea puterii lui intelectuale; cînd nu cîştiga singur, îl susţinea tatăl său şi-l ajutau amicii. Iar recunoaşterile publice le-a despreţuit totdeauna.

[1] Amănunte exacte asupra fazelor din urmă ale vieţei lui Eminescu le dă un articol al d-lui G. Kirileanu, publicat în *Convorbiri literare*, la 1907.

Vreun premiu academic pentru poeziile lui Eminescu, de a cărui lipsă se plînge o revistă germană din Bucureşti? Dar Eminescu ar fi întîmpinat o asemenea propunere cu un rîs homeric sau, după dispoziţia momentului, cu acel surîs de indulgenţă miloasă ce-l avea pentru nimicurile lumeşti. Regina României, admiratoare a poeziilor lui, a dorit să-l vadă, şi Eminescu a avut mai multe convorbiri literare cu Carmen Sylva. L-am văzut şi eu la curte, şi l-am văzut păstrînd şi aici simplicitatea încîntătoare ce o avea în toate raporturile sale omeneşti. Dar cînd a fost vorba să i se confere o distincţie onorifică, un *bene-merenti* sau nu ştiu ce altă decoraţie, el s-a împotrivit cu energie. Rege el însuş al cugetării omeneşti, care alt rege ar fi putut să-l distingă? Şi aceasta nu din vreo vanitate a lui, de care era cu desăvîrşire lipsit, nu din sumeţia unei inteligenţe excepţionale, de care numai el singur nu era ştiutor, ci din naivitatea unui geniu cuprins de lumea ideală, pentru care orce coborîre în lumea convenţională era o supărare şi o nepotrivire firească.

Cine-şi dă seama de o asemenea figură înţelege îndată că nu-l puteai prinde pe Eminescu cu interesele care ademenesc pe cei mai mulţi oameni. Luxul stării materiale, ambiţia, iubirea de glorie nu au fost în nici un grad obiectul preocupărilor sale. Să fi avut ca redactor al *Timpului* mai mult decît a avut, să fi avut mai puţin: pentru micile lui trebuinţe materiale tot atît era. Numai după izbucnirea nebuniei, în intervalele lucide, în care se arătau însă felurite forme de degenerare etică, obişnuite la asemenea stări, devenise lacom de bani.

Prin urmare, legenda că mizeria ar fi adus pe Eminescu la nebunie trebuie să aibă soarta multor alte legende: să dispară înaintea realităţii.

Şi nici munca specială a unui redactor de ziar nu credem că trebuie privită la Eminescu ca o sforţare impusă de nevoie unui spirit recalcitrant. Eminescu era omul cel mai silitor, veşnic cetind, meditînd, scriind. Lipsit de orce interes egoist, el se interesa cu atît mai mult la toate manifestările vieţei intelectuale, fie scrierile vreunui prieten, fie studiarea mişcării filozofice în Europa, fie izvoarele istorice, despre care avea cunoştinţa cea mai amănunţită, fie luptele politice din ţară. A se ocupa cu vreuna din aceste chestii, a cugeta şi a scrie asupra lor era lucrul cel mai potrivit cu felul spiritului său. Şi energia cu care a redactat *Timpul*, înălţimea de vederi ce apare în toate articolele lui, puterea neuitată cu care în contra frazei despre *naţionalismul* liberal al partidului de la guvern a opus importanţa elementului autohton sunt o dovadă pentru aceasta.

Cu o aşa natură, Eminescu găsea un element firesc pentru activitatea lui în toate situaţiile în care a fost pus. La bibliotecă, pentru a-şi spori comoara deja imensă a memoriei sale; ca revizor şcolar, pentru a stărui cu limpezimea spiritului său asupra noilor metode de învăţămînt; în cercul de amici literari, pentru a se bucura fără invidie sau a rîde fără răutate de scrierile cetite; la redacţia *Timpului*, pentru a biciui frazeologia neadevărată şi a formula sinteza unei direcţii istorice naţionale — în toate aceste ocupări şi sfere Eminescu se afla fără silă în elementul său.

Dacă a înnebunit Eminescu, cauza este exclusiv internă, este înnăscută, este ereditară. Cei ce cunosc datele din familia lui ştiu că la doi fraţi ai săi, morţi sinucişi, a izbucnit nebunia înainte de a sa şi că această nevropatie se poate urmări în linie ascendentă.

Dealtminteri, şi în vremea în care spiritul lui era în vigoare, felul traiului său făcuse pe amici să se teamă de rezultatul final. Viaţa lui era neregulată: adesea se hrănea numai cu narcotice şi excitante; abuz de tutun şi de cafea, nopţi petrecute în citire şi scriere, zile întregi petrecute fără mîncare, şi apoi deodată, la vreme neobişnuită, după miezul nopţii, mîncări şi băuturi fără alegere şi fără măsură: aşa era viaţa lui Eminescu. Nu această viaţă i-a cauzat nebunia, ci germenele de nebunie înnăscut a cauzat această viaţă. Ceea ce o dovedeşte este că toate încercările, adeseori şi cu stăruinţă repetate de unii prieteni ai săi, între

alții și de mine, nu au fost în stare să-l aducă la un trai mai regulat.

Și nici de nefericiri cari ar fi influențat sănătatea intelectuală sau fizică a lui Eminescu nu credem că se poate vorbi. Dacă ne-ar întreba cineva: a fost fericit Eminescu? Am răspunde: cine e fericit? Dar dacă ne-ar întreba: a fost nefericit Eminescu? Am răspunde cu toată convingerea: nu! Ce e drept, el era un adept convins al lui Schopenhauer, era, prin urmare, pesimist. Dar acest pesimism nu era redus la plîngerea mărginită a unui egoist nemulțumit cu soarta sa particulară, ci era eterizat sub forma mai senină a melancoliei pentru soarta omenirii îndeobște; și chiar acolo unde din poezia lui străbate indignarea în contra epigonilor și a demagogilor înșelători avem a face cu un simțimînt estetic, iar nu cu o amărăciune personală. Eminescu, din punct de vedere al egoismului cel mai nepăsător om ce și-l poate închipui cineva, precum nu putea fi atins de un simțimînt prea intensiv al fericirii, nu putea fi nici expus la o prea mare nefericire. Seninătatea abstractă, iacă nota lui caracteristică în melancolie, ca și în veselie. Și, lucru interesant de observat, chiar forma nebuniei lui era o veselie exultantă.

Cînd venea în mijlocul nostru cu naivitatea sa ca de copil, care îi cîștigase de mult inima tuturor, și ne aducea ultima poezie ce o făcuse, o refăcuse, o rafinase, căutînd mereu o formă mai perfectă, o cetea parcă ar fi fost o lucrare străină de el. Niciodată nu s-ar fi gîndit măcar să o publice: publicarea îi era indiferentă, unul sau altul din noi trebuia să-i ia manuscrisul din mînă și să-l dea la *Convorbiri literare.*

Și dacă pentru poeziile lui, în care și-a întrupat sub o formă așa de minunată cugetările și simțirile, se mulțumea cu emoțiunea estetică a unui mic cerc de amici, fără a se gîndi la nici o satisfacție de amor propriu; dacă el se considera oarecum ca organul accidental prin care însaș poezia se manifesta, așa încît ar fi primit cu aceeaș mulțumire să se fi manifestat prin altul, ne este permis a conchide nu numai

că era nepăsător pentru întîmplările vieței externe, dar și chiar că în relațiile lui pasionale era de un caracter cu totul neobișnuit. Cuvintele de amor fericit și nefericit nu se pot aplica lui Eminescu în accepțiunea de toate zilele. Nici o individualitate femeiască nu-l putea captiva și ținea cu desăvîrșire în mărginirea ei. Ca și Leopardi în *Aspasia*, el nu vedea în femeia iubită decît copia imperfectă a unui prototip nerealizabil. Îl iubea întîmplătoarea copie sau îl părăsea, tot copie rămînea, și el, cu melancolie impersonală, își căuta refugiul într-o lume mai potrivită cu el, în lumea cugetării și a poeziei. De aci *Luceafărul* cu versurile de la sfîrșit:

> Ce-ți pasă ție, chip de lut,
> Dac-oi fi eu sau altul?
> Trăind în cercul vostru strimt,
> Norocul vă petrece;
> Ci eu în lumea mea mă simt
> Nemuritor și rece.

II

Înțelegînd astfel personalitatea lui Eminescu, înțelegem totdeodată una din părțile esențiale ale operei sale literare: bogăția de idei, care înalță toată simțirea lui (căci nu ideea rece, ci ideea emoțională face pe poet), și vom vedea în chiar pătrunderea acestei bogății intelectuale până în miezul cugetărilor poetului puterea mișcătoare care l-a silit să creeze pentru un asemenea cuprins ideal și forma exprimării lui și să îndeplinească astfel amîndouă cerințele unei noi epoci literare.

Eminescu este un om al timpului modern, cultura lui individuală stă la nivelul culturei europene de astăzi. Cu neobosita lui stăruință de a ceti, de a studia, de a cunoaște, el își înzestra fără preget memoria cu operile însemnate din literatura antică și modernă. Cunoscător al filozofiei, în special a lui Platon, Kant

şi Schopenhauer, şi nu mai puţin al credinţelor religioase, mai ales al celei creştine şi buddhaiste, admirator al Vedelor, pasionat pentru operele poetice din toate timpurile, posedînd ştiinţa celor publicate până astăzi din istoria şi limba română, el afla în comoara ideilor astfel culese materialul concret de unde să-şi formeze înalta abstracţiune care în poeziile lui ne deschide aşa de des orizontul fără margini al gîndirii omeneşti. Căci cum să ajungi la o privire generală dacă nu ai în cunoştinţele tale treptele succesive care să te ridice până la ea? Tocmai ele dau lui Eminescu cuprinsul precis în acele versuri caracteristice în care se întrupează profunda lui emoţiune asupra începuturilor lumii, asupra vieţei omului, asupra soartei poporului român.

Poetul e din naştere, fără îndoială. Dar ceea ce e din naştere la adevăratul poet nu e dispoziţia pentru forma goală a ritmului şi a rimei, ci nemărginita iubire a tot ce este cugetare şi simţire omenească, pentru ca din perceperea lor acumulată să se desprindă ideea emoţională spre a se înfăţişa în forma frumosului.

Acel cuprins-ideal al culturei omeneşti nu era la Eminescu un simplu material de erudiţie străină, ci era primit şi asimilat în chiar individualitatea lui intelectuală. Deprins astfel cu cercetarea adevărului, sincer mai întîi de toate, poeziile lui sunt subiectiv adevărate nu numai atunci cînd exprimă o intuiţie a naturei sub formă descriptivă, o simţire de amor uneori veselă, adeseori melancolică, ci şi atunci cînd trec peste marginea lirismului individual şi îmbrăţişează şi reprezintă un simţimînt naţional sau umanitar.

De aici se explică în mare parte adînca impresie ce a produs-o opera lui asupra tutulor. Şi ei au simţit în felul lor ceea ce a simţit Eminescu, în emoţiunea lui îşi regăsesc emoţiunea lor; numai că el îi rezumă pe toţi şi are mai ales darul de a deschide mişcării sufleteşti cea mai clară expresie, aşa încît glasul lui, deşteptînd răsunetul în inima lor, le dă totdeodată cuvîntul ce singuri nu l-ar fi găsit. Această scăpare a suferinţei mute prin farmecul exprimării este binefacerea ce o revarsă poetul de geniu asupra oamenilor ce-l ascultă, poezia lui devine o parte integrantă a sufletului lor, şi el trăieşte de acum înainte în viaţa poporului său.

Dar cuprinsul poeziilor lui Eminescu nu ar fi avut atîta putere de a lucra asupra altora dacă nu ar fi aflat forma frumoasă sub care să se prezinte. Şi fiindcă tocmai această formă este partea cea mai sugestivă în opera lui, să ne fie permis a termina studiul de faţă prin repedea analizare a elementelor ei distinctive.

O rezervă trebuie făcută din capul locului, şi este cu atît mai importantă cu cît mulţi din imitatorii lui Eminescu nu par a o fi făcut. Volumul în care sunt adunate poeziile sale nu este publicat de el însuş din cauza împrejurărilor cunoscute şi atinse în prefaţa noastră la ediţia I de la 1883[1]. Dacă, în starea în care se afla Eminescu atunci, am putut lua asupra-mi datoria de a publica culegerea poeziilor lui, nu aveam dreptul nici de a le modifica, nici de a lăsa pe unele la o parte. Prin urmare, aşa cum se prezentă şi astăzi unicul volum, el cuprinde toate poeziile, şi cele de la început, pe care însă autorul declarase de mult că voia să le îndrepteze şi în parte să le suprime. Nici cele 8 poezii citate în prefaţă la ediţia I, nici *Călin*, nici *Epigonii*, nici *Strigoii* nu sunt Eminescu în toată puterea lui. Contururile tremurînde ale descrierilor fără destulă precizie intuitivă, lipsa de claritate a gîndirii, greşeli în accentul ritmic şi în rime sunt defecte al căror cel mai aprig critic era chiar Eminescu. Dacă totuş şi aceste poezii au meritat şi vor merita să figureze în opera lui literară, este fiindcă în fiecare din ele apare deodată din mijlocul imperfecţiilor o frumuseţe de limbă şi o înălţare de cuget care prevesteau de la început ce avea să devie poetul ajuns la culmea lui.

Rezerva dar ce un simţimînt de dreptate elementară ne impune să o facem este că în cercetarea următoare nu vom avea în vedere decît poeziile, din norocire cele mai numeroase, pe care le-a scris Eminescu în epoca

[1] În ediţia de faţă, p. 424 *(n. ed.)*.

deplinei sale dezvoltări. Acestea însă reclamă toată luarea-aminte a criticei literare în privinţa formei lor, şi cu deosebire a înrudirii cu poezia populară, din care s-au hrănit mai întîi şi deasupra căreia s-au ridicat pas cu pas până la exprimarea celor mai înalte concepţiuni.

Condiţia fundamentală a acestei ridicări a formei poetice era o mînuire perfectă a limbei materne, pentru ca ea să fie pregătită pentru o concepţiune mai întinsă şi să poată crea din propria ei fire vestmîntul noilor cugetări. Aceasta este

lupta dreaptă

ce o încearcă Eminescu, pentru

a turna în formă nouă limba veche şi-nţeleaptă.

Pentru el limba română e

ca un fagure de miere,

dulce şi străvezie, dar nu răzleţită în lipsă de contururi, ci prinsă în celula regulată a fagurelui.

Poeziile lui încep în această privinţă alipindu-se de-a dreptul de forma populară, dar îi dau o nouă însufleţire şi o fac primitoare de un cuprins mai înalt. Aşa sunt cele patru poezii:

Ce te legeni, codrule,
La mijloc de codru des,
De la Nistru pîn' la Tisa,
Codrule, codruţule.

Din poezia populară şi-a însuşit Eminescu armonia, uneori onomatopeică, a versurilor sale:

Peste vîrf de rămurele
Trec în stoluri rîndunele,
Ducînd gîndurile mele
Şi norocul meu cu ele.

Şi se duc pe rînd, pe rînd,
Zarea lumii-ntunecînd,
Şi se duc ca clipele
Scuturînd aripele.

*

Şi blînde, triste glasuri din vuiet se desfac...
Ca molcoma cadenţă a undelor pe lac.

*

Lună tu, stăpîna mării, pe a lumei boltă luneci
Şi gîndirilor dînd viaţă suferinţele întuneci...
Peste cîte mii de valuri stăpînirea ta străbate,
Cînd pluteşti pe mişcătoarea mărilor singurătate.

*

De ce dorm îngrămădite între galbenele file
Iambii suitori, troheii, săltăreţele dactile?

*

Pe cînd oastea se aşează, iată soarele apune,
Voind creştetele-nalte ale ţării să-ncunune
Cu un nimb de biruinţă; fulger lung încremenit
Mărgineşte munţii negri în întregul asfinţit,
Păn' ce izvorăsc din veacuri stele una cîte una,
Şi din neguri, dintre codri, tremurînd s-arată luna.

Nu au existat, nu vor exista în poezia română versuri mai frumoase decît acestea.

Tot din poezia populară şi din citirea cronicarilor, din pătrunderea intimă a vechei limbi române au putut ieşi versurile în care vorbesc solul şi Mircea-Vodă în *Satira III*:

— Ce vei tu?
— Noi, bună pace. Şi de n-o fi cu bănat,
Domnul nostru-ar vrea să vază pe măritul împărat...

— Orce gînd ai, împărate, şi orcum vei fi sosit,
Cît suntem încă pe pace, eu îţi zic: bine-ai venit!
Despre partea închinării, însă, Doamne, să ne ierţi.

Dar acu, vei vrea cu oaste și război ca să ne cerți,
Or vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale
Să ne dai un semn și nouă de mila măriei-tale —
De-o fi una, de-o fi alta: ce e scris și pentru noi,
Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război.

După vremuri mulți veniră, începînd cu acel oaspe
Ce din vechi se pomenește, cu Dariu al lui Istaspe.
Mulți durară, după vremuri, peste Dunăre vrun pod,
De-au trecut cu spaima lumii și mulțime de norod;
Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă
Au venit și-n țara noastră de-au cerut pămînt și apă;
Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimînt;
Cum veniră, să făcură toți o apă ș-un pămînt.

Dar primind astfel din limba populară elementul firesc și armonios, Eminescu înalță rimele poeziei române peste acea formă obișnuită și adeseori neîngrijită care a dat atîtor poezii ale noastre de păn-acum un aer aproape trivial.

Primul pas al lui pe această cale e de a lua unele cuvinte din cele mai familiare și prozaice și de a le ridica la splendoarea unei rime surprinzătoare:

Iar te-ai cufundat în stele
Și în nori și-n ceruri nalte?
De nu m-ai uita *încalte*,
Sufletul vieței mele.

*

O! vino iar în al meu braț,
Să te privesc iar cu *nesaț*,
Să razim dulce capul meu
De sînul tău, de sînul tău!

Ți-aduci aminte cum pe-atunci,
Cînd ne plimbam prin văi și lunci,
Te ridicam de *subsuori*
De-atîtea ori, de-atîtea ori?

*

O, eroi! care-n trecutul de măriri vă adumbriseți,
Ați ajuns acum la modă de vă scot din *letopiseți*.

Al doilea pas este introducerea, cu totul particulară poeziei lui Eminescu, a unor rime nouă, formate din împreunarea cu un cuvînt prescurtat, după felul caracteristic al limbei românești, sau din două cuvinte.

Pe-atunci erai tu singur, încît mă-ntreb în *sine-mi*
Au cine-i zeul cărui plecăm a noastră inemi?

*

Și dacă stele bat în lac
Adîncu-i *luminîndu-l*
E ca durerea mea s-o-mpac,
Înseninîndu-mi gîndul.

*

Sus inimile voastre! Cîntare *aduceți-i*,
El este moartea morții și învierea vieții.
Să cer a tale daruri, genunchi și frunte *nu plec*,
Spre ură și blestemuri aș vrea să te înduplec.

*

Traiul lumii, dragă tată,
Cine vor, aceia *lese-l*,
Dară sufletul mi-e vesel.

*

Oare ochii ei o mint,
Sau aievea-i, *adevăru-i*...
Flori de tei el are-n *păru-i*.

*

Cînd luna trece prin stejari,
Urmînd mereu în *cale-și*,
Cînd ochii tăi tot încă mari
Se uită dulci și galeși?

*

De la Nistru pîn' la Tisa
Tot românul plînsu-mi-s-a.

*

Fericească-l scriitorii, toată lumea *recunoască-l* —
Ce-o să aibă din acestea pentru el bătrînul dascăl?

*

Icoana stelei ce a murit
Încet pe cer se suie;
Era, pe cînd nu s-a zărit,
Azi o vedem, şi *nu e*.

Însă unde inovaţia lui Eminescu în privinţa rimei se arată în modul cel mai neaşteptat este în numele proprii luate din diferite sfere de cultură şi introduse în modul cel mai firesc în versurile sale. Se ştie ce riscată este întrebuinţarea numelor proprii în poezia lirică, şi într-o veche cercetare literară a noastră am citat cîteva exemple înspăimîntătoare [1]. Eminescu însă a ştiut să se folosească de ele cu măiestrie, şi tocmai aceste rime sunt dintre cele mai frumoase şi mai bine primite ale lui:

Ca să vad-un chip, se uită
Cum aleargă apa-n cercuri,
Căci vrăjit de mult e lacul
De-un cuvînt al sfintei Mercuri.

Ca să iasă chipu-n faţă,
Trandafiri aruncă tineri,
Căci vrăjiţi sunt trandafirii
De-un cuvînt al sfintei Vineri.

*

Ce? să-ngîni pe coarda dulce, că de voie te-ai adaos
La cel cor ce-n operetă e condus de Menelaos?

*

Cînd vezi piatra ce nu simte nici durerea şi nici mila,
De ai inimă şi minte, feri în lături: e Dalila!

[1] Vezi vol. I, pag. 54—55 (n. a.).
[Trimiterea autorului se face la articolul *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*, ed. noastră, vol. I, p. 60—61 — *n. ed.*

*

Cu murmurile lor blînde un izvor de *horum-harum*
Cîştigînd cu clipoceală *nervum rerum gerendarum*,
Cu evlavie adîncă ne-nvăţău al minţii scripet,
Legănînd cînd o planetă, cînd vrun rege din Egipet.

*

După vremuri mulţi veniră, începînd cu acel oaspe
Ce din vechi se pomeneşte, cu Dariu al lui Istaspe.

*

În izvoadele bătrîne pe eroi mai pot să caut,
Au cu lira visătoare sau cu sunete de flaut
Pot să-ntîmpin patrioţii ce-au venit de-atunci încolo?
Înaintea acestora tu ascunde-te, Apollo!
Aşa că-nchipuindu-ţi lăcrimoasele ei gene,
Ţi-ar părea mai mîndră decît Venus Anadyomene.

*

Rămîneţi în umbră sfîntă, Basarabi şi voi Muşatini,
Descălicători de ţară, dătători de legi şi datini.

*

Pătimaş şi îndărătnic s-o iubeşti ca pe-un copil,
Cînd ea-i rece şi cu toane ca şi luna lui april?
Încleştînd a tale braţe toată mintea să ţi-o pierzi,
De la creştet la picioare s-o admiri şi s-o dezmierzi
Ca pe-o marmoră de Paros sau o pînză de Correggio,
Cînd ea-i rece şi cochetă? Eşti ridicul, înţelege-o!

*

Cu durerile iubirii
Voind sufletu-mi să-l vindic,
L-am chemat în somn pe Kama —
Kamadeva, zeul indic.

După o aşa încordare, după o aşa „luptă dreaptă" pentru a turna „limba veche în formă nouă", nu ne vom mira că a putut ajunge Eminescu, pe de o parte, la aplicarea sigură a unor forme rafinate în *Oda în metru antic*, în *Glossa* şi în admirabilele *Sonete*, pe de

alta, la cea mai limpede expresie a unor cugetări de adîncă filozofie, pentru care nu se găsea până atunci nici o pregătire în literatura noastră. Căci palidele imitări ale monoloagelor din *Faust* și din *Hamlet*, sau ale reflecțiilor mediocrului Aimé-Martin, din care se găsesc urme în încercările literare după '48, nu pot intra aci în comparație.

Încă în primele poezii ale lui Eminescu, cum e *Mortua est*, *Melancolie*, dealtminteri așa de imperfecte, se întîlnesc strofe ca acestea:

Ș-apoi cine știe de este mai bine
A fi sau a nu fi? Dar știe orcine
Că ceea ce nu e, nu simte dureri —
Și multe dureri-s, puține plăceri.

A fi? Nebunie și tristă și goală:
Urechea te minte și ochiul te-nșală;
Ce-un secol ne zice, ceilalți o deszic —
Decît un vis sarbăd, mai bine nimic.

*

Credința zugrăvește icoanele-n biserici —
Și-n sufletu-mi pusese poveștile-i feerici,
Dar de-ale vieții valuri, de al furtunei pas
Abia conture triste și umbre-au mai rămas.

Dar deplina stăpînire a formei clare pentru cuprinsul unei asemenea idei o arată Eminescu în poeziile din epoca sa cea adevărată:

Să cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita?
Te-aș cere doar pe tine, dar nu mai ești a ta;
Nu floarea veștejită din părul tău bălai,
Căci ultima mea rugă-i uitării să mă dai.

La ce simțirea crudă a stinsului noroc
Să nu se sting-asemeni, ci-n veci să stea pe loc?
Tot alte unde-i sună aceluiaș pîrău;
La ce statornicia părerilor de rău,
Cînd prin această lume să trecem ne e scris
Ca visul unei umbre și umbra unui vis?

*

Cu mîine zilele-ți adaugi,
Cu ieri viața ta o scazi,
Și ai cu toate astea-n față
De-a pururi ziua cea de azi.

Cînd unul trece, altul vine
În astă lume a-l urma,
Precum cînd soarele apune,
El și răsare undeva.

Se pare cum că alte valuri
Cobor mereu pe-acelaș vad,
Se pare cum că-i altă toamnă,
Ci-n veci aceleași frunze cad.

*

Vremea trece, vremea vine,
Toate-s vechi și nouă toate;
Ce e rău și ce e bine
Tu te-ntreabă și socoate.

Nu spera și nu ai teamă;
Ce e val, ca valul trece;
De te-ndeamnă, de te cheamă,
Tu rămîi la toate rece.

*

La-nceput, pe cînd ființă nu era, nici neființă,
Pe cînd totul era lipsă de viață și voință,
Cînd nu s-ascundea nimica, deși tot era ascuns,
Cînd pătruns de sine însuș odihnea cel nepătruns;
Fu prăpastie? Genună? Fu noian întins de apă?
N-a fost lume pricepută și nici minte s-o priceapă,
Căci era un întuneric ca o mare făr-o rază,
Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază,
Umbra celor nefăcute nu-ncepuse a se desface,
Și în sine împăcată stăpînea eterna pace.
Dar deodat-un punct se mișcă... cel întîi și singur! Iată-l
Cum din haos face mumă, iară el devine tatăl!
Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii,
E stăpînul fără margini peste marginile lumii.

De-atunci negura eternă se desface în fâșii,
De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii,
De atunci și până astăzi colonii de lumi pierdute
Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute
Și, în roiuri luminoase izvorînd din infinit,
Sunt atrase în viață de un dor nemărginit.
Iar în lumea asta mare noi, copii ai lumii mici,
Facem pe pămîntul nostru mușuroaie de furnici:
Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați,
Ne succedem generații și ne credem minunați.
Muști de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul;
În acea nemărginire ne-nvelim, uitînd cu totul
Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată,
Că-ndărătu-i și nainte-i întuneric se arată.
Precum pulberea se joacă în imperiul unei rază,
Mii de fire viorie ce cu raza încetează,
Astfel într-a veșniciei noapte pururea adîncă
Avem clipa, avem raza, care tot mai ține încă —
Cum s-o stinge, totul piere ca o umbră-n întuneric:
Căci e vis al neființei universul cel himeric.

Acesta a fost Eminescu, aceasta este opera lui. Pe cît se poate omenește prevedea, literatura poetică română va începe secolul al 20-lea sub auspiciile geniului lui, și forma limbei naționale, care și-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire până astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmîntului cugetării românești.

Notă asupra zilei și locului nașterii lui Eminescu

Într-un registru (păstrat de d. Iacob Negruzzi), în care membrii societății literare „Junimea" și-au însemnat data și locul nașterii lor, stă scris pe pagina a doua de propria mînă a lui Eminescu în dreptul numelui său: „20 decembrie 1849, Botoșani", și deasupra este chiar intercalat sfîntul „Ignat", pe care biserica ortodoxă îl serbează în adevăr la 20 decemvrie.

Însă din corespondența ce am avut-o în a. 1889 relativ la biografia lui Eminescu, am și o scrisoare de la sora mai mare a poetului, doamna A. Drogli, din Cernăuți, 3 iulie 1889, în care se zice: „Biografia fratelui Mihail (publicată în *Familia*, no. 2, anul 1885) este exactă, cu deosebire că s-au născut în satul Ipotești lîngă orașul Botoșani, depărtare de $1^1/_2$ oră, proprietatea tatălui nostru".

S-a ivit astfel îndoială asupra locului nașterii; dar s-a ivit îndoială și asupra timpului; în matricula gimnaziului din Cernăuți, unde a studiat Eminescu, se vede trecută ziua nașterii lui ca fiind 14 decemvrie 1849.

Toată nedumerirea a încetat astăzi în urma cercetărilor d-lui N.D. Giurescu, al căror rezultat l-a publicat printr-o scrisoare în *Convorbiri literare* de la 1 iunie 1912, de unde extragem următoarele:

„După o zadarnică excursiune ce am făcut în Ipotești, satul copilăriei lui Eminescu, d. G. Cerchez (pe atunci prefectul județului Botoșani) a primit următorul răspuns la o scrisoare ce adresase maicei Agapia Gherghel, starița schitului Agafton, unde trăiește o mătușă a poetului:

«1891, martie, 29, Agafton

Domnule prefect,

D. poet Eminescu este născut în Botoșani; aceasta este foarte sigur, căci am întrebat pe maica Fevronia Iorașcu, care au fost de față cînd s-a născut. Este cunoscut încă că botezul i s-au cetit de către preotul Dimitrie, de la Ospenia...

Agapia Gherghel»

Am pornit spre biserica Uspenia ce-i mai zice și biserica Domnească — catedrala din Botoșani. Am căutat pe preotul Dimitrie și după răscolirea cîtorva groase volume prăfuite de vreme în care erau trecute numele tuturor botezaților de « Dumnealui preotul iconom Ion Stamati » acuma răposat, începînd cu a. 1832 am găsit

în « metrica partea I de nașteri și botezuri » următoarele rînduri pe cari le dau în exactă transcriere:

« Născut la 15 ghenarie 1850 din părinții: Gheorghe Eminovici, proprietar, și soția sa Ralu, născută Vasile Iurașcu, care primi botezul în 21 ghenarie; s-a numit Mihail, avînd naș pe dumnealui stolnicul Vasile Iurașcu. »

Acest volum se află în bună păstrare a preotului Dimitrie, de la mai sus pomenita biserică... Rămîne (așadar) cu totul sigur că Mihail Eminescu s-a născut în Botoșani în ziua de 15 ianuarie 1850."

Credem și noi că această concluziune a d-lui Giurescu trebuie primită și că, prin urmare, poetul nostru este născut la 15 ianuarie 1850 în Botoșani.

ÎNTRU AMINTIREA LUI WILHELM DE KOTZEBUE

(1887)

Un adevărat, un inteligent, un mare filo-român, singurul poate care mai rămăsese în Rusia de astăzi, Wilhelm de Kotzebue, a încetat din viață în ziua de 24 octomvrie (5 noiemvrie) 1887 la Reval, orașul său natal, în vîrstă de 74 de ani.

Născut în martie 1813, al cincilea fiu al cunoscutului autor dramatic și politic August de Kotzebue (asasinat la 1819 în Mannheim de studentul german Sand), Wilhelm K., după terminarea studiilor, a început cariera sa în diplomația rusească. Căsătorindu-se apoi cu o moldoveancă de neam, din familia Cantacuzino, soră cu soția ministrului de externe Giers, el se retrase pe cîtva timp din viața publică și trăi până la 1857 în Moldova, unde erau moșiile de zestre ale soției sale și unde un văr al său se afla la Iași în calitate de consul rusesc.

În acest timp al șederii în Moldova, W. K. fu în strînse relații cu societatea din Iași, învăță românește și dobîndi acea cunoștință deplină a țării și a moravurilor noastre de pe atunci, pe care a dovedit-o mai tîrziu într-un mod așa de simpatic pentru noi în unele din scrierile sale publicate în limba germană.

Intrînd iarăș în diplomație la 1857, el fu numit ministru plenipotențiar al Rusiei la Karlsruhe, apoi (1870) la Dresda și în fine (1878) la Berna. În anul 1879 se retrase în viața privată cu rangul de consiliar

intim și petrecu cei din urmă 8 ani cînd la Dresda, cînd în Șvițera, cînd la moșia sa Orrenhof în Estonia.

Publicările sale literare le-a început sub pseudonimul W. Augustsohn, prin două drame, *Ein unbarmherziger Freund* și *Zwei Sünderinnen*, care însă au rămas departe de succesul dramelor și comediilor tatălui său, August. Cu numele său propriu a publicat *Künstliches und natürliches Leben* (Karlsruhe, 1869) și interesantele *Kleine Geschichten aus der grossen Welt* (ediția a doua, Lipsca, 1880).

Dar toate acestea se țin de literatura exclusiv germană. În ceea ce privește activitatea sa literară relativă la români, ea se rezumă în următoarele trei scrieri:
1. *Rumänische Volkspoesie*, traducere germană a 26 poezii române (Berlin, 1857);
2. *Bilder und Skizzen aus der Moldau* (Berlin, 1860), a căror traducere română de d-na A.M. a apărut întîi în *Convorbiri literare* și s-a publicat apoi în volum de editorul Haimann (București, 1884; ediția a doua, 1886);
3. *Laskar Vioresku* (Lipsca, 1862), un roman din viața moldovenească de la 1851, a cărui traducere română a apărut asemenea în volum la acelaș editor (1892).[1]

Asupra acestor cărți ale autorului nostru am scris în *Convorbirile literare* de la 1 ianuarie 1882 și am reprodus în volumul de față cîteva cuvinte de aprețiare.

Aceste sunt scrierile publice ale autorului nostru; dar din ele transpiră și o parte mai intimă a personalității lui: spiritul său viu și senin, judecata sa discretă și o inimă caldă și binevoitoare.

Toți compatrioții noștri care l-au cunoscut mai de aproape și pe cari i-am putut întreba, d. Alecsandri, d. I.A. Cantacuzino, d. Pogor, sunt unanimi întru a-i recunoaște acele calități.

Dar dacă d. Kotzebue a arătat în scrierile sale atîta simpatie pentru țară noastră, am putut și noi să-i răspundem în timpul din urmă prin simpatica primire ce au întîmpinat-o la publicul cetitor traducerile române

---

[1] Institutul Minerva e dispus să reediteze aceste traduceri (1908).

ale acelor scrieri, și, ca un semn extern al acestei reciprocități, Academia Română l-a ales membru onorariu al ei.

Cînd s-a început în *Convorbiri literare* publicarea traducerilor *Schițelor din Moldova*, autorul ne scria la 2 martie 1882 din Dresda (în limba germană): „Mi-ar fi greu să exprim tot ce am simțit la primirea numerelor din *Convorbiri literare*; mă vedeam deodată transportat iarăș în acea țară care, în timp de 40 de ani, mi-a fost și mi-a rămas așa de dragă și de la care în primăvara 1881 mi-am luat pentru totdeauna rămas bun, cu un dor adînc în inimă. A fost o veche dorință a mea să văd traduse în românește *Schițele* și *Laskar Vioresku*. Mai ales în anii din urmă, după surprinzătoarele transformări prin care a trecut frumoasa d-tale patrie, descrierile mele au ajuns foarte curînd a fi pagine din istoria unei culturi trecute. Generația de astăzi de-abia mai știe cum trăiau părinții ei acum 30 de ani; și — pre cît știu — nu există în literatură o altă descriere a acelei epoce. Întru aceasta poate sta și singurul lor merit; în alte împrejurări nici nu ar fi fost bine să fie reînviate și înfățișate sub noul vestmînt al limbei române."

Și în 18 mai, anul curent, cu cîteva luni înaintea morții sale, pe care o prevede, Kotzebue scrie din Orrenhof (în limba franceză) d-nei A.M., traducătoarei scrierilor sale: „În fine, mă simt ceva mai întărit și pot cel puțin să vă scriu mai multe rînduri decît data din urmă, cu toate că și acum mă cuprinde un fel de paralizie a degetelor de cîte ori iau condeiul în mînă. Am fost foarte greu bolnav; tocmai la Clarens, pe țărmul lacului de Geneva, m-a părăsit fără de veste sănătatea mea, până atunci destul de solidă. M-au apucat niște atacuri de astmă așa de violente, încît fiecare amenința să-mi stingă suflarea. Halucinări îngrozitoare, insomnii, o confuzie în cap încît mă rătăceam în puținele odăi ale apartamentului meu de la otel... și 74 de ani! Era destul ca să mori de mai multe ori pe zi. M-au transportat la Halle, în brațele unui amic, care este poate cel mai bun medic al Germaniei, dr. Küssner profesor

la Universitate și el m-a întremat îndestul pentru a putea continua drumul până în patria mea — vă puteți închipui în ce stare. Dar în mijlocul acestei suferințe mi-a sosit ultima d-voastră scrisoare, noua ediție a *Schițelor din Moldova* și numărul *Convorbirilor* cu începutul traducerii lui *Laskar Vioresku*. Ce să vă zic și cum să vă mulțumesc? Cînd am citit scrisoarea d-voastră am început să plîng ca un copil"...

Și acum, că eminentul autor a încetat din viață, este ca o mîngîiere pentru noi că anume din patria noastră, pe care a iubit-o el de cînd a cunoscut-o, i-a venit raza de bucurie care i-a încălzit ultimele zile ale vieței.

LEON C. NEGRUZZI ȘI „JUNIMEA"

(1890)

Leon Negruzzi, născut la Iași, la 5 iunie 1840, ca cel dintîi fiu al lui Constantin Negruzzi, a încetat din viață în noaptea de 15 spre 16 iulie 1890, la vîrsta de 50 de ani. Învățătura de carte a început să o primească în Academia Mihăileană din Iași, sub direcția lui Malgouverné, iar la 1852 a fost trimis împreună cu fratele său, Iacob, la Berlin, unde și-a terminat studiile liceale. La Universitate voia să învețe medicina, dar disecțiunile anatomice fiindu-i prea antipatice, a trecut la filozofie și la drept, ascultînd prelegeri în Berlin și Viena, fără a dobîndi vreun titlu academic. Întorcîndu-se în țară la 1864, a fost numit judecător la Tribunalul din Iași și a înaintat succesiv pînă la Curtea de Apel, ca membru și ca procuror general. Sub ministerul Lascar Catargiu (1871—1876) a fost prefect al districtului Iași; a mai primit prefectura pe timpul Ministerului de Interne al lui Kogălniceanu în cabinetul I. Brătianu; apoi a fost ales primar al Iașului și senator. De la martie 1888 a funcționat iarăș ca prefect și, în fine, a fost numit epitrop la așezămintele S-tului Spiridon.

Activitatea publică a lui Leon Negruzzi s-a îndreptat și spre literatură. Îndemnat de mișcarea produsă în Iași prin societatea „Junimea" și prin revista ei *Convorbiri literare*, înființată de la 1 martie 1867 sub redacția fratelui său, Leon a scris mai multe novele.

Dacă este să judecăm lucrarea lui de om politic şi de scriitor cu nepărtinirea ce se cuvine pentru prieteni ca şi pentru potrivnici, trebuie să recunoaştem că nu a dat vreun rezultat mai durabil. Şi cu toate acestea moartea lui a lăsat un gol neîmplinit în societatea ieşană şi a fost simţită cu cea mai sinceră părere de rău de toţi cîţi l-au cunoscut —şi cine nu-l cunoştea? — fără deosebire de partid şi de clasă socială. Căci Leon Negruzzi era figura cea mai populară din Iaşi, omul cel mai simpatic, unul din puţinii bărbaţi pe lume care n-au avut duşmani, cu toată partea ce-a luat-o la luptele politice ale timpului său.

Această situaţie excepţională se explică prin excepţionala lui personalitate, şi pentru cei ce l-au cunoscut mai de aproape este ca o mîngîiere de a se gîndi la individualitatea lui şi a fixa în trăsături precize o scumpă amintire.

Leon Negruzzi, înalt la statură, lat la faţă şi la piept, cu umbletul balansat ca al marinarilor, cu gestul larg şi cu rîsul zgomotos al temperamentului sanguinic, era mai întîi de toate un om bun la inimă, milos, cinstit, şi vesel până la uşurinţă. Cu veşnicul lui optimism, era dispus să primească toate întîmplările din partea lor cea bună şi niciodată ura, invidia, descurajarea nu au găsit loc în sufletul lui. Crescut în atmosfera culturei occidentale, era destul de pătruns de rezultatele ei pentru a înţelege şi cel puţin a simţi valoarea elementelor de civilizaţie. În ştiinţă, ca şi în politică şi în artă, dacă nu avea spiritul de iniţiativă, era însă foarte primitor pentru orce impulsiune sănătoasă şi era capabil să o judece, fiind înzestrat cu acel dar preţios care într-o generaţie ameţită de atîtea idei nemistuite şi de atîtea aspiraţii nehotărîte a devenit foarte rar, cu ceea ce numesc francezii *bunul-simţ*. La aceste însuşiri personale ale amicului nostru trebuie să adăogăm că era — cu bunul său simţ şi cu inima sa cea bună — un soţ şi un tată iubitor şi iubit.

Însă în cadrul în care s-a restrîns această scurtă notiţă biografică, nu putem insista mai mult asupra persoanei lui private şi nici asupra vieţei lui politice,

ci trebuie să ne dăm mai ales seamă de lucrarea lui literară.

Leon Negruzzi a publicat în revista fratelui său, pe lîngă două poezii neînsemnate, următoarele şase novele: *Vîntul soartei* (*Conv. lit.*, 1867), *Evreica* (1868—1869), *O răzbunare* (1874), *Ţiganca* (1877), *Serghie Pavlovici* (1881) şi *Osîndiţii* (1881—1882). Novelele aceste nu se disting prin originalitatea de concepţiune sau de stil. După miile de romanuri şi de novele străine ce le-am citit toţi şi le-a citit şi Leon Negruzzi, figurile sale, vorbirea, simţimintele şi complicaţiile lor ne par cunoscute din alte scrieri, fără a putea spune din care anume; probabil din mai multe deodată, însă numai din cele de felul romantic, nu de felul Balzac-Flaubert-Zola. Dealtminteri, limba în care sunt scrise este uşoară şi firească, ca şi în novelele lui Gane, de care însă autorul nostru se deosebeşte prin ceva mai mare tensiune a interesului.

Critica mai severă pe care subscrisul o crede îndreptăţită la noi în privinţa operelor literare şi ştiinţifice se află oarecum dezarmată în faţa novelelor lui Leon Negruzzi. Cauza nu este uşor de explicat, deşi o credem valabilă şi compatibilă cu toată rigoarea unei judecăţi estetice.

Leon Negruzzi este şi el, în limitele talentului său, un adept al acelei şcoale literare din Iaşi despre care mult s-a zis, dar puţin s-a înţeles, adecă al societăţii „Junimea".

„Junimea" din Iaşi a fost — şi acum putem vorbi de ea ca de un lucru trecut — o adunare privată de iubitori ai literaturii şi ai ştiinţei, de iubitori sinceri. Din întîmplare, cei dintîi membri ai ei s-au găsit a fi înzestraţi cu cunoştinţe destul de felurite, fiecare după studiile şi după gusturile sale, încît să se poată completa unii pe alţii şi totodată să se poată înţelege. Discuţiile cele mai animate, însă fără nici un amestec de interese personale, i-au apropiat şi i-au împrietenit, atrăgînd încetul cu încetul pe mulţi alţii, a căror dispoziţie de spirit îi făcea accesibili la asemenea cercetări adeseori abstracte. În primii ani ai acelor întruniri intime s-a

urmărit cu stăruință cetirea mai tutulor operelor literaturei române de până atunci, bune-rele cum erau, și pe temeiul unor asemenea cetiri se iscau discuțiile: observări critice, încercări de stabilire a unui teren comun de înțelegere, teorii conduse la extrem și apoi limitate spre o aplicare mai firească, expuneri științifice despre estetică, despre limbă, despre scriere, despre multe alte obiecte ale gîndirii omenești — căci științele se înrudesc — *de omnibus rebus et quibusdam aliis*, totdeauna libere, adeseori îndrăznețe, de regulă vesele, niciodată personale, sau meschine, sau înveninate. Și se formase astfel o atmosferă de preocupări curat intelectuale, care fără voie și pe nesimțite ajunsese a stăpîni pe toți, așa încît orele petrecute o dată pe săptămînă la „Junimea" steteau în cel mai mare contrast cu viața de toate zilele, erau o lume aparte, un vis al inteligenței libere, înălțat deasupra trivialităților reale. Și așa de intensiv, și așa de puternic lucra această atmosferă asupra celor ce o respirau, încît forma ea însăși o legătură între ei și-i armoniza pe toți pentru timpul cît dura, pe unii pentru toată viața lor.

Cele mai disparate spirite s-au putut întîlni și s-au putut însufleți în acest contact: veselul voltairian Pogor cu sistematicul politic Carp, melancolicul Teodor Rosetti cu (pe atunci) humoristicul Iacob Negruzzi, scriitorul acestor rînduri cu militarul autodidact M. Cerchez, traducătorul lui Heine, N. Schelitti cu franțuzitul M. Korné, închisul estetic Burghele cu vîrtosul glumeț Creangă, juristul Mandrea cu hazliul Paicu, agerul și recele Buicliu cu sentimentalul Gane, spaniolul Vîrgolici cu obscurul german Bodnărescu, horațianul Ollănescu-Ascanio cu liricul ofițer Șerbănescu, tăcutul Tasu cu vorbărețul Ianov, viul cugetător Conta cu poligraful Xenopol, exactul Melic cu „volintirul" Chibici, amarul critic Panu cu blîndul Lambrior, anecdotistul Caraiani cu teoreticul Missir, bunul „papa" Culianu cu epigramaticul Cuza, izbucnitorul Phillippide „Hurul" cu blajinul Miron Pompilie, super-gingașul Volenti cu filologul Burla, popularul Slavici cu rafinatul Naum, înaltul visător Eminescu cu nemilosul observator Caragiale,

și alții și alții în umbră și în penumbră, iar din cînd în cînd, în mijlocul lor, întineritul Vasilie Alecsandri, cu farmecul povestirilor lui.

Unde sunt aceste timpuri și unde sunt acești oameni!

A venit realitatea practică, au venit cerințele vieței publice și i-au aruncat în diferite sfere de acțiune. Iar unde începe acțiunea, încetează răgazul contemplativ.

Și totuș, cutez a zice că la cei ce mai sunt în viață din vechea „Junimea" literară și chiar la cei dezbinați astăzi prin luptele politice a rămas ceva statornic și comun: în viața lor privată amintirea orelor petrecute la „Junimea" printre cele mai fericite momente ale tinereței lor, în viața publică o mai mare accesibilitate pentru orce idee de interes general.

Din această epocă a „Junimii" a izvorît și activitatea literară a lui Leon Negruzzi, precum el însuș, cu marea sa impresionabilitate, cu judecata sa sănătoasă și cu veselia sa, era un element esențial în compunerea acestei societăți. Novelele autorului nostru sunt scrise pentru plăcerea lui de a le scrie, exclusiv numai pentru aceasta — fără alt gînd de alături, fără tendență, fără vanitate, fără scopuri piezișe, cu un cuvînt mai simplu: fără pretenție. De aceea cetirea lor îți lasă o impresie plăcută, și nu-ți vine să zici, ca la mulți alți scriitori de-ai noștri: mai bine făcea să nu le fi scris.

La cei ce l-au cunoscut în intimitate se mai adaogă amintirea mișcătoare a sfielei autorului față de scrierile sale. Leon Negruzzi avea în această privință o timiditate aproape femeiască: în corpul său uriaș se ascundea o gingășie sentimentală care se jena de ea însăș.

Și astfel, cele șase novele ne dau ultima trăsătură caracteristică pentru a fixa figura prietenului dispărut din mijlocul nostru.

IOAN POPOVICI-BĂNĂȚEANUL

(1895)

Pe Ioan Popovici l-am văzut pentru întîia oară în decemvrie 1891. Într-o scrisoare cu eticheta „Liga pentru unitatea culturală a românilor. București 2, Pasagiul Român", datată „30 nov. 1892", îmi trimisese cîteva poezii „spre aprețiare", și eu l-am poftit la mine ca să ne înțelegem asupra lor din viu grai.

Și a venit un tînăr de vreo 23 de ani, îmbrăcat în haine de om sărac, statura mijlocie, slab la față, blond, ochii mari, albaștri, strălucitori, un surîs de sfială, dar de o nespusă blîndețe pe buzele învinețite.

M-a mirat coloarea buzelor și l-am întrebat îndată de sănătate. Mi-a răspuns că nu e tocmai tare de constituție, că un medic i-a vorbit ceva de plămîni și de o hipertrofie a inimei.

Nu părea să-și dea seama de gravitatea stării lui fizice. Sau poate își da seama și nu voia s-o arate? Și poate fiindcă își da seama avea în toată înfățișarea lui acel aer de înstrăinare, parcă i-ar fi fost greu să ocupe un spațiu în lumea reală?

Clar și simplu precum vorbea, fără nici o afectare, fără acea intenție de a produce efect, care strică prima impresie a multor tineri din noua generație, omul devenea îndată simpatic și astfel s-a stabilit între noi un raport mai intim. Cel puțin, trecînd la cetirea poeziilor ce le adusese, am putut vorbi despre ele cu acea deplină sinceritate ce o întrebuințezi numai cu oamenii

în care ai încredere, și l-am putut întreba fără indiscreție despre viața lui.

Născut în Lugoș, fiul unui meseriaș scăpătat, Popovici și-a terminat liceul în orașul său natal și apoi a intrat în Institutul de teologie și pedagogie din Caransebeș, care se afla pe atunci sub direcția d-lui St. Velovan. În primăvara anului 1892, din mijlocul pregătirii pentru examenul din urmă, părăsește institutul și vine la București, unde găsește ocupație de-abia retribuită, ca ajutor la contabilitatea Ligei culturale.

Asupra poeziilor ce mi le-a cetit în acea dimineață ne-am înțeles ușor: vro trei erau numai imitații din Eminescu, prin urmare fără valoare; am convenit să fie aruncate în foc. Următoarele patru, deși încă influențate de inversiunile și de unele cuvinte sugestive ale lui Eminescu, aveau totuș, pe lîngă farmecul formei, propria lor viață, și astfel a rămas să fie publicate în *Convorbiri literare.*

CUM NU VINE EL

Visătoare stă la masă
Cu scrisoarea dinainte,
Iar de cîte-i trec prin minte,
În piept capul i se lasă.

Ce-a citit nu-i vine-a crede
Și nici bine nu-nțelese,
Căci din șiruri parcă-i iese
Chipul — și mereu îl vede.

Și cum el frumos apare,
Se trezește amintirea...
Unde este întîlnirea
Și întîia sărutare?

Abia fruntea și-o ridică
Să citească încă-o dată;
Poate nu-i adevărată —
Dar din ochi lacrimi îi pică.

Cum nu vine el s-o vadă
Albă ca și albul cerii,
Și de farmecul durerii
Înaintea ei să cadă?

SARA DE TOAMNĂ

Prin văzduh nouri albaștri răsfirați ușor dispar,
Iar din negura de veacuri blînde stelele răsar;
Dinspre codri sfiicioasă iese luna-ngîndurată,
Ca o dulce mîngîiere dintr-o inimă curată.

A pustiu țîrîiesc greieri prin cîmpia sărăcită
De podoabe ce se-ntinde jalnică și ruginită;
Limbi de foc zglobii sălbatec se ivesc în fundul zării,
Și din cînd în cînd un chiot sfîșie liniștea sării.

Lunca-i mută, lunca-i moartă. De cînd toamna-n rece brumă
Amuțit-a ca prin farmec și horiri și rîs și glumă,
Alungînd în țări de vară ciripit de rîndunele,
A zburat seninul vieții, bucuria mea cu ele.

Umbra crește ca durerea unui suflet pribegit,
Eu mă simt atît de singur și atît de părăsit;
Și pășesc încet, pe gînduri, înspre solitara-mi vatră.
La fereastra casii mele cîinii hîuie și latră.

CU ADUCERILE-AMINTE

Cu aducerile-aminte
De viața din trecut
Tu mă certi, mă certi acuma,
Parcă nu m-ai cunoscut.

Dar, iubito, dacă astăzi
Rece sunt, să nu te miri,
Nici să turburi amintirea
Cu nedrepte-nvinuiri:

Căci tu nu mai ești aceeaș,
Cu privire de eres
Să adormi durerea-n suflet,
Să dai vieții înțeles.

Și nici eu nu sînt ca-n vremuri,
Cînd atîta ne iubirăm...
E de mult — un veac îmi pare —
De cînd nu ne întîlnirăm.

Vezi, nici tu nu ești de vină,
Dar nici eu nu am păcat;
Nendurata vreme, dragă,
Drumul ni l-a dezbinat.

Nu cu ceartă să te-apropii,
Blîndă tu să-mi ieși în cale,
Pe frumos trecutul nostru
Să vărsăm lacrimi de jale!

SUB NUC

Sub nucul pus din vremi bătrîne
Ei s-au retras; la umbra lui
Îi spune basmul dorului
Ce s-a tot spus din vremi păgîne.

Blînzi ochii ei alunecară
Pe fața lui mai dinadins;
Dar cînd privirea el i-a prins,
Ea s-a făcut ca și de pară.

Încetișor o ia de mînă —
„Mi-ești dragă, cît nu pot să spun,
N-aș vrea, dar uite, mă supun
Să-mi fii de-a pururea stăpînă."

Și-apoi la pieptul lui o strînse —
Pierdută-n ochii lui, de dor
Atîta de fermecător,
Obrajii-n mîni ea îi coprinse.

Și soarele sta-n asfințire,
Ca și al mamei cald surîs;
O dulce rază le-a trimis
Să lege sfînta lor iubire.

Mai ales această din urmă poezie și în ea mai ales strofa din urmă mi-au părut plăsmuite de un adevărat poet, adecă de un poet original; numai din el puteau izvorî caracteristica comparare a asfințitului de soare cu surîsul mamei și calificativul „sfînt" atribuit iubirii pasionate.

Aici era îndemnul de a-l mai întreba despre viața lui, și mai întîi dacă îi trăiesc părinții.

— Trăiesc amîndoi; dar tată-meu nu se mai numără între oameni, a căzut la beție. Mama șade cu unchiul în Lugoș, și tare mi-e dor de ea.

— Atunci cum de ai părăsit Banatul? De ce ai ieșit din institutul de la Caransebeș? Ce vreai să faci la București? Contabilitatea „Ligei" nu e o carieră.

— Știu și eu că nu e. Și nici nu-mi place cum se petrec lucrurile acolo. Dar la Caransebeș nu mai puteam sta deocamdată, și am venit la București fiindcă mi s-a dat prilej. Însă mă duc înapoi îndată ce voi putea, și vreau să-mi trec examenul dacă mi-or da voie de la consistoriu.

Mi-a părut prea indiscret să-l întreb de ce nu mai putea să stea „deocamdată" la Caransebeș; dar i-am promis să intervin la direcția Institutului teologic ca să-l admită la examen. Aveam și gîndul, înainte de a intra în relații mai de aproape, să mă informez pentru ce părăsise școala.

M-am mărginit dar la întrebarea despre alte lucrări literare, și după ce mi-a spus, cu oarecare sfială, că are vreo două novele, care nici n-ar merita acest nume, „niște povestiri din viața meșteșugarilor bănățeni", i-am zis să vie într-o sîmbătă sara și să ne cetească una din ele în cercul nostru literar.

Și ce frumoasă e povestirea pe care a venit să ne-o cetească întîi, și ce frumoasă a fost cetirea! Novela din viața meseriașilor bănățeni, care s-a publicat apoi în *Convorbiri literare*, are titlul vag, dar potrivit cu ea,

În lume, și cetirea ei a făcut din acea seară de 16 ianuarie 1893 o sărbătoare literară.

De la început ne-a încîntat cumpătarea, aș zice liniștea intensivă a stilului, plastica descriere a amănuntelor și acea limbă adevărat românească, plină de miez, care mai ales pe cei deprinși și cu alte limbi îi trezește ca din vis și le dă impresia unei vieți sufletești de cea mai mare adîncime a simțirii.

„Nu mai știa pe unde calcă, venea încet cu capul în pămînt, dar locului n-ar fi stat, căci oboseala n-o simțea și parcă cineva îl împingea înainte.

Era toamnă tîrzie, cîmpiile sărăcite și drumul pustiu. Plopii din marginea drumului își plîngeau frunzele risipite de vînt și triști își încovoiau vîrfurile țuguite.

Țarina săracă și moartă, iar dealurile fără glas se rumeneau în asfințitul soarelui ca omul pe care în clipa morții voiești să-l scapi cu cel din urmă leac. Și umbrele fîntînilor răzlețe din întinderea zărilor se prelungeau mocnite, parcă jeleau viața și veselia de odinioară. Cîte un cîrd de cioare, speriate de cine știe ce, se înălța din miriștile gloduroase și se așeza pe vîrfurile plopilor bătrîni, dînd din aripi și cloncănind a pustiu.

Dar Sandu nu vedea și nu auzea nimic; venea el înde el și vorbindu-și la inimă..."

Sandu e calfă de opincar, cinstit din naștere, tăcut și sfiicios, fără preget la muncă, cu dorul caracteristic de mamă, iubit de cei buni și tocmai de aceea urgisit de cei răi, menit să fie jertfa vieței — o imagine a autorului. Se bagă la „maistorul" Dinu Tălpoane, om de treabă, dar stăpînit de răutatea „maistoriței" Veta — amîndouă figurile, în mijlocul vieții lor de meseriași, admirabil descrise. Peste această atmosferă greoaie aruncă o rază de lumină fiica lor Ana:

„cu mînile albe și cu fața și mai albă, nu-ți venea să crezi că-i fată de meșteșugar. Ochii mari, albaștri și plini de bunătate, erau umbriți de sprîncene negre, și cînd rîdea, se învăluiau într-o veselie ce-ți mîngîia sufletul și mereu ai fi dorit s-o vezi rîzînd."

Sandu și Ana nu pot trăi lîngăolaltă în nepăsare, și cu cît Sandu e mai retras, cu atît Ana se simte mai prinsă:

„Sandu se puse pe marginea unui scaun.

Ana cusea, iar el se uita la mîinile ei, și, în mișcarea lor repede, ochii lui se desfătau într-o priveliște necunoscută pînă acum și frumoasă. Ana simțea că se uită la dînsa, și ca să-și alunge acest gînd, smîcnea acul și cusea mai repede. Un fel de căldură o prinse, și în fundul sufletului ei își zugrăvea pe Sandu cum sta pe scaun, cu ochii lui negri ațintiți la ea, și ochii erau frumoși și atît de vorbitori, iar Sandu era chipeș, și ea nu mai putea suferi, privirea lui o ardea.

— Sandule, de ce te uiți așa la mine?

— Eu... eu... nu mă uit.

Și urmă o tăcere lungă.

Ei parcă nu-i venea să coasă, și acum lui îi era greu să-și arunce ochii la ea, îi era frică s-o supere.

Ana însă ar fi vrut s-o privească, acum ar fi vrut ca s-o învăluie în raza ochilor lui, căci în văpaia lor îi era bine, bine.

Dar Sandu nu-și mai ridică ochii. Ea scăpă ghemul de ață jos. Trezit de zgomot, Sandu sări ca ars, îl căută pe sub masă și-l văzu.

Ea uită să-i mulțumească, și el nu putea să înceapă vorba, căci ochii lor se întîlniră și se rușinară unul de altul."

Cu cîtă măsură și cu ce gingășie e înfățișată situația. Și în toată novela se păstrează un fel de cumpănire a stilului, creșterea și descreșterea tonului sunt exact potrivite împrejurărilor.

Dar ce să stăruim în analiza novelei! Cetitorul o are acum la îndemînă într-o ediție deosebită și poate primi de-a dreptul impresia de care e susceptibil.

Să revenim mai bine la obiectul propriu al acestei notițe, amintirile personale despre autor.

După cetirea novelei în acea sară, tînărul bănățean își cîștigase afecțiunea tutulor celor de față, și deși a doua novelă, *După un an de jale*, cetită peste cîteva săptămîni, a produs o impresie ceva mai slabă, dar puținele poezii ce ne-a fost dat să le mai avem de la

el ne-au întărit convingerea despre talentul său excepțional.

Cu atît mai viu era interesul cu care așteptam știrile din Banat, și mare mi-a fost mulțumirea cînd au sosit și nu au turburat imaginea simpatică a poetului.

Popovici părăsise institutul din Caransebeș fiindcă se lățise vestea despre o relație de amor care compromitea situația lui în școală. Dealtminteri, informatorul meu, cunoscător în ale pedagogiei, spune că tînărul era un student foarte bun, modest, silitor și fără îndoială talentat, că până atunci avusese o purtare exemplară, dar că acea relație ar fi putut avea urmări rele pentru el, și promite să intervie în favoarea lui, fiind încredințat că „pățania lui a avut putere educătoare mai intensivă decît toate cele 6 semestre de povățuieli din institut".

Firește așa trebuia să scrie pedagogul; dar, firește, așa trebuia să facă poetul, fiecare după menirea lui în lume. Și ce puternică a fost simțirea junelui teolog, lumească, nu e vorba, dar sfîntă, cum o numește el și cum are dreptul să o numească, se vede din poeziile lui.

DU-TE

Tremuri toată de foșnirea trădătoarei tale rochi
Și-ți întorci încremenită înapoi negrii tăi ochi;
Îți duci degetul la buze și nu te-ai mișca din loc,
Parcă-ntreaga fericire și întregul tău noroc
De la clipa asta-atîrnă. Ai pleca, dar ți-este frică;
Lumea-n urma fugii tale, Doamne, cîte n-o să zică!
Și al tău cărunt părinte, tot cătînd a tale urme,
Sub a dorului povară viața trist poate să-și curme!
Ai voi să te-ntorci iarăș și prin calde sărutări
Tu să-ți spui încet păcatul, el să-ți deie-a lui iertări...
Dar răsare-atunci în suflet un alt chip, cu dor păgîn
Tu simțești că pe viață-ți și pe inimă-i stăpîn.
Și-ai dori să vină dînsul, să citească-n al tău gînd,
Și, în patima lui oarbă, să te smulgă tremurînd...
Ce mai stai nehotărîtă și-al tău pas nu se îndreaptă
Spre portița unde dînsul de cu seară te așteaptă?

Nu-l vezi cum din întuneric se desprinde, cum s-arată,
Şi n-auzi cît de a jale îţi dă semn şi cum te cată?
Toată viaţa el şi-o spune, şi la glasul lui duios
Se deşteaptă-ncet pădurea, cu un freamăt dureros.
Uite, noaptea luminoasă, blînda lună sus în cer
Şi a stelelor clipire pentru dînsul mi te cer,
Vîntul, crainicul durerii şi al dorului, se-opreşte
Lîngă tine, şi-n ureche despre dînsul îţi şopteşte,
Şi lipiţi unul de altul, dulce ochii să-i închizi
Şi în frica de-a nu-l pierde, tu să-l strîngi şi să-i surizi.
El, cu şoaptele iubirii, cîte-n soare o să-ţi spuie,
Să-nţelegi că fericită ca şi tine alta nu e...
Căci tu lui i-ai fost menită, pentru tine-i el născut,
Şi pereche mai frumoasă alta nu s-a mai văzut.
O! plecaţi, plecaţi alături, voi atît de potriviţi;
N-a iubit acela care vă condamnă că fugiţi.

PE-AL LUI UMĂR

Pe-al lui umăr ea-şi înclină
Fruntea albă şi uşoară;
Strîns cu el de subsuoară,
Se pierd dornici în grădină...

I-a şoptit să-i dea o floare;
Ea din păru-i o desprinde,
Ruşinoasă i-o întinde
Şi cu mîini tremurătoare.

Braţul el şi-l încovoaie
Şi uşor spre sine-o strînge,
Pare trupu-i că se frînge
Şi din mijloc se îndoaie.

De văpaia răsuflării
Se deschide a ei gură,
Sărutatul el îl fură
În ispita-mbrăţişării.

Cînd i-a zis încet pe nume,
I s-a dat pe veci robită,
Şi atît de fericită
S-a trezit în altă lume.

El domol o depărtează,
Ca s-o vadă şi mai bine.
„Spune drept, ţi-e drag de mine?"
Iară ea-l îmbrăţişează.

Şi-n tufişe ciripirea
Păsăruicilor le cîntă;
Cînd e dragostea-aşa sfîntă
E a voastră fericirea.

De la Eminescu încoace, a cărui influinţă dealtminteri se simte şi în aceste poezii, nu s-a mai cîntat iubirea cu atît adevăr şi cu atîta frumuseţe.

Acum viaţa sufletească a autorului ne era desluşită; nu doar că micile notiţe biografice serveau la explicarea poeziilor, cum cere o rătăcire modernă a criticei literare, ci din contră, poeziile serveau la explicarea biografică a unei personalităţi atît de atrăgătoare.

Acest om trebuia ajutat şi, dacă era omeneşte cu putinţă, scăpat. Uşor i s-au putut procura mijloacele ca să se întoarcă acasă, să-şi revadă mama, să încerce a-şi întări sănătatea şi apoi să-şi treacă examenul. Dorinţa lui era să se facă preot la sat şi să scrie.

La plecare ne-a mai lăsat două poezii, una făcută atunci, cu o tristă presimţire semnificativă, alta de mai nainte, cu neliniştea dorului de mamă.

DANGĂTUL DE CLOPOT

Dangătul de clopot sună
În amurgul serii lin;
Să-l petreacă pîn' la groapă,
Cu paşi grei prieteni vin.

Şi eu cuget la prieteni
Şi mă-ntreb cu jale-acum
Cîţi or mai veni în urmă-mi
Cînd voi bate-al morţii drum.

MAMEI

Nu mai plînge, nu mai plînge, mamă dragă, nu mai plînge;
Ale tale doruri toate şi dureri nu le poţi stînge
Cu a lacrimilor picuri;

Roiul chinurilor crude, tipărite-n supta-ţi faţă,
Suferinţele troiene din a ta trudită viaţă
Pe-a mea inimă le smicuri.

De ce plîngi? Trecut-a vremea cînd tu alergai oraşul,
Întrebînd pe fiecare unde ţi-este copilaşul
Şi erai de frică moartă

Că-i pierdut, or căruţaşii l-au călcat în drumul mare
Şi tu n-o să-i dai de urmă, or să-l vezi fără suflare
Aducîndu-l lom pe poartă.

Cînd cu ochii seci de lacrimi, istovită de vegheat,
Te rugai aşa fierbinte în genunchi lîngă-al meu pat;
Doamne, Doamne! scapă-mi-l,

Căci e bun, e blînd, cuminte, şi e toat-a mea avere,
E nădejdea bătrîneţii, singura mea mîngîiere,
Şi mi-e singurul copil!

Au trecut — şi nu mai plînge. Ai văzut la rîndunică
Puii, dacă prind aripe, de la cuiburi se ridică
Şi în largul lumii zboară.

Şi tu ştii că toate-n lume, cînd ajung l-al vieţii rost,
Se dezbină, se-mprăşchie, ca şi cum nici n-ar fi fost
Frăţior şi surioară.

Ce-ţi mai turburi dar viaţa şi nu dormi nopţile-ntregi?
N-ai să schimbi tu mersul lumii, n-ai să darmi veşnice legi,
Nici să-ntorci vremea-napoi.

Şi durerea cu viaţa deodată-i plămădită,
Pănă la mormînt cu truda şi cu doru-i înfrăţită —
Asta-i scrisă pentru noi...

Gîrbovită şi bătrînă, nesimţită tu te-apropii
Cu durerile vieţii, pîn' la marginile gropii
Şi nu poţi muri de dor.

Lung te uiţi în a mea cale, genele abia-ţi ridici;
Şi în inima pustie te frămînţi ca să despici
Zarea depărtărilor.

Dar fecioru-i dus departe, dar fecioru-ţi nu mai vine,
Căci s-a pus atîta vreme între el şi între tine,
Cale ce nu se mai curmă!

Mamă dragă, mamă dragă, nici atît nu ai pe lume
Să mă vezi în clipa morţii, să mă strigi încet pe nume
Cu suflarea cea din urmă;

Să m-aplec plîngînd spre tine, să-nchid albele-ţi pleoape
Şi să pun o cruce simplă, semnul tristei tale groape,
Într-un colţ uitat, tăcut,

Şi împins de mîna sorţii pe-a vieţii neagră cale,
Cine ştie de-oi ajunge să mă-nchin ţărînii tale
Şi mormîntul să-ţi sărut!

Cum a găsit pe mama şi ce a aflat acasă ne spune o scrisoare a lui din Lugoş, de la 20 martie 1893:

„Ajuns acasă, cu schimbarea climei, frigurile m-au luat la goană, şi nu-mi era că mă scuturau, ci-mi era că biata mamă se bătea cu alte gînduri şi nu i se mai usca faţa de lacrimi. A dat D-zeu însă ca mai bine să-mi fie, şi d-atunci sălăşluitu-s-a liniştea în casa noastră.

Dar ce linişte! O linişte îngheţată. Mama nu mai e cum a fost. Şi mult am să vă mulţumesc d-voastră că mi-aţi făcut posibil să vin la ea, cînd mai ales avea lipsă de mine. Părăsită de tata, după ce în două rînduri a fost lovită de apoplexie, ea, un chip de frumuseţă şi femeie plină de energie şi voinţă, astăzi este cu faţa brăzdată şi cu mintea turburată. Abia mişcă, speriată se uită în juru-i şi cînd vorbesc cu ea, îmi face întotdeauna impresia unei fete mari care a păcătuit. Nu mai e stăpînă pe ea, afară din cale timidă, mereu îşi duce degetul la bărbie cînd vrea să spună ceva, ochii îi apleacă, glasul

i se moaie a frică şi legătură sănătoasă între cuvintele ei abia mai găseşti.

Şi mi se rupe inima cînd aminte îmi aduc cum a fost şi o văd acum în ce stare se află.

Moşul meu, om de 72 ani, cojocar şi bolnav, necontenit tuşeşte şi se vaită; cît îl slăbeşte tusea, îi dă pe poveţe şi dăscălii, ba că nu ar fi trebuit să se facă aşa, ci altcum, ba că dacă ar fi urmat mama şi tata sfaturile lui, ar fi ferice de ei ş.c.l.

Şi astfel mîngîie pe mama de-i umple ochii de lacrimi; iar eu parcă-i citesc în suflet cuvintele: « Doamne, dă-mi putere să-i părăsesc odată casa! »

Sara însă e mai grozavă. Sunt şi eu silit să mă culc dimpreună cu ei înainte de 9 ceasuri. Candela nu se mai stinge. Mama suspină. Moşu *şuşcăe* şi geme tuşind. Vremea se scurge încet, gîndurile se frămîntă şi se încîlcesc. Închid ochii, de mai multe ori însă închegarea unor gînduri frumoase se spulberă în auzul vorbelor: « Doamne, nu mă mai chinui, Doamne, stinge-mă » ale omului a cărui viaţă poate nici nu este alta decît un chin şi pentru el, şi pentru alţii.

Şi cînd îl aud astfel, firul gîndurilor altcum se împleteşte...

Un pui de frigură mă încălzeşte şi acum şi deci vă rog să mă iertaţi dacă am scris încîlcit sau confus."

Încîlcit sau confus? Dar e admirabil scrisă toată scrisoarea, cu acel stil intuitiv din care renaşte realitatea şi se înfăţişează în acelaş timp transfigurată în imagini tipice. Ce duioasă e figura mamei „cu mintea turburată, uitîndu-se speriată în juru-i ca o fată mare care a păcătuit"! Şi ce clar e moşul, cojocarul de 72 de ani, care „şuşcăe şi geme" toată noaptea! Şi întreaga vedenie a acelei odăi mocnite, cu candela aprinsă, sub care se spulberă închegarea unor gînduri frumoase! Iacă talentul literar.

Mai copiez aici şi unele părţi din cele din urmă trei scrisori ce le-am primit de la Popovici, căci vor interesa pe cei ce au a ceti novelele şi poeziile lui şi desigur pe cei ce l-au cunoscut în persoană.

„*Lugoş, 30 apr. 1893*

Asupra lucrării ce mi-aţi propus, «de ce Eminescu a avut atîta influenţă asupra generaţiei de astăzi», am gîndit şi mi-am zis că este bine s-o despic în două, adecă într-o parte să am în vedere România, iar

în cealaltă parte să arăt influinţa lui asupra ardelenilor, şi în urmă să fac un scurt, dar concis rezumat. Aş avea însă lipsă de studiul lui Pătraşcu şi de *Curentul eminescian* (or cum l-a botezat) de Vlahuţă, dealtfel mai ales de sfatul d-stră dacă aprobaţi ca să fac lucrarea aşa cum amintii mai sus."

. . . .

„*Lugoş, 22 mai 1893*

. . . .

Cum stau cu boala şi cu mergerea la vrun loc de cură nici eu nu ştiu cu siguranţă. Cînd e senin şi frumos, mă simt mai bine, dar, parcă a vrajbă, ploile se ţin lanţ, apoi afurisitele de friguri se joacă cu mine ca pisica cu şoarecele. Am consultat doi medici, pe Dr. *** (român) şi Keith (german); în curînd însă m-am ţinut numai de Keith, care mi-a născut credinţa că îmi ajută cît omeneşte se poate.

Dr. Keith însă, acum, cînd l-am întrebat dacă e bine sau nu să merg la vrun loc de cură, mi-a răspuns: « Cîtă vreme ai friguri, eu nu pot să-ţi recomand nici un loc, mai întîi să scapi de friguri şi apoi să vedem ce e de făcut ».

Acest răspuns, care contrazice cele ce a zis acu o lună, m-a pus pe gînduri şi m-a neliniştit într-un mod grozav; deşi l-am rugat de atîtea ori să-mi spună dacă e sau nu speranţă de scăpare, întotdeauna mi-a dat astfel de răspunsuri, încît la urma urmei am să deviu şi ipochondru. În tot cazul, însă, în săptămîna aceasta se va hotărî, şi aş dori să-mi recomande chiar şi un sat, căci cu vremea asta, stînd mereu închis în casă, parcă mă înnăduşesc şi mă tîmpesc.

Sper că în 5—6 zile să scap de friguri, şi atunci nu-l mai las să umble cu pisica în sac, ci voi stărui să-mi răspundă hotărît. Despre răspunsul medicului vă voi informa, tot asemenea dacă va fi să plec undeva."

. . . .

„*Tuşnad, 28 iunie 1893*

. . . .

Că locul şederii l-am schimbat aşa de tîrziu, pre lîngă friguri şi vremea mereu ploioasă, se mai motivează şi prin multe împrejurări familiare, pe care n-am voit, dar acu trebuie să vi le spun, căci cel

mai nemîngîiat aş fi dacă d-stră aţi avea şi cel mai mic prepus că aş fi tărăgănat sau n-aş fi vrut să vin la băi.

O mică datorie, părinţii mei, mai ales că sunt despărţiţi, n-au plătit-o. Pîrîţi, era să le facă execuţie, şi eu nu puteam lăsa pe mama singură cînd ea abia cu mine ştie vorbi. Apoi îmi trebuiau şi mie lucruri indispensabile ca să pot pleca la băi, iar mama ştiind să coase, lucru firesc că nu le-a dat la cusătoreasă; dealtfel nu mai ieşea din plîns, ba că aci mă prăpădesc, ba că eu nu mai viu acasă, şi cîte şi mai cîte, încît până ce nu am domolit-o, n-am putut pleca.

. . . .

Dar acum sunt în Tuşnad şi mă bucur c-am venit aci. Aerul, apa îmi priesc de minune, pofta de mîncare mi-a crescut, respiraţia mi-e mai lungă şi umbletul nu mă oboseşte cum mă obosea acasă. C-un cuvînt, simt cum mă întremez şi cum prind putere, deşi cura ce o fac e simplă, dar tocmai aceasta mă bucură. La medicul băilor am fost de două ori, dar tot de recomandaţiile primei vizite mă ţin, până ce nu voi observa ceva schimbare în mersul boalei. Iau capsule de creozot dimineaţa, sara lapte de capră, peste zi lapte amestecat cu apă, hrană bună, linişte, plimbare — iată tot ce trebuie să fac căci, zicea doctorul, mai mult hrana şi aerul îmi vor ajuta decît medicinele."

. . . .

Aceasta e cea din urmă scrisoare ce am primit-o de la el. Speranţa că prin petrecerea la Tuşnad se va îndrepta a fost zadarnică. La începutul lui august s-a întors la Lugoş şi în ziua de 29 august 1893 a încetat din viaţă. El însuş trebuie să-şi fi presimţit sfîrşitul, şi ultimele versuri rămase de la el sînt cuprinse de tristeţea morţii.

LA GROAPĂ

La groapă toţi o petreceau
Plîngînd-o ca pe-o moartă,
Pe cînd ea încă mai trăia,
Căci sufletu-mi o poartă.

Şi trupul ei l-au aşezat
În cripta seculară,
Pe cînd pe mine m-au uitat
Cu dragostea-mi afară.

CU PASUL

Cu pasul unui biet pribeag
Convoiul jalnic pleacă,
Şi-n urmă nu e nimenea
La groapă să-l petreacă.

Încet alăturea m-am dus,
Durerea să mă frîngă,
Căci de-oi muri, şi-n urma mea
Nu-i cine să mă pîngă.

Ba a fost cine să-l plîngă, a fost cine să-l petreacă la groapă. În puţinele luni de cînd se publicaseră scrierile lui în *Convorbiri literare*, ele au putut pătrunde în inima multor cetitori, şi dacă nu toţi vor fi priceput adevărata lor însemnătate, dar toţi au simţit cu durere pierderea celui ce le-a conceput.

Într-o scrisoare din 31 august 1893 (care însă nu pomeneşte nimic despre ultimele zile: a suferit mult? sau l-a izbit moartea deodată? mama era faţă şi durerea i-a luminat măcar pe o clipă mintea cea întunecată?), d. dr. Dobrin din Lugoş ne dă amănunte despre înmormîntare:

„Ca unchi al răposatului Ioan Popovici din Lugoş mi-am permis duminica trecută ca să vă anunţ trecerea lui din viaţă. De astă dată îmi iau voia a vă comunica precum că înmormîntarea de azi a fost impunătoare.

Au participat la conduct corurile de plugari din Sihla şi Satu-Mic, dimpreună cu Reuniunea română de cîntări şi muzica din Lugoş. O lume întreagă a petrecut pe răposat până la mormînt, iar d. protopresbiter dr. G. Popoviciu şi tinerii L. Tîmpea cu C. Jurea prin cuvîntările lor au dat însemnătatea cuvenită înmormîntării.

Românii din Lugoş, îndemnaţi de publicările lucrărilor răposatului, nu au ezitat ca înmormîntarea să o facă pe spesele comune şi în numele românilor din Lugoş.

În răposatul, lugojenii au pierdut pe cel mai dibaci descriitor al datinilor şi năravurilor lor; am năzuit dar cu toţii ca să dăm tributul cuvenit tînărului de care am legat atîtea speranţe."

Au început să-l preţuiască cei ce au trăit împreună cu el, îl vor preţui şi cei ce vor veni după el; căci în prea scurta lui trecere prin viaţă, Popovici a ştiut să înfăţişeze o parte a poporului nostru muncitor în forma nepieritoare a artei.

ÎN MEMORIA POETULUI DIALECTAL VICTOR VLAD (DELAMARINA)

(1898)

De cînd s-au dus Creangă, Eminescu şi Alecsandri, literatura lîncezeşte la noi. Ce e drept, cercetări istorice, filologice şi din ştiinţele fizice se fac acum mai cu temei, dar poezia, novela, comediile dispar. Caragiale, Delavrancea, I. Negruzzi nu mai scriu decît articole de ziare, Naum a îmbătrînit în Academie, Vlahuţă de-abia s-a descurcat din *Vieaţa*, talentul lui Brătescu-Voineşti [1] a amorţit, singur neobositul Duiliu Zamfirescu repercutează în romane şi poezii impresiile din ţara frumoaselor arte unde trăieşte.

În curiosul ritm de urcare şi coborîre prin care se manifestă la popoare mişcarea artistică, ca şi cea religioasă, societatea română, cu micul ei interes literar, a ajuns astăzi mai jos de nivelul mijlociu, e *in cadente domo*, cum se zicea în astrologia medievală.

Dacă neamul românesc ar fi mărginit la cifra de 5 sau 6 milioane, precum e cel unguresc, o asemenea stare ne-ar apăsa ca o fatalitate fără speranţa îndreptării în prezent. Din norocire, noi suntem mult mai numeroşi, şi în această hotărîtoare diferenţă cantitativă cîteva alte milioane de români sunt prin vicisitudinile istorice într-o situaţie destul de heterogenă pentru a permite oarecare varietate a vieţei noastre culturale chiar în ceea ce priveşte ritmul relevat mai sus.

[1] A reînceput să scrie. Vezi mai jos rapoartele academice.

Tocmai în momentul cînd dincoace de Carpaţi par a se fi sleit puterile literare după producerea relativ mare din anii 1870—1890, românii de dincolo primesc impulsiunea dată de noi şi continuă ei înşii mişcarea. Poezia li se trezeşte „din somnul cel de moarte" în care o adîncisera cenuşa etimologismului de la Blaj şi pătura groasă a germanismelor, amîndouă duşmanele limbei populare. Deşteptată poate prin direcţia critică a *Convorbirilor literare* şi, în urma ei, prin discuţiile aprinse în societatea universitară „România jună" din Viena, solicitată apoi prin propagarea literară a *Tribunei* de la Sibiu (un merit al d-lui Slavici, care va îmblînzi întrucîtva judecata oamenilor nepărtinitori asupra agitării sale politice din Transilvania), întărită prin puternica influenţă a poeziilor lui Eminescu, tinerimea română de peste Carpaţi se înfăţişază deodată cu deplina aptitudine de a simţi şi de a întrupa fumosul în formele literare, deocamdată în poezia lirică, în balade şi în novele.

Cea dintîi surprindere în această privinţă ne-au adus-o poeziile d-rei Lucreţia Suciu (mai pe urmă d-na Rudow), publicate într-o borşură de la 1889. E atîta adevăr al simţirilor în unele din ele şi pe alocurea atît naturalism senin, până aproape de libertarea antică, încît mica borşură de la 1889, cu toate defectele ei, merită să fie considerată ca primul simptom al renaşterii de care vorbim.

Vin apoi, pe o scară mai întinsă, poeziile şi novelele lui Ioan Popovici, *Din viaţa meseriaşilor bănăţeni*, simple povestiri de întîmplări obişnuite, dar din mijlocul cărora se înalţă încetul cu încetul o frumuseţe sfioasă, cu atît mai încîntătoare cu cît e mai discretă. Moartea prematură a tăiat aici firul unei dezvoltări de o excepţională valoare.[1]

Nu pot fi trecute sub tăcere nici alte încercări novelistice, d. e., cele din urmă ale d-lui Virgil Oniţiu din Braşov.

[1] Vezi asupra lui Ioan Popovici-Bănăţeanul paginile precedente.

Dar mai presus de toţi stă incontestabil marele talent al poetului Coşbuc. Că s-a putut forma un asemenea poet în Transilvania (şi relativ format, precum apare astăzi, ne-a venit el în 1890 de la Sibiu) este dovada cea mai sigură despre transmiterea şi reînvierea mişcării literare în ceailaltă parte a românimii.

„Relativ format", zicem noi. Căci la deplina formare, la acea înălţime a manifestării artistice la care se urcase Eminescu nu a ajuns Coşbuc şi nu credem că va ajunge vreodată. Coşbuc are prea puţină cultură generală, nu cunoaşte destul nici istoria veche, nici societatea modernă, şi cetirea pe apucate a traducerilor germane din limbi asiatice nu-i poate împlini lacuna. De aceea, cu toată magistrala stăpînire a limbei şi cu toată minunata notă distinctivă a veseliei, d.e. în *Nunta Zamfirei*, adeseori diformităţi, lungimi şi repetiţii, chiar în mult preţuita *Moartea lui Fulger*; de aceea şi pericolul „clişeului". Se vede că-i lipseşte varietatea cunoştinţelor şi acea neobosită şi nemiloasă cizelare care transfigurează pe cei pătrunşi de sfinţenia formei, precum a transfigurat pe Eminescu în epoca sa de maturitate [1].

Pe o treaptă mult mai jos, dar totuş pe una din treptele care duc la înălţimile artei, încolţise printre românii din Banat talentul unui alt tînăr, mort şi el cu zile ca Popovici, de-abia ieşit din copilărie, neavînd timp să se formeze, rămas aproape necunoscut, dar meritînd să fie cunoscut, căci în feluritele şi dezordonatele încercări spre care l-a împins goana febrilă după ale artei, este una care — deşi prea puţin dezvoltată, de-abia indicată de el — introduce un element nou în mişcarea noastră literară: poezia dialectală.

Tînărul de care vorbim este Victor Vlad, ascuns în foiletoanele cîtorva ziare de peste Carpaţi sub pseudonimul Delamarina. Născut la 31 august 1870 în Satu Mic lîngă Lugoş, unde tatăl său era pe atunci „solgăbirău", crescut de o mamă inteligentă, Victor Vlad

[1] La cei citaţi aici dintre poeţii de peste Carpaţi am adăoga astăzi (1908) pe d. Octavian Goga şi pe d-ra Maria Cunţan.

studiază în gimnaziul din Lugoș până la clasa a 4-a, din care este eliminat, fiindcă afișase pe tablă o cocardă națională cu inscripția „Trăiască România!" — era de 14 ani. Atunci vine la unchiul său, dr. C. Rădulescu, în București, care îl așează mai întîi în Liceul Sf. Sava, apoi în școalele militare din Craiova, Iași și București, de unde tînărul iese cu gradul de sublocotenent, trece la marină și în aprilie 1895 înaintează locotenent. Pe bricul „Mircea" își face primele exerciții navale în Marea Neagră, călătorește cu încrucișătorul „Elisabeta" prin Bosfor, în Grecia, spre Crimeea, la Odessa, apoi în Marea Mediterană și Adriatică, la Tarent și la Veneția. Dar, bolnav de piept precum devenise, începe — prea tîrziu — să-și caute de sănătate, se duce la Wörishofen, la Abbazia, la Meran. Simțind că i se apropie sfîrșitul, grăbește înapoi spre locul nașterii (aprilie 1896), stăruie de maică-sa să fie dus afară, la pustă, în satul Herendești lîngă Satu Mic, unde mai trăiește 5 zile, întins pe prispa casei, privind cu nesaț peste păduricea de-abia înverzită din lunca învecinată. La 3 mai de dimineață se stinge în brațele mamei, avînd în ochi ca ultimă icoană întinderea nesfîrșită a cîmpiei cu linia pierdută spre orizont.

A doua zi e înmormîntat în Lugoș. Bătrînii din sate îl urmează până-n oraș, alături de tinerii ciobani, prieteni ai lui din copilărie. Iar în Lugoș orășenii toți însoțesc cortegiul, coroanele cu panglici naționale nu se sfiesc de ofițerii unguri de la cele două cazarme de honvezi, trec și pe dinaintea gimnaziului, de unde elevul Vlad fusese alungat, și sunt așezate pe mormîntul din cimitir. Moartea împăcase toate.

Și nu e de mirat acest alai neobișnuit. Orce talent, fie cît de rudimentar, a fost un focar de lumină pretutindeni pe unde a trecut. În marea economie a naturii, inteligența vioaie e un ferment care lucrează cu atîta mai puternic cu cît e mai rar. Din prima copilărie, printre conșcolarii din gimnaziu, micul elev avea prieteni entuziaști, care se însuflețeau la naivele manifestări ale spiritului său inventiv. El le cetea povești, le explica istorii, le alcătuia reprezentări teatrale cu

fantazia lui de copil, le făcea și desenuri, căci și pentru pictură avea talent: călătoriile lui de mai tîrziu sunt ilustrate cu acuarele, cîteva din schițele lui colorate au fost expuse la vitrinele din București, una este astăzi în posesia doctorului Leonte.

Dar firește, prea scurtă i-a fost viața, și în scurtimea ei prea zbuciumată, prea a fost el aruncat dintr-un cerc de viață în altul și prea a fost împiedecat de suferința fizică pentru a ne fi lăsat o operă de trainică valoare. A încercat multe și de toate. A tradus monologul comic *Pentru ce mă-nsor*, a localizat comediile *Pe la miezu nopții*, *Lacheul pedagog*, *Gusturile nu se discută*, *Pacienta* — lucrări juvenile fără însemnătate. Cînd a călătorit ca ofițer de marină (călător, precum era, a tradus și cele *80 de zile în jurul lumii* ale lui d'Ennery și Jules Verne) și-a descris impresiile fugitive și le-a publicat în foiletonul *Dreptății* din Temișoara și în *Familia* din Oradea Mare.

Dealtminteri, descrierile nu sunt destul de caracteristice pentru niște locuri așa de mult cîntate de alții. Ce era să ne mai spuie începătorul Delamarina despre Bosfor, despre coasta Crimeei, despre Veneția! Cu insuficienta sa cultură din cîteva clase gimnaziale și din școalele noastre militare (la Odessa ne vorbește de Richelieu cel cu statua, dar nu știe bine cine era și nu caută să afle, deși era ușor de aflat). Delamarina ne interesează în toate aceste încercări numai prin activitatea fără răgaz ce o desfășoară și care dovedește că era în el o putere impulsivă spre literatură, posibilitatea unui autor pentru mai tîrziu, pentru timpul maturității, pe care însă soarta nu i l-a îngăduit.

Dar alături de aceste au rămas de la Victor Vlad cîteva poezii, aruncate numai așa, din condei, scrise de el poate mai mult în glumă, dar totuș concepute cu instinctul sigur al omului de talent; ele îi desemnează un loc deosebit în mica noastră literatură. Sunt puținele poezii scrise de el în *dialectul lugojan*, cîteva de oarecare valoare în sine, toate de valoare prin faptul că sunt în adevăr dialectale. Căci cultura artelor nu se pregătește, după cum pare la prima vedere, din sus în

jos, ci din jos în sus, și precum coroana înflorită la înălțimea copacului își are rădăcinile de hrană în pătura pămîntului, așa arta cea mai dezvoltată își primește sucul trăiniciei din viața populară în toată naivitatea ei inconștientă; de aceea și trebuie să fie națională; iar dialectele îndeosebi sunt un izvor de întinerire pentru toată ființarea limbei literare.

Din acest punct de vedere se cuvine să ne interesăm de primul nostru poet dialectal. În paginile următoare reproducem din scrierile lui Victor Vlad cîteva poezii în dialectul bănățean sau mai specific lugojan, pentru a da cetitorilor prilejul de-a simți importanța relativă a noului element.

N-AM GHIȘCIT-O!

Cîce (cîte) stelĭe îs pră șĭerĭ (cer)
Tece (toate) îs lușioasă,
Cîce fece (fete)-or fi muieri,
Tece îs frumoasă.
Ca și perăle dîn pom,
Tece o să-mi placă,
D-aia batăr că mi-s om,
Nu-mi găsesc ortacă.

Așa îmi trec verilĭe
Și erñile iară,
Dă vin primăverilĭe
Iacă-mă și-n vară;
Și cad frunzălĭe din pom,
Toamna o să treacă —
Și io, batăr că mi-s om,
Nu-mi găsesc ortacă.

Dintr-atîcea (atîtea) mîndre, zic,
Una-oi fi iubit-o
Mai mult ca p-alcele (altele)-un pic,
Hîm! da' n-am ghișcit-o.

PĂMÎNTU

Doamna vrea să își coboare
Dintr-un măr cracă cu floare.

Și ca s-o ajungă lesñe,
Cum eram baș la-ndemînă
Taman c-o lopată-n mînă,
Craca-n măr să ș-o ajungă,
I-o dădui, c-altfel, săraca,
Cum era s-ajungă craca?

Dar lopata pămîntoasă
I-o mînjit mîna frumoasă...
Apoi țin'ce! O fost mai gata,
Să m-arunșĭe-n cap lopata,
Pămîntu de pe mănușă,
Parcă o strînjea de gușă.
I se strînje fruncea creață,
Și-n ocări și în sudalme
Îmi și șcearse două palme.

Mă! zic io, nu-i lumea șoadă;
Cînd o astfel de neroadă
Dă pămînt să grețeleșce
Să nu zîși: Doamne fereșce?
Doamnă, dă n-ar fi pămîntu,
Cum ț-ar mai ajuta sfîntu
Sa ce (te) sburzi în bogăție,
Lenoasă și grăsulie!
Nu ce (te) spurcă el cu-o pată,
Dar tu... o să-l spurși odată!

CARCE (SCRISOARE) ÎN DEPARCE

Biata Binca-i plînjĭ de milă,
Inimioara i-i zdrobită,
    I-ĭ topită,
    Opărită,
Fin'că viedz, biata-i udgită,
Moartă-n dor după Trăilă.
Parta — oprĭegu[1] și brînețu
N-o chichiesc. Încolo-n ladă

---

[1] *Parta* — podoabă de cap; *oprĭeg* — catrință.

Stau grămadă.
Las' să şadă.
Doamne, numa doru-l dă,
Doru ei, Trăilă-onvieţu![1]

Pră la joc n-o văd fişiorii,
Dă fişiori parcă-i ei secíe (sete)!
Să se-mbece (îmbete)
Alce fiece (alte fete).
Ea nu vrea să se arecíe (arete)
D-ăl dă la onvieţ ei dor îĭ.

Parc-o iau visuri duşmañe!
Biata Binca — parcă moare.
Dar scrisoarea
Veştitoare
Dă sciri prea-mbucurătoare
Cadje taman dîn cătañe,

I-ĭ căprar Trăilă-isteţu,
S-o făcut domn mare micu
Şî voinicu.
Toamna i cu —
Cum îĭ dzîşíe — ăla — obşicu,[2]
Poi! Ce jîoşi (te joci) tu cu „onvieţu"?

Iuce (iute)'n — fugă-ncalţă — opincă,
La jîdovu cu răchie,
Îl dă şcie
Cărţ să scrie
Hălor duşi în cătăñie,
Într-o clipă-ajungíe Binca.

Jîdovu că bună samă
Ca orcare om cu carce (carte)
Pintr-o carce
În deparce
Dă căscig vrea s-aibă parce (parte),
Fie batăr şî d-aramă.

---

[1] *Onvieţ* — honved, soldat în armata ungară.
[2] *Obşicu* — *Abshied*, liberare din serviciul militar.

Binca spune şi plăceşce,
Scrie jîdovu ş-adună.
Să minună
Binca-a bună.
Nici prin cap nu îi căşună
Cît dă, zău să păcăleşce.

„Scrie-i multă sînătace,
Că nis bucuroşí, în paşíe (pace),
Satu taşíe (tace)
Fin' că-i plaşíe (place)
Şíe (ce) mai boambe grîu faşíe,
Şi c-or fi-n ăsta an bucace."

Şi mai spuñe cîte toace (cîte toate)
Şi mai are biata fată,
Ruşînată,
Îngrijată
Că spunînd, bañii să gată
Şi d-aficea nu să poace.

„Porşii nu mai vreau tărîţă,
Scrie c-or crescut juncañii,
Mînc curcañii,
Şi fincă mi-s gata banii,
Îl mai ţuc (sărut) dă'o groşiţă!"

LA SERBAREA MILENIULUI UNGURILOR

Vîntu-adună nori de ploaie,
Şi-ntîmplarea întîlnişă
Rumân cu clăbăţ de oaie
C-unu d-ăla uns cu clisă [1].

Ăl cu clisa pă musteţe,
Pă musteţe răsuşcice,
Cu pinceñi pă şijme creţe
Sta dă vorbă. Draşie-mi-ce! (Drace-mi-te!)

— Moi! işia (zicea) el, pe sub sore
Mai frumos nu fi ñimica
Dechit mare serbătore
Din ţara lu Ion Paprica!

---

[1] *Clisă* — slănină. *Uns cu clisă* — ungur.

(Sărbătoarea năvălirii,
Lumea toată ca să șcie
Că copiii pustiirii
Îs p-aiși dă añi o mie.)

— Hàt la voi nu fi ospețe?
Vèselie, bùcurie?
Ișia ăl cu șijme crețe.
Da' rumânu: — Auzi prostie!

Dați-i voi cu jĭoc și cînturi,
D-aia baș nu ne prea pasă:
Voi vi-s (sunteți) d-ăi aduși de vînturi,
D-apăi noi — noi ni-s (suntem) acasă.

Nota bene. Într-un bun articol literar din foiletonul *Tribunei* de la 11 mai 1896, d. E. Dăianu face următoarele reflecții asupra poeziei reproduse mai sus: „Fondul poeziilor lui Victor Vlad Delamarina e acelaș ca și forma: strict poporan. Subiectele lui sunt scene din popor, ideile sunt ideile poporului țăran... În poezia despre mileniul unguresc vedem judecata țăranului român asupra mileniului. Lui nu-i pasă de toate sărbările milenare. Nu invidiază pe unguri, nu le strică voia, decît îi ia puțin peste picior pentru că prea se laudă. Nici de aceea nu se turbură că sărbările se fac pe socoteala lui, poate pentru că nu știe aceasta. El rămîne rece și nepăsător, căci el e *acasă;* el nu se simte venitură de acum o mie ori două mii de ani. El știe că moși de strămoșii lui aci au fost și aci e casa lui. În formă mai plastică, mai izbitoare nici că se poate exprima adevăratul patriotism al țăranului nostru de cum se exprimă bănățeanul lui Delamarina: *D-aia baș nu ne prea pasă, noi ni-s acasă.* Că ideea e adevărat din popor împrumutată, cred că nici nu mai trebuie dovedit. Incidental însă mi-a venit o dovadă foarte *à propos. Gazeta Transilvaniei* avea într-un număr din mai 1896 următoarea notiță: « În Bistrița, cînd s-au ținut slușbele pentru tămbălăul de la Budapesta, întrebă un patriot maghiar pe un țăran român: — Ei, rumun, de ce nu mere și voi la biserica, astăzi serbatore? — Ce

sărbătoare? — Astăzi este o mie de ani de chind venit noi unguri aici. — Așa? Apoi noi n-avem lipsă să ținem sărbătoare, că *noi suntem de aici.* » Țăranul din Bistrița a răspuns ca și fratele său bănățean, desigur fără să fi auzit ceva de poezia lui Delamarina, care s-a publicat încă în 1894."

ORATORI, RETORI ȘI LIMBUȚI

(1902)

O anecdotă de pe vremea lui Pitt, citată de Cornewall Lewis în *Istoria guvernamentală a Angliei, 1770—1830,* vorbește de o conversație asupra calității celei mai necesare pentru un prim-ministru. E elocvența, zice unul; ba sunt cunoștințele, susține altul; ba munca și sîrguința, spune al treilea; ba nu, întîmpină Pitt, este răbdarea.

Orcare din aceste păreri ar fi cea adevărată (și probabil că după împrejurări toate pot fi aplicabile, iar luate ca regulă generală nici una), partea cea interesantă a caracteristicei anecdote este faptul că în Anglia a putut trece prin mintea unui om politic serios să facă din talentul oratoriu prima calitate a unui șef de guvern. Și ne-am adus aminte de articolul d-lui Mehedinți, *Politica de vorbe,* din numărul întîi al *Revistei române,* unde se zice că „toate partidele noastre au făcut greșala de a judeca prețul omului politic în primul rînd după darul de a vorbi", și ne-am adus aminte și de greșala analoagă, în urma căreia republicanii francezi de la 1848 au ales pe oratorul-poet Lamartine membru al guvernului și republicanii spanioli de la 1873, pe oratorul-istoric Emilio Castelar prezident și dictator, rămînind ca rezultat final o amară decepție de la amîndoi.

Cu toate aceste, pentru omul politic al unui stat constituțional darul de a vorbi este în orce caz o însușire de mare însemnătate, și găsind, dealtminteri, articolul d-lui Mehedinți foarte cuminte și opinia d-sale că „dacă *vorba curge,* aceasta nu e un semn de reală valoare" cu desăvîrșire întemeiată, credem totuș că acea *curgere de vorbă* merită să fie tratată și din alt punct de vedere, d.e. în raportul ei cu obiectul discuției, abstracție făcînd de „valoarea reală" a oratorului.

E un adevăr banal dacă zicem că pentru regimul nostru parlamentar, mai ales după demonetizarea presei, vorbirea într-o adunare publică a rămas cel mai puternic mijloc de manifestare a ideilor politice; dar e poate mai puțin banal dacă adăogăm că asemenea vorbire poate deveni totodată literaricește un element de dezvoltare a limbei, contribuind la îmbogățirea și clarificarea înțelesului cuvintelor. Îndeosebi trebuie notat efectul ce un cuvînt potrivit, rostit la momentul potrivit, îl produce în opinia publică, înlesnindu-i priceperea situațiilor politice mai complicate, uneori chiar în contra intenției oratorului. Cine nu-și aduce aminte de *sacul cu grăunțe* al lui Manolache Kostaki ca simbol al influenței guvernului în alegeri, sau de *vicleimu cu craii de la Răsărit* ai lui Kogălniceanu, pentru a semnala defilarea junilor deputați „liberali" înaintea lui Ioan Brătianu la 1884, sau de *porto-franco portofoliu* al lui Alexandru Lahovari, de *Regele și Dorobanțul* d-lui Petre Carp, de *colectivitatea* d-lui Eugeniu Stătescu. La congresul conservator din iunie 1902 vorba d-lui Delavrancea despre *revizuirea conștiinței naționale* a scăpărat în mințile auditorului și s-a lățit în țara întreagă. Ce alt mijloc ar fi produs acelaș rezultat de iuțeală a priceperii și a răspîndirii?

Credem dar că nu e de prisos să ne ocupăm de discursurile politice din țara noastră, fie și numai după măsura conformității lor cu o cerință neapărată a vieței publice, și o facem cu atît mai mult în urma articolului d-lui Mehedinți cu cît judecata exprimată acolo este ea însăș semnul unui mare progres al opiniei publice.

În adevăr, dacă încercăm să ne dăm seamă de arta oratòrie la noi, așa cum s-a dezvoltat de la noua Constituție din 1866 încoace, trebuie să deosebim în

manifestarea ei, și mai ales în judecata publicului asupra ei, trei faze, pe care le-am putea data cu oarecare aproximație astfel: de la 1866 la 1884, de la 1884 la 1899, și de la 1899 încoace.

Numai în limitele acestor 36 de ani sîntem îndreptățiți să vorbim din propria noastră experiență. Pe oratorii imediat anteriori, pe Barbu Catargi în Țara Românească și pe Anastasie Panu în Moldova i-am văzut, dar nu i-am auzit; necum să fi auzit pe vreunul din „mădularele" care luau parte în „obișnuita Obștească Adunare", la „tratația și debatația" articolelor de legi și la „întruparea" lor, cum se esprima procesul-verbal sau „jurnalul seanțelor" pe atunci (vezi *Analele Parlam.*, vol. XII, partea, 2 pag. 11).

I

În epoca dintîi a oratoriei parlamentare române, epocă pe care am datat-o de la Constituanta din 1866 până la Camerile revizioniste din 1884, darul vorbirii se prețuiește oarecum în sine însuș, și de mari oratori trec cei ce vorbesc mai lung, mai sonor, *de omnibus rebus* și cu cea mai felurită și înflorită frazeologie. Ce e drept, și adevărații oratori și luptători parlamentari, cum au fost Mihail Kogălniceanu și Alexandru Lahovari — Kogălniceanu, orator politic în toată puterea cuvîntului, Lahovari, mai mult un temperament politic înzestrat cu o elocvență impulsivă — se numărau de public printre oratorii de frunte. Se număra și Manolache Kostaki, om de o cultură care pe atunci trecea de serioasă, dar care astăzi ar părea superficială, distins ca orator prin ușurința improvizării și mai ales prin așa-numitele cuvinte de spirit.

Însă alături de ei erau citați, ascultați și prețuiți Nicolae Blaramberg, Gheorghe Brătianu și, mai presus de toți, d. Nicolae Ionescu, despre care răposatul ministru liberal Dimitrie Gusti în *Ritorica* sa (Iași, 1875, pag. 294), rezumînd opinia lumii de atunci, scrie următoarele:

„Această sirenă a cuvîntului, acest orator prin excelență e oratorul opozițiunii parlamentare, este principele elocvenței române și se numește Nicolae Ionescu".

Dacă este să supunem astăzi acea judecată asupra d-lor G. Brătianu, N. Blaramberg și N. Ionescu unei revizuiri (vorba d-lui Delavrancea) și prin chiar aceasta să cercetăm progresul realizat în opinia publică de atunci încoace, se cuvine să aducem mai întîi cîteva probe de elocvență din discursurile acelor vechi celebrități și apoi să stabilim gradele în termometrul valorilor, oarecum treptele pe care judecata publicului nostru urcă și coboară oamenii săi politici; cu alte cuvinte, să ne înțelegem asupra termenilor *orator*, *retor* și *limbut*.

Începem cu d. Gheorghe Brătianu — colegii din Camerele de pe la 1870—1876 îi ziceau Giorgio, pe italienește — unul din oratorii numiți kilometrici, care își măsoară înșiși valoarea discursului după lungime. Mic de statură, ca mulți dintre Brătieni, îmbrăcat pururea în negru, și cu părul negru, și cu niște ochi tot negri, a căror lumină sclipea neliniștit, ca flacăra bătută de vînt, Giorgio Brătianu își ținea discursurile după regulele lui Quintilian cu *exordium*, *narratio propositio*, *probatio*, *refutatio*, *peroratio*, și la glasul său puternic se adăoga o frazeologie bogată și cea mai solemnă gesticulare, parcă ar fi rostit o predică de pe amvon. Avînd obiceiul de a trage tabac, avea și batiste mari de mătase roșie, și cînd își desfășura un asemenea drapel în mijlocul discursului, era lucru știut că de acum avea să reînceapă vorbirea cu puteri împrospătate.

De exemplu, în ședința Camerei de la 19 ianuarie 1876, adresează Ministerului Cultelor o interpelare în contra participării episcopului Melchisedek și a arhiereului Ghenadie la o conferință convocată în străinătate pentru împăcarea bisericilor, și o începe astfel:

„D-lor, dacă m-aș fi aflat în o Cameră care să-și fi manifestat în deosebite rînduri tendințele sale materialiste, indiferință pentru marile probleme cari agită societățile moderne, precum au agitat și societățile antice, desigur că vocea mea nu s-ar fi ridicat astăzi dinaintea d-voastră, pentru că nu voiesc niciodată să agit chestiuni ce nu pot găsi decît indiferență și nepăsare. Dar în mai multe rînduri ați știut să arătați că spiritele d-voastră, că aspirațiunile inimelor d-voastră tind la acele combinațiuni înțelepte, cari — alături cu

mişcarea materialistă ce vedem că începe a se manifesta în societate — caută a da un rînd principal, un loc capital marilor chestiuni cari ating sentimentele cele mai intime ale inimei omeneşti..."

Şi celelalte, şi celelalte. Apoi continuă:

„Dinpreună cu d-voastră, dinpreună cu ţara, dinpreună cu sentimentele generaţiunii prezente, precum şi dinpreună cu sentimentele părinţilor şi strămoşilor noştri, cred că şi de astă dată vom şti a ne arăta la înălţimea datoriei ce ne impun şi tradiţiunile noastre, şi mandatul nostru, şi că nici de astă dată nu vom lăsa societatea noastră să cază pe priporul materialismului..."

Acum urmează lunga expunere a chestiei (*naratio propositio*) cu episcopul Melchisedek şi apoi se face tranziţia la observările în contra guvernului:

„Cît pentru domnul ministru de culte, puţin îi importă d-sale dacă religiunea noastră se slăbeşte; d-sale nu-i importă chiar dacă ea se distruge; aceasta e chiar scopul d-sale poate, ca liber cugetător, ca darwinian şi ca mason".

Pauză. Se desfăşoară batista roşie. Apoi, cu îndoită putere:

„Dv. ştiţi că principiile şcoalei la care d. ministru aparţine fiind materialiste, d-sa tinde a înlocui spiritul religios-dogmatic cu acela al liberului examen, al moralei independente. Totul fiind materie, religiunea e indiferentă, precum şi partea psihică a naturei umane. Pentru d-sa virtuţile sunt fapte materiale, tendinţe particolare ale organismului. Ceea ce noi numim amor de patrie, virtuţi sociale, credinţe religioase, toate acestea sunt chestiuni de mai mult sau mai puţin sînge în vinele noastre, de mai multe sau mai puţine umori în ficatul nostru, de mai multe sau mai puţine atome de fosfor în oasele noastre. Ceea ce noi credem imortalitate, suflet etc. e iluziune după d. ministru şi şcoala la care aparţine. Singurul lucru care e real şi pozitiv e moartea. De aceea istoria umanităţii nu e decît o lungă procesiune de umbre care trec între zioă şi noapte, pentru a cădea toate succesivamente în acel abis obscur, vag, insondabil, care se numeşte noian, singura atmosferă a universului."

Şi aşa mai departe „curgea vorba", valuri-valuri, pînă la peroraţia finală, după care oratorul se aşeza solemn pe bancă, plin de o vizibilă mîndrie.

Despre ce vorbea? Asta era indiferent, numai vorbă să fi fost şi să se fi putut deştepta luarea-aminte a auditorului prin vibrarea sonoră a unei cuvîntări după tipic — o şi spune Gheorghe Brătianu cu oarecare naivitate în pasagiul citat mai sus: „Nu voiesc niciodată să agit chestiuni ce nu pot găsi decît indiferenţă şi nepăsare". Exactitatea sau sinceritatea discursului nu preocupau pe ciudatul deputat, precum în fapt şi discursul de mai sus n-are a face cu ceva real: nici ministrul interpelat nu se ţinea de şcoala „materialistă", nici interpelatorul nu avea vreo grije pentru „slăbirea religiunii" sau vreun respect pentru „sentimentele părinţilor şi strămoşilor noştri"; puţin timp după acel discurs, a şi părăsit ţara, s-a aşezat în Italia şi a trecut la catolicism.

Cu totul alta era înfăţişarea lui Nicolae Blaramberg. Înalt la trup, cu spinarea încovoiată, cu hainele prea largi ale omului prea subţire, cu părul răsfirat în puţine şuviţe, cu ochii în fundul capului, cu o barbă rară care încadra neregulat o faţă îngălbenită, Nicolae Blaramberg în relaţiile sale cu colegii din Cameră se arăta mai întîi de toate de o politeţă exagerată — în limbagiul său franţuzit, el ar fi numit-o *obsequioasă* — şi sub ea se ascundea permanenta iritare a unei ambiţii nemărginite şi ura împotriva tuturor oamenilor politici care ce ridicase deasupra lui. Printr-o împărechere nefirească voia să îmbine aparenţa cavalerismului medieval cu iluzia unui catonism antic, iluzie ce o producea atitudinea sa antidinastică, pe atunci cu atît mai ieftină cu cît era mai lipsită de orce pericol pentru el. Adînca sa nemulţumire căuta să şi-o mîngîie întrucîtva cu laurii unei elocvenţe distinse, şi distincţia o vedea anume în două note care au rămas caracteristice pentru discursurile sale: în adoptarea directă a idiotismelor franceze, ca şi cînd limba curat românească n-ar fi

fost destoinică să exprime concepțiile oratorului, și în citarea celor mai felurite izvoare și autorități străine drept dovada unei întinse erudițiuni.

Blaramberg a fost cel din urmă reprezentant al acelor deputați, acum din fericire dispăruți, cari veneau în Cameră (ca și advocații începători la tribunale) cu numeroase volume de autori și voiau să dea cuvintelor lor o deosebită greutate prin citarea cît mai multor pasage din diferiți scriitori străini, a căror părere însă nu proba niciodată nimic, fiindcă era scoasă din legătură și se aplica la împrejurări nepotrivite.

Cîteva exemple vor pune și pe cititorii de astăzi în stare să-și facă o idee de felul elocvenței răposatului om politic.

Pe timpul ministerului Lascar Catargi de la 1871—1876 se adusese în dezbaterile Camerei un proiect pentru modificarea legii comunale. La discuția generală ia parte și Nicolae Blaramberg (ședința de la 25 ianuarie 1874) și, vorbind contra proiectului — Blaramberg era totdeauna contra — zice între altele:

„Ce este comuna? Este ea o născocire? O creațiune a legiuitorului? Nu, d-lor, existența comunei este anterioară statului. *Royer Collard* zicea în 1818: «Comuna, ca familia, este anterioară statului, legea politică o găsește și nu o creează». Și un alt spirit eminent, d-l *Tocqueville*, caracterizează astfel instituțiunea comunală: «În comună reșede forța popoarelor libere. Instituțiunile comunale sunt pentru libertăți ceea ce școalele primare sunt pentru știință» etc., etc. Dar mai țin la o cestiune, și aceasta ca să vă arăt că și capetele încoronate, *în momentele lor lucide*, aprețiază libertățile comunale. *Carol Albert*, regele martir al Piemontului și părintele regelui Galantuomo, zicea în expunerea de motive a edictului de la 1847: «Libertățile comunale au fost totdauna considerate de predecesorii noștri ca izvorul pur al spiritului național și al amorului lor».“

Apoi aduce lungi citate din *Vivien, études administratives*, t. 2, p. 15; iar ca argument final adaugă:

„D-lor, ce vă spun aci nu este numai părerea mea. D. *Dalloz* susține aceeaș teză la cuvîntul comună § 203, și o susține mai pe larg decît am putut-o face eu aci. *Macavel* este de aceeaș părere.“

Vezi bine, dacă Dalloz și Macavel sunt de părerea d-lui Blaramberg, proiectul guvernului era nimicit!

Cînd mai tîrziu, în o altă Cameră conservatoare, se discută darea în judecată a ministerului Ioan Brătianu, Nicolae Blaramberg ocupă tribuna cinci zile de-a rîndul cu opintirile sale de a face pe deputați să voteze acuzarea — Blaramberg avea totdeauna să acuze pe cineva—dar simțind că majoritatea nu pare accesibilă la pornirile de răzbunare politică, exclamă:

„În fața acestui trist și disperător spectacol, în fața acestor palinodii neiertate, mai că-mi vine să-mi întorc fața și să strig cu acel prizonier liberat: *Ramenez-moi aux carrières*, întoarceți-mă în întunericul și în adîncimile pămîntului, dar redați-ne inimele și caracterile de alătădată, readuceți-ne la timpii cînd — deși sclavi sau tratați ca astfel — puteam cel puțin, însușindu-ne acel vers cunoscut al poetului italian, să exclamăm: *Siamo schiavi, si, ma schiavi ognor fremendi*, suntem sclavi, este adevărat, dar sclavi în veci vii, în veci tresărind“. *(Ședința Camerei de la 25 ian. 1890.)*

Și acum vrînd să dovedească pentru ce este necesară darea în judecată a lui Ioan Brătianu și a altor 8 miniștri liberali, o face iarăși cu înșirarea autorităților străine. Începe cu reproducerea unui script al *împăratului Germaniei*, care ocupă o coloană din *Monitor;* apoi vine citarea lui *Tonissen*; apoi prin cuvintele:

„dar iată ceva și mai explicit, și mai topic, și mai interesant în acest sens; e vorba de un memoriu coronat de Academia belgiană asupra responsabilității ministeriale, de memoriul d-lui Oswald de Kerchove de Denterghem“,

introduce lungi și numeroase pasagii din acest Kerchove de Denterghem, care umple mai multe coloane din *Monitorul oficial*. Se înțelege de la sine că nu lipsește nici *Dalloz*, nici *Sirey*; și la sfîrșit vine chiar și rîndul dicționarului lui *Maurice Block*.

Încurcată în marea cantitate a citatelor, dicțiunea oratorului nostru nu putea fi decît mereu întreruptă — „sacadată“, cum ar fi zis el — iar cînd ajunge la de-

clamarea unor cuvinte străine ca cele reproduse mai sus, *ramenez-moi aux carrières, siamo schiavi, si ma schiavi ognor fremendi*, glasul său devenea „strident".

Cît pentru franțuzismele blarambergiane, de mult semnalate ca o anomalie literară [1], ele nu lipsesc din nici o manifestare publică a sa, fie vorbită, fie scrisă, și sînt așa de extraordinare, încît este de mirat că n-au trezit mai de timpuriu veselia publicului.

În faimosul discurs din ședința Camerei de la 30 ianuarie 1871, în care atacă scrisoarea principelui Carol, numită inexact „către Auerbach", și amintește domnitorului nostru soarta împăratului Maximilian din Mexico, intransigentul deputat zice:

„Cît pentru pretinsa noastră sărăcie morală, cît pentru lipsa de virtuți *civice* în raport cu alte popoare, modul cu *care ne-am tras* în curs de secole din dificultăți *(nous nous sommes tirés)* ce au *amportat* alte popoare dovedește îndestul dacă în România a fost vreodată *dizetă* de inimi și de inteligenți. Cît pentru nevoința noastră de a ne *lăsà guvernà (de nous laisser gouverner)*, este numai inversul, inversul singur care este adevărat."

Și pentru ca să nu se creadă că de la acest discurs din 1871 încoace, sau cel puțin de la critica neologismelor sale în *Convorbirile literare* din a. 1881, unde i se citează exemple ca:

anguementuri,
efasment momentan,
a pune la profit istoria,
a da schimbul *(donner le change)* etc.,

oratorul nostru s-a îndreptat, sfîrșește lungul său discurs de la 1890 pentru darea în judecată a lui I. Brătianu cu următoarea frază:

„Voi rămînea *chiar și cînd (quand-même)* omul adevărului, al libertății și al justiției".

---

[1] Vezi vol. II, pag. 167. [Ed. de față, vol. I, p. 410 — *n. ed.*]

Pentru acest „om al adevărului chiar și cînd" toate semnele caracteristice ale elocvenței sale, și erudiția citatelor, și polițeța externă cu distincția franțuzismelor, și intransigența față de tron erau numai aparențe fără realitate.

Erudiția unui om care, pentru orce discuție mai însemnată, aduce o mulțime de autori străini deșteaptă din capul locului îndoială celor cunoscători; căci este evident că cel ce împrumută prea mult de la alții are prea puțin în sine. Dar dovada deplină în această privință a făcut-o d. George Popovici, pe atunci în Bucovina, apoi în București, care într-o „dare de seamă critică", apărută în *Convorbiri literare* de la 1 noiembrie 1886, asupra voluminoasei cărți a lui Nicolae Blaramberg: *Essai comparé sur les institutions et les lois de la Roumanie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, arată pas cu pas ignoranța scriitorului francezo-român și înlocuiește însuși nenorocita lucrare cu cea mai luminoasă deslușire a chestiei.

Și nici polițeța cu franțuzismele ei nu era mai întemeiată, căci veșnica amărăciune a nemulțumitului izbucnea uneori fără voie în cuvintele cele mai puțin delicate. Așa, în discursul său din ședința Camerei de la 25 ianuarie 1890, pentru acuzarea lui Brătianu:

„Domnilor, încep a crede că am trăit prea mult, deoarece mi-a fost dat de a vedea pe atîți tovarăși de luptă întorcîndu-se ca cîinile din *Biblie* la vărsătura lor",

sau în continuarea aceluiaș interminabil discurs, cînd zice despre unii din adversarii săi:

„Dacă aș fi avut un ocean în pieptul meu, tot nu mi-ar fi fost de ajuns ca să le pot scuipa în față tot disprețul meu".

În asemenea expresii se trăda adevărata fire a lui Nicolae Blaramberg.

Iar cît pentru intransigența față de coroană, a fost destul admiterea sa într-un cabinet pe sfîrșite pentru ca în puținele zile ale funcționării în capul Ministe-

rului Justiției, de la 5 la 26 noiembrie 1891, să se declare în Cameră nepoftitul apărător al prerogativelor regelui, pe care nimeni nu le ataca, și să preschimbe vechiul antidinasticism catonian într-un nou dinasticism mai bizantin.

Însă nici Nicolae Blaramberg, nici Gheorghe Brătianu nu reprezentau chintesența artei oratorie după gustul publicului de la 1866 la 1884; adevăratul ei reprezentant era d. Nicolae Ionescu, și avea dreptate *Ritorica* lui Gusti să-l numească „principele elocvenței române" de atunci.

Pe d. Nicolae Ionescu nu e de trebuință să-l descriem, căci, din norocire, se află în mijlocul nostru și e plin de viață (†1905). Dar se impune să ne ocupăm de discursurile sale cu atît mai mult cu cît ele dau tinerei generații de astăzi o enigmă de dezlegat. Nu doar că ar fi enigmatică favoarea de care s-a bucurat „oratorul" din punctul de vedere al elocvenței în sine. D. Nicolae Ionescu era înzestrat în gradul cel mai mare cu darul vorbirii: știa să vorbească și-i plăcea să vorbească. Glasul său era din cele mai melodioase, gama întreagă a modulațiunilor îi sta la dispoziție, cuvintele curgeau din belșugul unui izvor nesfîrșit, fraza era totdeauna stilistic corectă și adeseori cu măiestrie armonizată. Cum se năștea o discuție, omul se simțea în elementul lui, și sălta în vorbă ca peștele în apă; avea și curajul de a se amesteca în toate, mai ales în chestii personale, și puterea fizică de a o duce înainte fără nici o oboseală. Până aci toate sunt firești.

Unde începe enigma este cînd vreai să-ți dai seama de *înțelesul* discursurilor sale, cînd afli că d. Nicolae Ionescu a trecut multă vreme de om politic serios și că în acea primă epocă vorba sa în Parlament era ascultată pentru interesul discuției, cu gîndul de a găsi argumente valabile pentru sau contra unei idei. Cine încearcă astăzi să citească dezbaterile corpurilor legiuitoare din acest punct de vedere rămîne nu numai dezamăgit, ci de-a dreptul uimit: nici un discurs al d-lui Nicolae Ionescu, dar absolut nici unul, nu arată vreo consecvență a cugetării, nici unul nu coprinde vreun raționament admisibil, nici unul nu este menit să dovedească ceva, nimeni nu poate ști la începutul vorbirii la ce concluzie va ajunge sfîrșitul, nici oratorul însuș; căci acesta este ostensibil stăpînit de cea mai caprițioasă mobilitate a impresiilor; un aplaus, o întrerupere îi abate gîndul spre alte obiecte, și discursul, apucat într-o direcție, continuă de regulă în direcție opusă și sfîrșește rătăcit. De aci se explică și mulțimea și lungimea discursurilor lui Nicolae Ionescu: cine se joacă de-a cuvintele e totdeauna gata să vorbească și nu vrea și nu știe să sfîrșească.

Înainte însă de a căuta să ne explicăm enigma succesului, fie și trecător, trebuie să dăm cititorului o probă a acelei elocvențe, și va fi echitabil să alegem proba din discursurile ținute de d. Nicolae Ionescu cu prilejul revizuirii Constituției, deoarece d-sa trecea de foarte competent în materie și avea mai ales reputația de a cunoaște bine parlamentarismul englez.

Reproducem aci cîteva părți din discursul rostit în ședința Camerei revizioniste de la 5 mai 1884, relativ la fixarea numărului deputaților. „Oratorul" începe:

„Domnilor, onor. reprezentant al colegiului al treilea din Craiova..."

Trebuie să știți că d. N. Ionescu voia să introducă în Parlamentul român obiceiul englez de a nu cita deputații pe nume, ci după colegiul lor electoral. În cazul nostru, acel „onor. reprezentant al colegiului al treilea de Craiova" era bietul domnul Ciocazan, cu care d. Ionescu intrase în luptă. Așadar:

„D-lor, onor. reprezentant al colegiului al 3-lea de Craiova v-a propus o normă după care să dispuneți distribuirea reprezentațiunii naționale în colegii... că populațiunea trebuie luată de bază pentru distribuirea reprezintanților națiunii. Cutez a ataca de frunte această credință populară, fiindcă astăzi nici maxima *vox populi, vox Dei* nu mai este adevărată, nu numai pentru că nu este D-zeu pentru unii, pentru filozofii ateiști, dar pentru că poporul nu totdeauna se

exprimă cu acea maiestate cu care *Atotputernicul* prezidă la fenomenele naturei. Prin urmare, vedeți, dacă această maximă *vox populi, vox Dei* se atacă, cum nu am ataca noi norma propusă de d. Ciocazan ca în proporțiune cu numărul alegătorilor să fie și numărul reprezintanților?"...

Ce haz are raționamentul din chiar primele propoziții ale discursului! Numărul deputaților în raport cu al alegătorilor e o credință populară (?), însă maxima *vox populi* nemaifiind adevărată, de vreme ce poporul nu se exprimă cu maiestatea lui Dumnezeu (!), trebuie să nu proporționăm deputații după alegători. Începutul promite; să vedem urmarea:

„Alte principii, alte elemente trebuie să luăm de normă ca să distribuim reprezentațiunea națională într-o țară. Trebuie ca reprezentațiunea națională a țărei să fie astfel disseminată, încît ea să purceadă din organismul întreg al țărei și să se formeze acea esență cugetătoare și deliberativă care în adevăr să se poată numi reprezentațiune a unei țări. (Aplauze.) Acum, ca concluziune a aplauzelor d-tră este că, în lipsă de o bază mai raționabilă, să ne mulțumim cu ce avem astăzi, să ne mulțumim...cu județul. Județul este baza colegiilor noastre. Sunt județe care au sub raportul eclesiastic o importanță, sunt altele cari au o importanță mai mare sub raportul comercial..."

Aici întrerupe d. Costescu-Comăneanu cu vorbele „altele sub raportul militar", și numaidecît, d. Ionescu prinde ideea, schimbă direcția vorbirii și începe următoarea tiradă militaro-istorico-patriotică:

„Asemenea altele sub raportul militar. Vedeți că admit importanța județelor și sub raportul suvenirilor patriotice. Eu regret că catedrala de la Tîrgoviște nu se repară, căci ar merita să facem din Tîrgoviște un muzău al patriotismului. Eu nu sunt materialist și nu admit numai interesul material ca măsură a importanței reprezentațiunei. Înțelegeți dar că nu voi cere de la d-tră milă și grație pentru patria mea cea mică, Moldova; să fiți siguri că nu voi implora grația d-voastră ca să vă cer un număr de reprezentanți cuviincios și la înălțimea importanței acestui stat, care a ilustrat analele patriei și a contribuit cu contingentul său la unirea României. Nu voi cere,

zic, grația d-voastră ca să dați Moldovei un număr de reprezentanți cuviincios, așa cum ar merita pentru importanța ei din trecut, pentru sacrificiile făcute în prezinte și pentru patriotismul ei viitor. (Aplauze.)"

Raționamentul e totdeauna uimitor: „Eu nu sunt materialist, eu admit importanța județelor sub raportul suvenirilor patriotice, prin urmare, *nu* voi cere să dați Moldovei un număr de deputați după importanța ei patriotică". Dar să vedem mai departe:

„Eu nu voiesc să anticip asupra viitorului, dar, dacă ar fi să vă fac o propunere, aceasta ar fi baza pe care v-aș propune să o adoptați, căci mi se pare că este un nou cîmp încă înțelenit, nedefrișat, nespart; aș zice să luăm de bază interesele *economice* ale țării, să dăm țării un Parlament care să fie în raport cu interesele economice ale țării, pentru că numai interesele economice și sociale sunt cele mai permanente, sunt acele care au tradițiunile lor din trecut și o perspectivă extraordinară pentru viitor. (Aplauze.)"

Aici discursul apucă direcția opusă. Mai nainte stăruia asupra „suvenirilor patriotice", alături de interesele „materiale", acum cere ca bază „interesele economice", pentru că *numai* interesele economice etc., etc. Însă concluzia părăsește și această direcție, lăsînd auditorul rătăcit în mijlocul drumului. Căci iată sfîrșitul argumentării:

„Aș putea să vă propun (baza economică), dar nu o fac, pentru că nu voi să vă aduc aci teoriile filozofilor moderni, precum a făcut-o onor. raportor".

Să mai continuăm, exemplele? Sunt toate la fel. Ne mărginim a cita încă un pasagiu de pe la mijlocul acestui discurs și a reproduce ca încheiere caracteristicile fraze finale:

„Fiindcă nu putem face o lege electorală cu totul liberală, cît o dorește d. primar de București, Fleva, care voiește să întinză sufragiul, să întindă votul încît să dăm dreptul și femeilor ca să voteze".

Dar aici îl întrerupe d. Petre Grădişteanu: „Mai sunt şi alţii, nu numai d. Fleva" şi d. Ionescu se acaţă îndată de ideea cea nouă şi o învîrteşte astfel:

„Eu departe de a blama, arăt că trebuie să protegem pe votanţi, pentru că ei nu sunt singuri; pe lîngă dînşii sunt şi expresiunile altor fiinţe, poate mai multe, afară de cercul electoral, şi trebuie să ne gîndim la inteligenţa aceea care este pe dinafară, trebuie să ne uităm la mulţimea cealaltă a populaţiunei, trebuie să ne uităm la partea cealaltă pe care o reprezintă mamele române, totdeauna tinere la cugetare, căci mamele române totdeauna au aceeaş iubire şi aceeaş iuţeală de cugetare".

Hazul argumentării se repetă pretutindeni; deoarece mamele sunt tinere la cugetare, trebuie să protegem pe votanţi!

În sfîrşit, oratorul îşi termină lungul discurs cu următoarele propoziţii:

„D-lor, vom discuta în parte fiecare amendament propus şi veţi adopta pe care-l veţi voi. (Aplauze.)"

Aplauzele însemnate în *Monitor* ar fi aici inexplicabile — căci fraza este din cele mai anodine — dacă nu ne-am aduce aminte că d. Nicolae Ionescu avea glas frumos şi dicţiune armonioasă. Cuvintele din urmă „veţi adoptà pe care-l veţi voì" trebuie să fi fost rostite cu o deosebită vocalizare a sunetelor *a,e,o,i*, aşa încît să fi produs în auditor un fel de încîntare muzicală, fără nici o privire la înţeles.

„Vă cer scuze, d-lor, că nu v-am vorbit nici de Moldova, nici de Suceava, nici de Tîrgovişte, fiindcă sunt sigur că d-stră veţi apreciă vechele centruri ale populaţiunei române şi veţi şti a face să fie o egalizare în reprezentaţiunea naţională. (Aplauze.)"

Sfîrşitul se potriveşte cu tot discursul. Oratorul cere scuze că n-a vorbit de Moldova, Suceava şi Tîrgovişte, pe cînd vorbise anume şi de Moldova şi de Suceava şi de Tîrgovişte; şi conchide la „egalizarea

reprezentaţiunii naţionale", de care nu se pomenise decît poate în propunerea Ciocazan, pe care însă oratorul o combătea.

După exemplele citate mai sus este lucru vederat că de la „această sirenă a cuvîntului" nu ne putem aştepta la nici o idee politică de oarecare valoare, la nici o activitate publică de oarecare folos. Din contră, începem a înţelege modificarea judecăţii asupra celebrităţilor din acea epocă a oratoriei şi inaugurarea unei a doua epoce, cea de la 1884 la 1889, de care ne vom ocupa în capitolul următor, căutînd în acelaşi timp să dezlegăm şi enigma cum de nişte înşirări de fraze fără noimă au putut trece atîta vreme drept discursuri parlamentare şi autorul lor drept orator politic serios.

II

Dacă exemplele de elocvenţă citate în capitolul precedent au produs asupra cetitorilor impresia de veselie pe care am avut-o şi noi, dovada despre schimbarea judecăţii în privinţa oratoriei noastre politice este prin chiar aceasta făcută. Declamaţia goală a lui Giorgio Brătianu, erudiţia citatelor lui Nicolae Blaramberg şi confuzia ideilor d-lui Nicolae Ionescu, cari toate împreună n-au împiedicat publicul din epoca de la 1866 la 1884 să considere pe autorii lor drept celebrităţi parlamentare, sunt astăzi socotite după cum merită şi nu mai pot figura decît ca nişte semne de rătăcire a gustului şi a judecăţii. Pe atunci acei trei deputaţi au putut trece drept oratori, astăzi ei nu trec decît de retori, după definiţia dicţionarului „franţezo-românesc", al lui Poenar, Aaron şi Hill de la 1841: „Retor se zice *spre rău* de acela a căruia toată elocuenţa stă într-un stil prefăcut, îngîmfat şi declamatoriu", de vreme ce pe orator îl defineşte *spre bine*: „Acela care compune şi pronunţă cuvinte de elocuenţă".

Vorba „orator" în accepţiunea ei generală este un neologism: dicţionarul academic Laurian-Massim îl în-

semnează cu steluţa (*) cuvintelor importate după 1830; dicţionarul de la Buda din 1825, cu tot latinismul exagerat al etimologiilor lui, nu-l are deloc, ci are numai „ritor", introdus fireşte odată cu influenţa culturei greceşti, cam pe la 1700, precum se şi găseşte în *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir de la 1704, pe cînd Nicolae Costin, cu 13 ani mai în vîrstă decît Cantemir, pomenind undeva pe „Ţiţero", îl perifrazează „acela domnul voroavei rîmleneşti" *(Predoslovia* la *Cartea pentru descălecatul dintîi).*

Cu grecescul „ritor" s-a întîmplat însă ceea ce s-a întîmplat cu slavonescul „jupîn", care din înaltul său rang social de odinioară s-a coborît la cîrciumarul evreu. Şi ritorul, sau cu actuala pronunţare francezo-latină retorul, s-a coborît în termometrul valorilor, şi din orator ce era mai înainte a ajuns la definiţia dicţionarului de la 1841, apropiindu-se astfel de familiarul guraliv sau limbut.

Atît oratorul, cît şi retorul şi limbutul au darul vorbirii; dar oratorul vorbeşte pentru a spune ceva, retorul pentru a se auzi vorbind, limbutul pentru a vorbi. Motivul oratorului este precizarea unei situaţii publice, afirmarea sau combaterea unei idei, convingerea unui auditor; mobilul retorului este dorinţa de a trece de orator sau îngîmfarea erudiţiei, sau încîntarea de sonoritatea proprielor sale cuvinte; pornirea limbutului este de a se amesteca şi el în vorbă oriunde şi orcum. Pe orator îl stăpîneşte scopul, pe retor — deşertăciunea, pe guraliv — mîncărimea de limbă. De aceea oratorul poate avea o valoare permanentă, retorul — numai una trecătoare, limbutul — nici una.

Distanţa între aceste trei grade este aşa de mare, încît te miri cum de a putut vreodată scăpa atenţiei publicului mai cult, şi îndeosebi îndelungata reputaţie de orator politic a lui Nicolae Ionescu, în care, din contră, se arătau din capul locului toate notele clasice ale retorului ***natus ab ostentatione declamatoria, non ad utilitatem, sed ad jactationem,*** cum îl descrie şi-l deplînge Quintilian (IV, 3), e aşa de enigmatică, încît cere o îndoită explicare: întîi, cum de s-a putut întîmpla, şi al doilea, dacă s-a întîmplat, cum de s-a putut schimba.

S-a putut întîmpla fiindcă majoritatea oamenilor noştri politici dintre anii 1866 şi 1884 avea încă dispoziţia sufletească a celor de la '48, cari, în entuziasmul lor pripit confundau cugetarea cu vorba şi vorba cu fapta. Pentru ca deosebirea să fie făcută, trebuie ca vorba să aibă înlesnirea manifestării de la tribuna unor adunări numeroase, sau cel puţin de pe catedra unor şcoli superioare, de unde să fie controlată în raportul ei cu gîndirea; iar priceperea raportului între gîndire şi lucrare presupune o întinsă împărtăşire la viaţa politică. Cînd aceste condiţii sociale nu sunt îndeplinite, publicul cel mare ia cuvîntul drept idee şi ideea drept acţiune.

Aşa a fost la noi în anul 1866 şi în primii ani după promulgarea Constituţiei. Cine a cunoscut pe răposatul Aristid Pascal, care în toată viaţa lui nu s-a distins nici prin judecată, nici prin acţiune, înţelege valoarea Constituantei de la 1866 din faptul că acest Aristid Pascal a fost ales raportorul ei pentru proiectul marelui „pact fundamental". Aristid Pascal raportorul unei Constituţii? Cînd te gîndeşti la aşa ceva, te apucă medievalul *horror vacui*, şi la cetirea dezbaterilor Constituantei pricepi opinia lui Pitt, că răbdarea e însuşirea de căpetenie a unui şef de guvern.

Pe vremea aceea, cu cît vorba era mai pompoasă, cu atît se confunda mai uşor cu ideea şi părea mai aproape de fapta măreaţă. În anul 1866, îndată după răsturnarea lui Cuza, unul din fruntaşii de la '48 putea să adreseze capitalei următoarea proclamaţie (v. *Românul* de la 3 martie 1866):

„Români!

În mai puţin de 2 luni aţi trăit mai mult de 2 secoli. Voi, născuţi de ieri la viaţa libertăţii, aţi devenit învăţătorii lumii civilizate. Europa, uimită de înţelepciunea patriotismului vostru, a suspens cursul lucrărilor sale şi aşteaptă tot de la voi. Nu simţiţi, fraţilor, că dumnezeirea furnică în toate fiinţa voastră?" —

fără ca rudele să fi cerut punerea sa sub interdicție.

Și, astfel, cînd ceva mai tîrziu Giorgio Brătianu declamă: „Umbrele cad succesivamente în acel abis obscur, vag, insondabil care se numește noian", și cînd Nicolae Blaramberg strigă: „Voi rămînea chiar și cînd omul adevărului, al libertății și al justiției", sau cînd d. Nicolae Ionescu cîntă: „Trebuie ca reprezentațiunea națională să purceadă din organismul întreg al țărei și să se formeze acea esență cugetătoare și deliberativă, care în adevăr să se poată numi reprezentațiunea unei țări", publicul lipsit de experiență îi ia drept oratori serioși și crede că vorbele lor sunt semnele unei cugetări și premergătoarele unei acțiuni conforme.

Atîta bună-credință și atîta naivitate sălășluia pe atunci în sufletul cetățeanului român și probabil și în acela al multor reprezentanți ai săi din Parlament.

Dar, încetul cu încetul, a venit experiența unei vieți mai amplificate și mai complicate, și a venit în cele mai felurite chipuri. La numeroasele discursuri rostite în Corpurile legiuitoare s-au adăogat cele ținute în alte adunări, în întrunirile publice liber convocate; apoi a crescut suma oamenilor culți ieșiți din universități și din ce în ce mai deprinși cu sistematizarea și consecvența ideilor; în sfîrșit, va fi contribuit pentru o mică parte și critica literară, la început ea însăș criticată, dar cu vremea cucerindu-și terenul.

Însă, pentru ca în mai puțin de 20 de ani să se producă o așa schimbare în judecata publicului, a trebuit să intervie o împrejurare mai puternică, un însemnat eveniment extern, care să împreuneze oarecum micile modificări parțiale și să le dea o formă mai închegată. Această împrejurare noi credem că a fost războiul de la 1877—78 și soarta României la congresul de la Berlin. Războiul este cea dintîi mare acțiune care a pătruns în cugetele tutulor și i-a făcut să simtă deodată deosebirea între vorbă și faptă, iar asprimea tractatului de la Berlin față de victorioasa noastră țară a învederat distanța ce desparte frazeologia unui partid, fie cît de liberal, de cumințenia unui patriotism mai realist.

Revizuirea Constituției din primăvara anului 1884 a fost cel din urmă prilej în care vechea declamație a „oratorilor" de la 1866 s-a mai putut arăta în toată fala ei; căci îndată după aceasta — poate chiar prin aceasta — descrește, iar în dezbaterile pentru acuzarea lui Brătianu expiră, văzîndu-se înlocuită cu un alt gen al elocvenței, un gen deocamdată superior numai în ceea ce privește raportul dintre vorbă și cugetare.

E caracteristic că tocmai în toamna acelui an cu revizuirea Constituției apare pe scena Teatrului Național *Scrisoarea pierdută* a d-lui Caragiale, jucată pentru prima oară la 13 noiemvrie 1884. Adică nu e caracteristic că apare, ci este caracteristic că este îndată primită cu cea mai mare favoare și își păstrează succesul pretutindeni în țară pe unde se reprezintă. Discursul lui Cațavencu la întrunirea electorală din actul al 3-lea seamănă aidoma cu discursurile „celebrităților" din prima epocă a elocvenței noastre politice, de care se vede că publicul este acum saturat și începe să rîdă.

Dar ceea ce ne îndreptățește mai cu deosebire să datăm începutul epocei a doua de la anul 1884 este ivirea unor tineri deputați ieșiți din primele alegeri după revizuire ca reprezentanți ai noii generații de atunci. Aceștia sunt d-nii C.C. Arion, C. Dissescu, Alexandru Djuvara, Take Ionescu și Alexandru Marghiloman.

Într-o privință, adică din punctul de vedere general al oratoriei, cîteșicinci se aseamănă și împreună dau nota distinctivă pentru noua fază a elocvenței române. În contrast cu vechile ilustrațiuni retorice, tinerii oratori din epoca a doua se feresc de sonoritatea goală a banalităților, de orce declamație fără înțeles, de aparența erudiției cu citatele străine; cîteșicinci vorbesc numai cînd au ceva de spus, și vorba lor are totdauna un scop politic precis.

Așa au și fost îndată primiți și recunoscuți de cei ce i-au ascultat, și acest moment psihologic în evoluția opiniunei publice ne-a îndemnat încă de acum

15 ani să analizăm în *România liberă* un discurs al d-lui Alexandru Djuvara (ţinut în şedinţa Camerei de la 23 noiemvrie 1887), să-i lăudăm fără rezervă forma oratorie, combătîndu-i dealtminteri tendinţa politică a apelului către rege.

Aici, unde ne preocupă numai partea literară şi întrucîtva educativă, trebuie să dăm şi cititorilor actuali prilejul de a constata în această privinţă deosebirea dintre cele două epoci ale elocvenţei române, şi de aceea reproducem cîteva exemplare tipice din discursul d-lui Djuvara, relevînd mai ales, cum am făcut-o şi în *România liberă*, „acele comparări fericite care au dat ideilor o formă plastică şi le-au făcut accesibile înţelegerii tuturor". Aşa, cînd d. Djuvara se adresează către miniştrii liberali de atunci (Ioan Brătianu, Eugeniu Stătescu, Dimitrie Sturdza etc.):

„Privind majoritatea, vi se pare că ţara este cu d-voastră, dar în realitate ea v-a părăsit încă de mult. Vi se întîmplă aceea ce astronomii zic că se întîmplă cu unele stele: noi le vedem, deşi ele sunt stinse, pentru că depărtarea lor este atît de mare, încît razele lor din urmă încă nu ne-au sosit!"

Se vede de aici că d. Alexandru Djuvara trecuse în opoziţie. „Liberală", nu e vorba, dar opoziţie.

Aşa, cînd le zice aceloraşi miniştri:

„Ieri revoluţionari, răsturnători de meserie, şi azi curtizani, dinastici de interes, n-aţi ştiut niciodată să păstraţi atitudinea verticală a omului care respectă fiindcă ştie să se respecte pe sine"

Aşa, cînd se exprimă mai energic:

„Regim al forţei brutale, aveţi ca emblemă bîta. V-aţi slujit de dînsa foarte adesea şi i-aţi încercat pe spetele cetăţenilor, fără milă, puterea de convingere. Aţi uitat însă un lucru, aţi uitat o calitate, singura calitate a bîtei, care reiese din însuş principiul constitutiv al acestui instrument de guvernămînt: aţi uitat că bîta are două capete."

Şi cînd vorbeşte de consecvenţă în acţiunea politică:

„D-lor, în politică, ca şi în fabricarea, în baterea monedelor, există o toleranţă; se poate ca o monedă să varieze într-un cerc restrîns al valoarei ei. Tot aşa şi în politică, puteţi, venind la guvern, să atenuaţi oarecum punctele prea ascuţite ale teoriilor d-voastră din opoziţie; dar ca să săriţi de la un pol la altul, să veniţi să spuneţi astăzi, cînd sunteţi la putere, contrariul de ceea ce spuneaţi cînd eraţi în opoziţiune, aceasta întrece orce toleranţă şi vă atrage pe terenul moralei publice echivalentul pedepsei pe care o merită falsificatorul de monede: rigoarea legilor şi dispreţul public!"

Aşa, cînd prevede rezultatul alegerilor viitoare, dacă s-ar face (cum s-au făcut) sub guvernul de atunci:

„Aluatul electoral, plămădit prin mii de presiuni fără seamăn, va zămisli în durere o reprezentaţiune informă, în care îi va fi ruşine ţărei să se recunoască".

Aşa, cînd se ridică în contra frazeologiei şi a dinasticismului colectiviştilor:

„Protestaţiunile de liberalism, frazele le vedem pretutindeni, credinţa nu o vedem nicăieri, şi nu a putut fi drapel liberal petecul din care s-au croit livrele dinastice".

Aşa, cînd vorbeşte de d. Dimitrie Sturdza îndeosebi:

„Eu nu citesc niciodată fără un profund dezgust proza baronului de Hahn, devenit consilier al Coroanei, proză a cărei flori de retorică, ajungînd la treptele tronului, îmi amintesc înflorirea buruienilor de distrugere, cari nu cresc pe scările palatelor decît ca să despice pietrele şi să anunţe ruina şi dezolaţiunea. Căci toate puteţi să le faceţi, d-lor, un lucru numai nu: Nu veţi putea face ca ţara să uite, nu puteţi să ştergeţi trecutul."

Are dreptate d. Djuvara: toate se pot face, numai trecutul nu se poate şterge, şi dacă am compara vreunul din ultimele d-sale discursuri cu cel de la 1887 ... am trece peste marginile revistei ce binevoieşte a

ne publica articolele de față, și, prin urmare, trebuie să ne oprim de la orice reflecție asupra variațiilor politice ale d-lui Djuvara. Despre ultimele d-sale discursuri, din punct de vedere al valorii oratorie, vom mai vorbi dealtminteri în partea a treia a acestei mici cercetări, și atunci ne vom da seamă de un nou progres al judecății, adecă de a treia fază a elocvenței noastre parlamentare.

Pentru moment ne este mai interesant să ne întrebăm de ce n-am analizat la 1887 vreun discurs al celorlalți patru reprezentanți ai tinerei generații de atunci? O parte a cauzelor este în legătură cu însăș atitudinea lor și merită să fie împărtășită cu atît mai mult cu cît de atunci încoace cariera lor publică s-a ridicat pănă la treptele cele mai înalte ale hierarhiei statului, cîteșicinci au devenit miniștri, unii mai curînd, alții mai tîrziu, unii după merit, alții după împrejurări.

Pe d. C. C. Arion, a cărui cultură literară ne-ar fi atras îndeosebi atenția, se întîmplase să nu-l auzim vorbind deloc pînă atunci. De d. Alexandru Marghiloman, cu toate că se distinsese în Cameră prin eleganța și claritatea cuvîntărilor sale, nu se cădea să vorbim, fiindcă politicește se apropiase de „junimiști", și o lăudare a d-sale ar fi fost bănuită de parțialitate. D. Dissescu, lasă că din punct de vedere al talentului oratoriu nu era deopotrivă cu ceilalți — chiar glasul d-sale avea ceva nazal-bisericesc — cîștigase tocmai atunci, pe drept sau pe nedrept, oarecare notorietate în lumea politică prin anecdota că, la stăruințele liberalilor disidenți de a-l face și pe d-sa să treacă în opoziție, ar fi răspuns „dar cine îmi garantează că va cădea Brătianu?", și se înțelege că un astfel de reprezentant al națiunii nu putea fi citat ca exemplu parlamentar.

Rămînea d. Take Ionescu, incontestabil cel mai activ, cel mai isteț, cel mai semnalat din tinerii deputați ai acelei epoce. Însă imaginea d-sale nu se înfățișa în simplicitatea cerută pentru un prototip de elocvență, fiindcă era complicată cu oarecari elemente „imponderabile" ale atmosferei parlamentare ce-l încunjura. Primul d-sale discurs, ținut în ședința Camerei de la 4 decembrie 1884, în care afirma că tinerii trebuie să se caracterizeze prin muncă și prin modestie, se întinsese cam mult asupra bunelor rezultate ale revizuirii liberale, asupra neputinței conservatorilor de a face vreo reformă asupra justiției, asupra școalelor, asupra finanțelor. A doua zi i-a răspuns Mihail Kogălniceanu (atunci a întrebuințat și compararea cu vicleimul) și l-a salutat astfel:

„Am văzut pe un tînăr reprezentant al națiunii, pe d. Take Ionescu, suindu-se la această tribună și ținîndu-ne un discurs cu mult talent. Mă grăbesc a-i aduce omagiile mele, mai cu seamă pentru profesiunea de modestie ce a făcut-o... și-i sunt recunoscător că modestia d-sale a găsit și a dat soluțiune la toate problemele ce se agită în această țară... A dat soluțiune la o mulțime de probleme pe cari nimeni pănă astăzi nu a putut să le deslege, dar cari de către d-sa au fost deslegate."

Mihail Kogălniceanu trecea drept bun cunoscător de oameni, și astfel ne-am ales în *România liberă* de la 28 noiemvrie 1887 numai cu discursul d-lui Alexandru Djuvara.

III

A treia și cea din urmă fază a elocvenței politice române se poate data de la 1899 încoace. Paralel cu formarea ei merge schimbarea judecății publicului, căci una determină întrucîtva pe ceailaltă. Genul predomnitor al oratoriei unei epoce nu se poate introduce și menține într-un mod mai durabil decît prin simpatia auditorului. Dacă d. Nicolae Ionescu și ceilalți au vorbit în vremea lor așa de des și așa de mult, o mare parte a deputaților trebuie să fi fost de conivență cu ei, adecă trebuie să-i fi ascultat, fie cu plăcere, fie cu răbdare, dar să-i fi ascultat.

Cînd un fel de oratorie nu este pe placul Parlamentului, nici nu se poate dezvolta înăuntrul lui: majoritățile găsesc ușor mijlocul de a descuraja pe vorbitorul nesuferit. În această privință începuturile

parlamentare ale d-lui G. Pallade sunt instructive; discursurile d-sale de opoziţie în contra regimului lui Ioan Brătianu de pe la 1887 fiind puţin gustate de majoritatea Camerii de atunci, deputaţii se înţeleseră între dînşii să părăsească sala şedinţelor îndată ce d. Pallade se întindea la vorbă, şi astfel vînjosul opozant a fost silit să-şi schimbe tonul cam suburban al manifestărilor d-sale. O dată, de două ori se poate tolera orce soi de vorbire într-un parlament; dar rădăcină nu prind decît discursurile cari corespund cerinţelor epocei şi cîtă vreme corespund acestor cerinţe.

Impresia că judecata publicului cult asupra oratorilor noştri politici a făcut în anii din urmă un nou progres şi a intrat în a treia fază a ei se poate dobîndi din mai multe simptome ale vieţei politice.

Şi mai întîi din faptul caracteristic că, precum unii din oratorii renumiţi ai primei epoce au ajuns mai tîrziu să fie consideraţi numai ca nişte retori şi să vază genul lor de elocvenţă înlăturat şi înlocuit cu altul, tot aşa unii din cei consideraţi ca oratori în epoca a doua încep a scădea în judecata oamenilor şi devin oarecum declasaţi.

Se-nţelege de la sine că adevăraţii oratori, care au fost preţuiţi în epocile anterioare, şi-au păstrat valoarea lor şi astăzi. Dar unde se simte nuanţa de progres în mişcarea opiniei publice este tocmai la diferenţiarea ivită în privinţa altora cari astăzi nu mai întîlnesc favoarea de care se bucurase la început. Publicul de mai înainte se mulţumea cu aflarea cîtorva idei şi cu expresia lor nimerită ca stil literar; astăzi cere mai mult.

De exemplu, d. Alexandru Djuvara, acelaş d. Djuvara al cărui merit oratoriu pentru epoca a doua l-am relevat în articolul precedent, ne pare acum redus în apreţiarea publică. Pentru ca să poată judeca şi cititorii, vom cita cîteva părţi din ultimele d-sale discursuri.

N-ar fi drept să ne ocupăm de cel din şedinţa Camerei de la 21 fevruarie 1902, fiindcă în acea zi ne spune oratorul că era „cam bolnav", şi, după modul cum o

spune, trebuie să-l credem. Iată în adevăr începutul vorbirii:

„Vă rog să *binevoiţi* a-mi da cîteva minute *binevoitoarea* d-voastră ascultare, deoarece, fiind cam bolnav, nu pot să fiu ajutat prea mult de puterile mele fizice, ca altădată".

Adică altădată a fost ajutat *prea mult* de puterile d-sale fizice? Evident, începutul discursului de la 1902 nu e fericit.

Să ne mărginim dar la primul discurs rostit în noua Cameră liberală, la cel din şedinţa de la 29 noiemvrie 1901. Aici întîlnim mai întîi cu plăcere una din acele comparări cu care oratorul făcuse la 1887 o aşa de bună impresie literară. Vorbind acum, în 1901, de fuziunea grupărilor conservatoare Carp-Cantacuzino din iulie 1900, zice:

„Întîlnindu-se orbul cu paraliticul, a zis paraliticul orbului: « Tu eşti vînjos, ai putere, poţi să mergi, dar nu vezi unde să te duci; sunt paralitic, dar am şi isteţimea minţii, am şi vederea; ştiu unde să mă duc. Să facem împreună o tovărăşie, să-mi împrumuţi puterea ta de mişcare şi eu îţi voi împrumuta luminile mele, şi astfel împreună ne vom complecta viaţa şi vom străbate orce criză... »

D-lor, această tovărăşie, în care orbul da mijloacele sale de mişcare şi în care paraliticul da luminile sale, n-a fost de lungă durată.

Orbul a luat pe paralitic în spinare şi a început să meargă. Dar, în scurtă vreme, s-au petrecut două fenomene: mai întîi paraliticul s-a urcat în capul orbului. În al doilea rînd orbul a simţit repede că terenul îi fuge cu desăvîrşire de sub picioare şi a zis paraliticului: « Dar eu, deşi sunt orb, cred că văd mai bine decît tine », şi astfel s-a scuturat şi a aruncat pe paralitic la pămînt.

Din fericire, se pusese în mişcare trenul partidului liberal şi, trecînd pe lîngă paralitic, *onoratul nostru şef d. Sturdza* a dat poruncă să urce şi pe paralitic în trenul guvernului.

Şi astfel a venit (d. Carp) aci în această adunare, pentru ca să avem plăcerea să discutăm politică cu d-sa."

Din punctul de vedere al d-lui Al. Djuvara compararea întrebuinţată e un bun mijloc de atac. Povestirea

parabolei a ieşit ceva prea lungă, dar aluzia finală la cartelul electoral este foarte hazlie.

Însă acesta ne pare a fi singurul pasagiu de lăudat din tot discursul de atunci. Restul nu a fost decît decepţie pentru cei mai mulţi auditori.

De ce? Meritele relevate în articolul precedent ca fiind distinctive pentru oratorii epocei a doua au rămas aceleaşi la d. Djuvara; d-sa se fereşte şi acum de „sonoritatea goală a banalităţilor, de aparenţa erudiţiei cu citatele străine", vorba sa urmăreşte şi acum „un scop politic precis", în cazul de faţă combaterea grupării Carp-Nicu Filipescu şi indirect susţinerea grupării Cantacuzino-Take Ionescu.

Foarte bine. Dar de ce nu mai produce efectul dorit chiar într-o Cameră compusă aproape exclusiv din membrii partidului de care se ţine şi d-sa? Fiindcă opinia publică cere astăzi mai mult de la oratorii parlamentari, şi din cîteva exemple negative vom înţelege în ce direcţie s-au îndreptat pretenţiile.

În urmărirea atacului său, d. Djuvara adaogă:

„Ştiţi, d-lor, că de obicei partidele poltice în răstimpul de la o sesiune la cealaltă, şefii partidelor politice mai ales nu agită opinia publică în afară de Parlament.

Cînd cineva are putinţa, ca şef de partid, să se exprime în Parlamentul ţărei, nu mai merge să cutreiere întrunirile publice ca să-şi exprime ideile şi să-şi desfăşoare programul. Un asemenea lucru nu se întîmplă decît în epocele turburate, cînd opoziţia nu mai vrea să dea răgaz de trai guvernului; acest lucru nu se întîmplă însă în timpuri normale...

Totuş, d-lor, acesta este fenomenul ce s-a produs; în răstimpu de la sesiunea extraordinară şi pînă acum d. Carp, *în fruntea grupărei junimiste*, a pornit de la un capăt la celalt al ţărei ca să vestească tutulor că un eveniment politic de cea mai mare însemnătate se petrece."

Imprudenţa acestei părţi a vorbirii d-lui Djuvara a trebuit să-i slăbească autoritatea de la început. Niciodată un liberal cu principii n-ar fi atacat astfel pe un conservator; căci tocmai liberalismul constituţional cere

ca între ţară şi reprezentanţii ei să fie contactul cel mai intim posibil şi întrunirile publice cît mai dese. Îndeosebi după şcoala liberalismului din România, inspirată de C.A. Rosetti, întrunirile erau cerinţa de căpetenie a vieţei politice, şi vorba lui despre ducerea *în mijlocul naţiunii* devenise un fel de *cliché* ca şi *voieşte şi vei putea, luminează-te şi vei fi*. În ultimul mare discurs de la 2 aprilie 1884, oarecum testamentul său politic, C.A. Rosetti rosteşte între altele următoarele cuvinte:

„Binevoiască a-mi spune cîte întruniri au făcut d-lor (liberal-conservatorii sub conducerea d-lui Lascar Catargi) în aceşti doi ani? Eu nu am văzut nici una, şi i-am provocat mereu, căci am voit să-i văd şi în mijlocul naţiunii.

Au zis numai că se duc în mijlocul naţiunii, dar eu nu am văzut pe nici unul să se ducă. Îmi pare rău că nu s-au dus şi îmi pare rău că nici unul din partidul meu nu se duce decît numai cînd sînt alegeri avînd pe prefect la braţ. Mă plîng de amicii mei că nu fac întruniri publice."

Dar ceea ce a sporit încă simţimîntul defavorabil al auditoriului este uşurinţa cu care d. Djuvara făcea unele afirmări de o manifestă inexactitate. Ce e drept, această lipsă de cunoştinţă de cauză n-a putut-o observa decît élita deputaţilor; însă dezaprobarea oamenilor culţi se răspîndeşte imediat şi instinctiv în majoritatea unei adunări fie şi mai puţin culte, care astfel se urcă în totalitatea ei la un nivel superior fiecărui membru în parte.

Pe cînd d. Djuvara afirmă că:

„de obicei partidele politice în răstimpul de la o sesiune la cealaltă, şefii partidelor politice mai ales nu agită opinia publică în afară de Parlament",

era ştiut de oameni cunoscători în ale mişcărilor politice că în Anglia, ţara model pentru manifestările constituţionale, se ţin totdeauna numeroase întruniri publice, atît în timpul sesiunii, cît şi în răstimpul de la o sesiune la alta şi că îndeosebi şefii partidului liberal divizat în două grupări, Rosebery şi Campbell-Banner-

man (precum conservatorii erau atunci divizați în cele două grupări Carp și Cantacuzino), caută care de care să explice în întruniri publice programul lor și motivele disensiunii.

D. Alexandru Djuvara vorbește la 29 noiemvrie 1901. Cinci zile după aceasta, 3/16 decemvrie, lordul Rosebery, fostul șef al partidului liberal, ține discursul său „imperialist" la întrunirea de la Chesterfield, e de-abia o lună după afirmarea apodictică a d-lui Djuvara, antagonistul lui Rosebery, Campbell-Bannerman, șeful partidului liberal înjumătățit, ține și el într-o altă întrunire (30 decemvrie/12 ianuarie 1902) discursul răspuns la programul dezvoltat de Rosebery.

Lucrul e elementar și afirmarea contrară a d-lui Djuvara devine aproape inexplicabilă, afară numai dacă d-sa nu vrea să se mîngîie cu vorba franceză: *c'est agréable d'avoir de l'esprit, on a toujours quelque bêtise à dire.*

Din acest prim exemplu negativ încep a se lămuri cerințele mai mari ce publicul de astăzi le adresează oratorilor politici: li se pretinde și autoritate în afirmările lor, și mai multă competență în chestiile de care se ocupă. Cine, prin discursurile sale, nu inspiră încredere din acest punct de vedere, nu mai întîmpină bună primire din partea auditorului.

Să dăm îndată un al doilea exemplu: căci tot așa de vulnerabilă este o altă afirmare din acelaș discurs al d-lui Djuvara:

„S-a zis că partidul liberal, sub conducerea d-lui Dimitrie Sturdza, și-a trădat neamul, iar unul din fruntașii grupărei, d. Marghiloman, în semn de protestare în contra acestei trădări de neam, citea în Camera deputaților faimoasa declarațiune de obstrucțiune, semnată de d. Carp și de gruparea d-sale — cel mai anarhic act politic comis vreodată în țara noastră!"

Cel mai anarhic act politic din țara noastră? Mai anarhic decît detronarea lui Cuza-Vodă de către cei trei ofițeri, cu știrea maiorului Lecca de la garda palatului? Mai anarhic decît proclamarea republicei de la Ploiești de către fostul căpitan Candiano-Popescu, ajutat de dd. Carada, Stanian și alții? Mai anarhic decît încercarea unor conspiratori de la Mazar-Pașa de a pune pe colonelul Dabija în locul domnitorului Carol?

Tonul afirmării d-lui Djuvara este foarte dogmatic, dar față de o asemenea nesocotire a faptelor din propria noastră istorie contimporană credința în afirmarea d-sale trebuie să fie foarte zdruncinată. Ea se nimicește cu desăvîrșire îndată ce în chestia obstrucțiunei consultăm actele parlamentare din alte țări, și poate nu este fără interes să ne oprim un moment la acest nou fenomen al parlamentarismului, presupunînd că noutatea lui va justifica în ochii cetitorului o paranteză heterogenă.

Declararea de obstrucțiune arată pretutindeni unde se întîmplă (și în zilele noastre s-a întîmplat în multe parlamente) că opoziția este hotărîtă să întrebuințeze toate mijloacele prevăzute în regulamentul dezbaterilor pentru a zădărnici o lucrare sau a zdruncina o situație de guvern pe care le crede excepțional de păgubitoare intereselor obștești. Din capul locului se pare evident că întrebuințarea unei proceduri regulamentare, puse sub controlul prezidenților de Cameră și Senat, este prin chiar firea sa diametral opusă unei acțiuni anarhice.

În contra obstrucționismului guvernele și majoritățile au totdeauna remediul gata: să modifice regulamentul dezbaterilor Parlamentului dacă au curajul și puterea morală de a o face. Unde motivul obstrucțiunii este un adevărat interes de cultură sau de demnitate a statului, opinia generală va fi așa de pronunțată în favoarea opoziției, încît guvernul, cu toată majoritatea sa parlamentară, nu va avea curajul să modifice regulamentul pentru a năbuși rezistența, nici să dizolve Parlamentul, ci va fi silit să se retragă; unde, din contră, opoziția obstrucționistă nu este purtată de asentimentul țărei, va fi ușor învinsă prin o modificare a regulamentului, sau prin dizolvare, sau prin răbdare.

Obstrucțiunea irlandeză în Parlamentul englez de acum 5 ani a fost simplu înlăturată prin lărgirea autorității „speakerului" și introducerea „cloturei"; ob-

strucțiunea socialiștilor și a cîtorva liberali din Parlamentul german în contra legii vamale (noiemvrie 1902) a fost asemenea biruită prin modificarea regulamentului. Din contră, în acelaș Parlament (martie 1900), clericala lege „Heinze", care voia să introducă cenzura polițienească în materie de artă, a trebuit să cedeze înaintea obstrucțiunii liberalilor și să-și schimbe paragrafele supărătoare, iar în fevruarie 1899 ministrul Banffy a căzut dinaintea obstrucțiunii ultraliberalilor din Pesta, cari îl acuzau de neonestitate politică; și, slava Domnului, nici Anglia, nici Germania, poate nici chiar Ungaria nu sunt state anarhice!

De aici se înțelege destul de clar pentru ce afirmarea d-lui Djuvara, cu tot tonul autoritar cu care a fost rostită, n-a avut nici o autoritate.

Dar ea n-a avut nici măcar abilitatea obișnuită, care se găsește dealtminteri la oamenii politici de felul d-lui Djuvara.

Noi în revista de față facem cu desăvîrșire abstracție de dezbinările partidelor politice și ne este indiferent dacă d. Djuvara vorbește ca actual sturdzist, sau ca fost drapelist, sau ca viitor fevruarist. Noi examinăm numai din punct de vedere al oratoriei mijloacele întrebuințate în vorbirea d-sale și le judecăm după efectul lor asupra auditorului. Din acest punct de vedere citarea unui eveniment politic pentru care declari responsabil pe adversar trebuie să fie făcută cu exactitate și cel puțin cu o aparență de nepărtinire; altfel, vorbirea ta se izbește de conștiința auditorului și te vatămă pe tine în loc să vatăme pe adversar.

D. Djuvara face responsabili de „faimoasa declarare de obstrucțiune" numai pe d. Carp și „gruparea d-sale". Însă toată lumea știe că acea declarare a fost semnată și de d. Cantacuzino cu gruparea d-sale, și că discursul cu care a însoțit d. Marghiloman cetirea actului în Cameră a fost foarte cumpănit, pe cînd discursul cu care l-a însoțit d. Cantacuzino în Senat a fost foarte violent. Lumea politică mai știe — și d. Djuvara nu o putea ignora — că declararea obstrucțiunii fusese dezbătută cu unii „drapeliști" amici ai d-sale și că la însăș redactarea textului, în seara de 15 martie 1899, a luat parte și d. Emil Costinescu în numele lor.

Iacă pentru ce d. Djuvara, cu atacul său de la 29 noiemvrie 1901, nu a fost fericit, ci, din contră, s-a pus pe sine însuș într-o lumină îndoioasă față de Cameră. Asemenea nuanțe oratorii ar fi trecut poate neobservate acum 20 de ani, ar fi trecut nepedepsite acum 10 ani, au avut însă astăzi efectul imediat de a micșora pe autorul lor: la 1887 d. Alexandru Djuvara a putut fi un orator ascultat, la 1902 nu mai este decît tolerat.

La acest simptom al progresului judecății se mai adaogă altele, și printre ele trebuie să semnalăm și faptul ostensibil că idealul urmărit de oratorii politici mai tineri se deosebește așa de mult de modelele anterioare.

Precum discursurile d-lui Carp au ajuns astăzi să fie ascultate de amici și de adversari cu o atenție particulară, care le pune ca autoritate mai presus de altele, tot așa tinerii deputați caută în vorbirile lor să se distingă, pe lîngă forma literară, prin cea mai documentată exactitate și prin o manifestă dorință de nepărtinire. Ei tind astfel să realizeze riguroasele condiții ale antichității romane, de care ne vorbea articolul citat al d-lui Mehedinți, adecă de a fi mai întîi *viri boni* în limitele posibile ale accepțiunii parlamentare și apoi *dicendi periti* după cerințele literare.

Dacă studiul de față ar fi avut de obiect o expunere a întregei noastre oratorii publice, așa cum s-a dezvoltat de la promulgarea Constituției încoace, el ar fi trebuit, orcît de neînsemnat este, să se ocupe de mulți alți oratori; ar fi trebuit, de ex., să se ocupe de răposatul Gheorghe Vernescu, poate și de G. Costaforu și de Vasile Boerescu, în orce caz de analiza procedării celui mai strălucit orator al României contimporane, a d-lui Barbu Delavrancea, alături poate și de două

celebrităţi liberale în viaţă, de d. Nicolae Fleva, „tribunul", şi de d. Petre Grădişteanu, „naţionalistul". De la acesta din urmă, cu emfaza teatrală a vorbirii sale, a rămas mai renumit toastul ridicat dinaintea regelui la un banchet din Iaşi (6 iunie 1883), în care, vorbind de inima celorlalţi români, absenţi de la banchet, face să sclipească înaintea oaspeţilor „pietrele preţioase care lipsesc încă din coroana lui Ştefan cel Mare". Cel dintîi, tribunul, totdeauna gata la vorbă, fără multă reflecţie, numai să poată amesteca violarea Constituţiei, decentralizarea şi libertăţile publice, a rămas prototipul retorului democrat, uneori popular, alteori plebeu: popular cînd la întrunirea publică din 5 noiemvrie 1895 în sala Băilor Eforiei, după ce devenise pentru prima oară ministru într-un cabinet liberal, exclamă:

„Lanţurile ce le avem în mînă cu legile conservatorilor le aruncăm sfărîmate la picioarele d-voastră! sînteţi liberi!"

plebeu cînd în şedinţa Senatului de la 7 decemvrie 1899, după ce devenise pentru a doua oară ministru, de astă dată într-un cabinet conservator, se plînge că a fost tratat ca un

"cal de tramway".

Dar cercetarea de faţă n-a avut din capul locului menirea să se ocupe de aceste interesante amănunte, ci să arate numai evoluţiunea opiniei publice în judecarea oratorilor noştri, şi, prin urmare, a trebuit să se oprească mai ales la acele exemple cu ajutorul cărora se poate lămuri variaţiile judecăţii; de aceea s-a şi oprit aşa de mult la discursul d-lui Alexandru Djuvara, care dealtminteri nu ar fi meritat atîta atenţie.

Din acelaş punct de vedere suntem acum datori să mai adăogăm un ultim simptom al progresului în epoca actuală, şi anume, siguranţa cu care oamenii culţi ştiu să tragă linia de demarcaţie între oratori, retori şi limbuţi. Căci şi de aceşti din urmă ne-a fost dat să avem în Parlament de cînd cu sporirea numărului deputaţilor şi senatorilor de la 1884, şi ne rămîne

numai să cităm cîteva exemple şi despre acest grad inferior al darului vorbirii, orcît de mare ar fi distanţa ce-l desparte de celelalte.

Ca model poate sluji discursul d-lui I. Brătescu din şedinţa Camerei de la 27 noiemvrie 1900, discurs foarte lung, precum de la sine se înţelege. Iată introducerea:

„D-lor deputaţi, am îndrăznit să iau cuvîntul cu ocaziunea răspunsului la mesagiul tronului în calitatea mea de deputat independent al capitalei, pentru ca cu această ocaziune să vă fac cunoscut cugetările mele asupra situaţiunei de azi a ţării şi a conducerii administraţiunei ţării de la 1866 pînă astăzi, precum şi asupra situaţiunei guvernului de astăzi şi ceea ce trebuie să facem pentru viitor în această ţară".

După un început aşa plin de perspective importante, onorabilul deputat intră în oarecare considerări istorice:

„D-lor, ţara aceasta, lăsată nouă de vitejii domnitori, ajunsă pe urmă sub specula fanarioţilor, a fost deşteptată la 1821 de viteazul Tudor Vladimirescu. A venit revoluţiunea de la 1857, care a regulat organizarea ţării. Divanul ad-hoc, între principiile cele mari pe care le-a emis, a fost: unirea ţărilor surori."

Aici discursul este certat cu gramatica; dar nu face nimic, fiindcă se împacă îndată cu ea în propoziţiile următoare:

„Căci celelalte 4 ţări surori, Transilvania, Bucovina, Basarabia, Dobrogea erau sub dominaţiuni străine. Şi eu susţin aci, înaintea d-tră, cu istoria în mînă, că Dobrogea este a noastră, este pămînt românesc, şi nouă ni se cuvine, nu numai pentru că figurează în vechile hrisoave domneşti, dar încă pentru că acolo găsim urme de ale strămoşilor noştri romani".

Urme de ale strămoşilor noştri romani găsim şi pe ţărmurile Rinului; dar asta nu face nimic, discursul îşi urmează neobosit drumul spre istoria mai nouă.

„Odată d. Fleva îmi zice: « Dar nu te-am văzut, Brătescule, în cap la întrunire, sau la discursuri sau la pretenţiuni ». « Da, am răspuns, nu m-ai văzut fiindcă am fost din casă în casă ca să-ţi aduc poporul ca să te aplaude. Am făcut servicii partidului liberal şi partidului conservator şi i-am servit cu credinţă. »"

În mijlocul acestor revelaţiuni de politică generală, deputatul capitalei ne face şi nişte destăinuiri mai intime:

„Am avut curajul la 1884, în casă la repausatul Mavrus, să spun: confraţii mei liberali de cari m-am despărţit să-mi dea voie să-i întreb: de unde fac cutare şi cutare cheltuială? Eu însemnez în carnet tot ce cheltuiesc şi tot ce cîştig, şi cînd fac o rochie nevestei, trebuie să muncesc 7 luni ca să o plătesc. Şi atunci m-am trezit cu spargerea casei şi mi-a furat şi carnetele care erau însemnate cu note stenografice, şi nu le-a putut servi la nimic; mi-a furat şi bijuteria rămasă de la răposata mea mamă, şi m-a păgubit de cîteva mii de lei drept răzbunare."

Şi aşa curge vorba mai departe, şi în *Monitorul oficial* acest singur discurs umple 26 de coloane.

Dar bine, d. I. Brătescu este alesul Bucureştilor, este membru în comitetul clubului unei grupări politice cu aspirări de partid istoric?

Ce are a face? Aceasta nu contribuie întru nimic la creşterea valorii d-lui Brătescu, care consistă mai cu osebire în naivitatea cu care vorbeşte pretutindeni despre toţi şi despre toate.

De acelaş rang cu d. Brătescu, deşi cu mai puţină *intemperantia linguae* (după Tacitus), este un alt deputat din Camera conservatoare de la 1899, d. V. T. Cancicov, care în şedinţa de la 13 iunie ia pentru prima oară cuvîntul ca să susţie validarea propriei d-sale alegeri, pe care însă nimeni nu o contesta, în contra căreia nu se ridicase nici o obiecţiune; dar d-sa vrea să se amestece cu orce preţ în vorbă, să se afirme de la început, şi astfel declară deputaţilor ocupaţi cu verificarea:

„Pentru că d-voastră, prin operaţiunea pe care o faceţi, strecuraţi ca printr-un filtru ceea ce a ieşit bun din alegerile actuale, aş

voi ca alegerea mea, rezultatul cinstei ce am avut de a fi trimis în mijlocul d-voastră să nu fie bănuită că s-ar fi strecurat prin vreo eroare sau violare de lege".

Filtru ca filtru, dar mai multe exerciţii de sintaxă în tinereţe n-ar fi stricat, căci atunci d. Cancicov ar fi scăpat poate de confuzia de a zice: „alegerea mea, rezultatul cinstei ce am avut de a fi trimis în mijlocul d-voastră" şi ar fi zis viceversa: cinstea ce am avut de a fi trimis în mijlocul d-voastră e rezultatul alegerii mele.

Tot în acea Cameră conservatoare, în şedinţa de la 21 iunie 1899, se înfăţişează un al 3-lea nou deputat de speţa d-lor Brătescu şi Cancicov, d. Aurel Eliescu din Craiova, şi-şi inaugurează cariera parlamentară astfel:

„Domnilor, am cerut cuvintul la acest § (al adresei) şi ţin să declar de la început că voi, votă pentru acest § cu inima deschisă, fără reticenţe şi fără rezerve; în acelaş timp îmi daţi voie să fiu sincer un moment".

Se vede că alesul Craiovei nu este sincer de obicei; dar fiindcă în acel moment îşi cere voie să fie sincer, urmărim cu atît mai mare interes manifestarea sincerităţii d-sale:

„*Ne găsim* în această Cameră 83 deputaţi noi, şi fiindcă *ne găsim* la răspunsul la mesagiu, deci la *inventarierea capitalului politic cu care am venit*, eu, tînăr, eu, nou sosit în Parlament, sunt dator să motivez" etc.

Adică, deoarece este vorba de Adresa la tron, se cuvine să se aducă îndeosebi la cunoştinţa regelui inventarul capitalului politic cu care a venit d. Aurel Eliescu de la Craiova în Parlament.

Nouă ne pare rău că nu am găsit în vocabularul limbei române o expresie mai politicoasă pentru a deosebi pe aceşti trei parlamentari de oratorii şi retorii citaţi mai înainte; i-am numit limbuţi sau guralivi,

şi amîndouă cuvintele sunt prea familiare. Dar cum să le zicem pe româneşte? Limba noastră e înrudită cu frumoasa şi sonora limbă spaniolă, şi acolo „cuvîntul" se numeşte *palabra*, portughez *palavra* (vezi Diez, *Dicţ. etimol. al limbilor romanice*), şi, ce e drept, noi am format de aici un anume derivat, chiar cu un sufix turcesc; dar şi acesta, cu tot aerul său exotic, este prea puţin politicos.

Ne pare cu atît mai rău cu cît, dealtminteri, se cade să păstrăm un fel de recunoştinţă d-lor Brătescu-Eliescu-Cancicov, cari, în vremuri aşa de grele, ne-au făcut să petrecem cu atîta veselie.

Dar e timp să terminăm cercetarea de faţă şi să încercăm a ne da seamă de cauzele care au produs de la 1899 încoace faza din urmă, faza maturităţii în judecata publicului nostru asupra oratoriei politice.

Cauzele normale ale evoluţiunii părerilor menţionate la tranziţia de la epoca dintîi spre cea de-a doua vor fi lucrat asemenea la tranziţia de la epoca a doua spre cea de astăzi: sporirea discursurilor, experienţa mai mare, creşterea numărului celor ieşiţi din universităţi, deprinderea cu analiza critică a ideilor.

Dar la aceste trebuie să se fi adăogat şi aici o puternică împrejurare externă, care să fi întrodus în judecata multor oameni una şi aceeaş notă caracteristică: nemulţumirea cu simpla formă literară şi căutarea unui fond de adevăr real, de sinceritate şi de competenţă.

Această puternică împrejurare externă credem că a fost calamitatea finanţiară şi economică izbucnită în anul 1899, şi nu încă deplin înlăturată în momentele de faţă. Secetă, recoltă rea s-au pomenit de mai multe ori în ţara românească; coincidenţa lor cu o situaţie anevoioasă a pieţei finanţiare din Europa nu va fi fost nici ea pentru prima oară de constatat, dar gradul excepţional la care au ajuns aceste nenorocite fenomene în decursul anului 1899, adaosul altei coincidenţe din politica noastră internă — căderea unui guvern liberal compromis şi instalarea unui guvern conservator insuficient — toate aceste au adus tînărul stat suveran

la marginea unui abis, unde îşi putea pierde onoarea şi care în orce caz îi ameninţa demnitatea, dacă nu existenţa. Uşurinţa cu care pănă atunci se putuseră contracta şi, în parte, risipi împrumuturile statului trecuse peste limite: de-abia prin o ultimă opintire se găseşte o scăpare momentană, în condiţii penibile, şi guvernul de atunci nu ştie să împiedice cel puţin umilirea ce i-o impune un aventurier străin.

De mult se ridicaseră glasuri izolate „în contra direcţiei de astăzi a culturei române", şi un studiu din *Convorbiri literare* de la 1868 [1], violent în indignarea lui, atrăsese încă de atunci luarea-aminte asupra formelor goale ale „plebei de sus", cari nu se vor mai putea plăti din zilnica muncă a „poporului de jos".

La 1899 catastrofa s-a ivit; dar s-a ivit numai şi nu ne-a cotropit. Căci în cugetul tutulor oamenilor politici ai ţării noastre, de la cel mai neînsemnat ministru pănă la cel mai neîsemnat deputat, fie conservator, fie liberal, s-a arătat deodată cu putere simţimîntul de datorie şi hotărîrea de a scăpa cu orce preţ onoarea statului. Toate jertfele cerute, impozite, reduceri şi suprimări, au fost aduse în timpul cel mai scurt, şi acum, după de-abia patru ani, o parte a vechei elasticităţi începe a se redobîndi şi o parte a vechiului credit a se restabili [2].

Experienţa a fost amară, şi puţini oameni vor fi rămas în România cari să nu fi suferit direct sau indirect de nepilduita criză. Dar şi efectul experienţei asupra cugetelor generaţiei în care s-a întîmplat sperăm că va fi pentru un şir de ani din cele mai salutare. Judecata publicului s-a rectificat întrucîtva: retorica politicianilor superficiali întîmpină mai multă împotrivire; cererea unei conduceri a statului din partea oamenilor competenţi şi încercaţi devine mai simţită, şi toată manifestarea politică va fi de acum înainte ceva mai riguros examinată în prevederea rezultatelor practice.

[1] Vezi vol. I, pag. 143 şi urm. [În ed. de faţă, vol. I, p. 5 şi urm. — *n. ed.*]

[2] Însă la 1907 a izbucnit a doua catastrofă, mişcarea ţărănească, în parte din aceleaşi cauze de care vorbeşte studiul de mai sus.

Viaţa noastră constituţională începe în sfîrşit să fie serioasă; s-a deşteptat înţelegerea că îndărătul programelor şi discursurilor politice se ascunde o viitoare îndreptare sau o viitoare suferinţă şi că vorbele rostite în Corpurile legiuitoare se traduc uneori în fapte care alcătuiesc însăş istoria ţărei.

După această nouă măsură se judecă acum şi oratoria: discursul nu mai are trecere decît în măsura competinţii şi autorităţii celui ce-l pronunţă; îmbelşugatele înfloriri literare, afirmările nemotivate, necum frazele înşirate fără rost nu mai pot întîmpina vechea favoare, poate nici vechea indulgenţă.

Şi astfel, noi, publicul, am ajuns să simţim mai exact deosebirea valorilor parlamentare: ascultăm pe oratori, surîdem la retori şi rîdem de limbuţi.

PENTRU JUBILEUL DE 40 DE ANI AL REVISTEI „FAMILIA"

(27 mai 1904)

Este un fapt foarte îmbucurător că o revistă română a ajuns la al 40-lea an al existenţei sale şi, mai ales, că a putut trăi atîta timp în regatul ungar.

Îmi aduc aminte de vorba unui german posomorît: noroc am avut totdeauna, dar fericit n-am fost niciodată.

Românul este înzestrat cu un cuget mai senin; el poate zice despre tot trecutul său: noroc n-am avut niciodată, dar fericit m-am simţit uneori.

Că „divul" Traian ne-a adus tocmai în Dacia şi ne-a lăsat într-o provincie aşa de expusă, încît Aurelian cu lumea oficială au şi părăsit-o după oarecare timp, n-a fost mare noroc. Dar că din nomolul migraţiunii atîtor popoare cari ne-au bîntuit de atunci încoace s-a diferenţiat şi s-a închegat neamul românesc în greaua luptă pentru existenţă, acesta este primul moment de fericire în istoria noastră.

Că situaţia geografică ne-a condamnat să stăm în drumul Islamului, cînd acesta a voit să treacă Dunărea spre cucerirea Apusului, n-a fost tocmai noroc. Dar că voievozii noştri în luptele lor cu turcii au ştiut să ne păstreze religia creştină şi să ne ţie astfel în legătură cu popoarele de progres ale Europei, e o nouă fericire în dezvoltarea noastră.

Că în secolul al 18-lea politica dinastiei Habsburg a încercat să ne aducă sub ascultarea papei de la Roma

şi, neizbutind, ne-a împărţit în două, n-a fost noroc. Dar că din această încercare românii transilvăneni au ajuns în cetatea eternă, unde a reînviat în ei simţimîntul gintei latine, revărsîndu-se apoi asupra noastră, a tutulora, aceasta a fost rara fericire care, dintr-o dezbinare religioasă, a înălţat neamul întreg spre o unitate de cultură naţională.

Şi cine ştie la ce viitor mai fericit ne va duce şi faptul că românii din Austro-Ungaria pentru jertfele lor de la 1848 au fost răsplătiţi cu dualismul de la 1867 şi cei din România liberă pentru vitejia lor de la Plevna cu tractatul de la Berlin.

Din toate vicisitudinile timpurilor să ne mîngîiem cu adevărul: nu împrejurările dinafară hotărăsc, ci repercutarea lor în sufletul oamenilor.

Şi sufletul românului s-a arătat din cele tari.

RECENZIUNI LITERARE ŞI RAPOARTE ACADEMICE

I

QUINTUS HORATIUS FLACCUS: „ODE, EPODE, CARMEN SAECULARE",

traducere română în versuri de Dumitru Constantin Ollănescu, vol. I al operelor complete ale lui Horaţiu (Bucureşti, Editura Socec, 1891)

(Articol din a. 1891)

Printre cei ce se mai ocupă de literatură, este lucru ştiut că d. D. C. Ollănescu traduce poeziile lui Horaţiu în româneşte. Cele mai multe din aceste poezii au apărut în *Convorbiri literare*, şi îndelungata lucrare a d-lui Ollănescu se vede că a ajuns acum la bun sfîrşit: traducătorul ne prezintă într-un prim volum al operelor complete ale lui Horaţiu toate *Odele*, *Epodele* şi *Carmenul secular* al elegantului şi cu multă înţelepciune lumească înzestratului poet latin.

Totodată a apărut din volumul II într-o ediţie separată *Arta poetică (Ad Pisones)*. Volumul II va mai cuprinde *Satirele*, iar volumul III, şi cel din urmă, *Epistolele* şi un studiu asupra lui Horaţiu.

Lucrarea d-lui Ollănescu este în orce caz foarte conştienţioasă. Înţelesul cuvintelor este urmărit şi reprodus cu luare-aminte, caracterul general al fiecării poezii, epoca şi împrejurările concepţiunii ei sunt totdeauna arătate, numeroase note, compilate din întreaga literatură horaţiană a străinătăţii, explică amănuntele istorice, mitologice, genealogice etc. Literatura română se îmbogăţeşte cu o carte care pune şi pe cititorii

lipsiți de cultura clasică în stare de a cunoaște bine opera și în parte epoca lui Horațiu.

Traducerea d-lui Ollănescu este în versuri rimate, și prin aceasta dă neapărat ocazie la vechea controversă, dacă e mai bine să se reproducă poezia clasică, latină și greacă, în metrul ei antic sau e mai ușor asimilabilă timpului nostru prin ritmul și rima limbelor moderne.

Puținii cunoscători riguroși ai clasicității și mai numeroșii imitatori (fără judecată proprie) ai celor dintîi se vor pronunța pentru forma antică lipsită de rime. Ceilalți (și după părerea noastră majoritatea) vor aproba pe d. Ollănescu, care a preferit să facă traducerea sa mai lesne primită de gustul modern, prezentînd-o sub forma obișnuită a rimei.

În literatura noastră contimporană metrul antic a fost încercat de d. Bodnărescu în *Epigramele* sale scrise în hexametre, unele în distihe de un hexametru și un pentametru. Ca probă pentru efectul ce-l pot produce asemenea versuri, citām din acest autor cîteva exemple:

Draga-mi e tristă, albastra-i privire în lacrimi se stinge;
Fug în grădină; viola stropită cu rouă-i frumoasă.

*

Mii de primejdii așteaptă la drumuri cînd noaptea nu-i lună,
Greu opintește pe cai călăuzul ș-ades nu cunoaște
Cîmpul în dreapta, pădurea din stînga, nu-n față cărarea.
Dară, iubito, pe-a *robilor* cale vin sigur la tine.

*

Draga de-ți lauzi, să n-o asameni cu mîndrele stele;
Că și asar-am văzut una căzînd de pe cer.

Însă încercarea d-lui Bodnărescu pare a fi fost aprețiată numai în cercul restrîns al cîtorva prieteni de la „Junimea" literară din Iași, în publicul cetitor a trecut nebăgată în seamă și în poeții mai tineri n-a găsit imitatori.

O admirabilă odă „în metru antic", una singură, o avem de la Eminescu. E scrisă în strofe de patru versuri trocheo-dactilice, se-nțelege nerimate, cu încîntătoarea cadență a unui *versus adonicus* la sfîrșitul fiecărei strofe:

Nu credeam să-nvăț a muri vrodată;
Pururi tînăr înfășurat în manta-mi,
Ochii mei înălțam la steaua
Singurătății.

Cînd deodată tu răsăriși în cale-mi,
Suferință, tu, dureros de dulce!
Pînă-n fund băui voluptatea morții,
Nendurătoare.

Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus,
Or ca Hercul înveninat de haina-i;
Focul meu a-l stinge nu pot cu toate
Apele mării.

De-al meu propriu vis mistuit mă vaiet,
Pe-al meu propriu rug mă topesc în flacări...
Pot să mai renviu luminos din el ca
Pasărea Phoenix?

Piară-mi ochii tulburători din cale,
Vino iar în sîn, nepăsare tristă;
Ca să pot muri liniștit, pe mine
Mie redă-mă!

Dar Eminescu este unic; a cere de la traducătorul lui Horațiu să reproducă toate poeziile autorului latin în asemenea limbă și ritm ar însemna a cere de la un traducător să zămislească în firea sa intimă toate feluritele dispoziții sufletești ale altuia și să le renască apoi, să le creeze din nou în o altă limbă — lucru imposibil de la un modern la un antic. S-a putut face ceva analog de Schlegel pentru Shakespeare și de Gildemeister pentru Byron cu ritmele și rimele lor moderne, dar nu credem că s-ar putea face pentru un poet antic. Traducerea lui Homer în hexametrele germane ale lui Voss este înțe-

penită. Odele în metru antic ale lui Klopstock și ale preacorectului Platen n-au încălzit publicul german și au fost obliterate chiar de lirismul rimat al lui Heine și al lui Lenau. Ba s-a întîmplat mai mult: anume, pentru Horațiu a plăcut și s-a răspîndit traducerea germană a lui Günther în versuri rimate. Cei ce cunosc limba germană vor putea judeca efectul din următoarele două strofe ale odei către Postumus [1] (II, 14):

Ach Postumus, es rinnt in schnellem Lauf
Der Jahre Strom! Der Stirne düstre Falten
Und jenes eisernen Geschickes Walten
Hält kein Gebet, kein Flechen auf.

....

Wir müssen von der holden Gattin scheiden,
Vom heimatlichen Herd, vom theurer Flur;
Kein Baum, den wir gepflanzt Cypresse nur,
Die trauernde, wird uns begleiten.

Departe de a se fi lățit metrul antic chiar în literatura germană, cu toată cultivarea intensivă a clasicității încă din evul mediu până astăzi, deveniseră din contră populare în evul mediu multe poezii latine modernizate prin adoptarea rimei. Se introduceau mai întîi cuvinte latine în poezii populare germane cu un straniu efect de rimă, d.e. în cîntecul lui Huss:

O, Johannes Huss,
Armer *Dominus*,
Seufzest ach und weh,
Armer *Domine*.

---

[1] De ce-l numește d. Ollănescu *Postumius?* Ce e drept, numele obișnuit al multlățitei familii este Postumius. Dar în Horațiu, ca și în Ovid, se găsește și versiunea Postumus, și oda în chestie îl numește Postumus, fiindcă cuprinde în versul ei dintîi de două ori vocativul; *Postume, Postume*, ceea ce arată un nominativ Postumus, și nu Postumius.

Sau în cîntecul studenților germani de astăzi:

Tres faciunt collegium,
Zwei sitzen, einer geht herum *etc.*

Dar apoi întregi poezii latine se făceau rimate și deveneau astfel populare. Cităm, d.e., următoarele versuri dintr-un *Fastnachtlied* de la 1414 nu fiindcă sunt deosebit de frumoase, ci fiindcă ajunseseră a fi foarte răspîndite:

Edit nonna, edit clerus,
Ad edendum nemo serus.
Bibit ille, bibit illa,
Bibit servus cum ancilla,
Bibit abbas cum priore,
Bibit coquus cum factore.
Et pro Rege et pro Papa
Bibunt vinum sine aqua,
Et pro Papa et pro Rege
Bibunt omnes sine lege.
Bibunt primum et secundo,
Donec nihil sit in fundo.

Mai amintim poeziile latine rimate, care se cîntă astăzi în toate corporațiile studenților germani: *Gaudeamus igitur*, *Dulce cum sodalibus*, *Mihi est propositum* etc.

După această predilecție a gustului literar în veacul de mijloc și mai ales în marea majoritate a contimporanilor noștri nu putem decît să aprobăm pe d. Ollănescu pentru adoptarea ritmelor și rimelor moderne în traducerea lui Horațiu. Ca dovadă de impresia produsă prin acest fel de traducere, cităm aici oda XXI din cartea III, *Ad amphoram* (volumul d-lui Ollănescu, pag. 243):

UNEI AMPHORE

O, tu, amphoră iubită, născută-ntr-o zi cu mine,
Pe cînd Manliu consul sta,
De s-ascunde veselia or tristețea-n sîn la tine,
Sau mînia de-ai purta,

Or nebunele amoruri sau ușorul somn coboară!
Căci orcum ne-ar amăgi,
În această zi ferice, Massicul, scumpa-ți comoară
Vrednic este-a ne-ndrăgi.
Vezi Corvinus poruncește, vin de-i toarnă-o cupă plină
De-al tău sînge-mbătrînit.
Și de darul tău n-ai teamă, deși lui Socrat se-nchină,
Căci va fi nemulțumit.
După cum se povestește, chiar bătrînul Caton, care
Fost-a om de cumpăt plin,
Își dedea ades virtuții o focoasă-mbărbătare
Golind cupele cu vin!
Tu înfrîngi pe nesimțite printr-o blîndă siluire
Cele mai trufașe firi,
Tu glumind poți da pe față a-nțelepților gîndire
Și-a lor tainice simțiri.
Tu poți să redai speranța sufletelor răzbătute
De dureri și de nevoi.
Și din cei fricoși poți face, cînd îi lași să te sărute,
Oameni mîndri și eroi!
Iar noi vom ruga pe Bacchus și pe Venerea iubită,
Zîna dulcei desfătări,
Și pe gingașele Grații răsădite de ursită
A fi cuib de fermecări,
Ca izvorul tău să curgă nencetat tot plin de viață
La lumină de făclii,
Pînă cînd va pune-n goană Phoebus către dimineață
Cele stele argintii!

Ne mărginim la acest singur exemplu pentru a atrage mai bine luarea-aminte a cetitorilor noștri asupra publicării d-lui Ollănescu. Se vede că misiunea d-sale de ministru al României la Atena îi lasă destul timp liber pentru a continua cu toată stăruința însemnata sa operă literară, și nu strică tinerei noastre diplomații să se distingă prin asemenea lucrări. Dacă în lumea cea mare a politicei europene îi stă bine lui Gladstone să fie o autoritate pentru Homer, ne va fi și nouă permis în sfera cea mică, *magna si licet componere parvis*, să

ne bucurăm că un diplomat al nostru a ajuns să devie o autoritate pentru Horațiu, cel puțin la noi.

Trebuie să mai adăogăm un cuvînt de laudă pentru exectuarea tipografică a noii publicațiuni. Cartea se prezintă și din acest punct de vedere în modul cel mai convenabil. Coperta e ilustrată cu o reproducere heliografică a capului lui Horațiu, precum ni se pare după antica medalie contorniată (secol V?) din *Iconografia romană* a lui Visconti, pl. 13, no.2.

II

POEZIILE D-LUI A. NAUM

Răspuns la discursul de recepțiune al d-lui A. Naum, cetit în Academia Română la 2 aprilie 1894, sub prezidența regelui

Sire,

Forma discursului de recepțiune și răspunsului obligatoriu a împrumutat-o Academia noastră de la Academia Franceză (și aci trebuie să mă opresc de la orce observare asupra acestei și asupra altor împrumutări a căror oportunitate poate fi controversată).

O dată forma primită, cer voie de la maiestatea-ta să păzesc din obiceiurile acelui Institut francez și regula ca răspunsul unui mai vechi „academician“ la discursul „recipiendiarului“ să se adreseze de-a dreptul acestuia și să cuprindă, pe lîngă relevarea meritelor literare sau științifice ale colegului nou ales, și cîteva notițe biografice asupra lui.

Te rog dar,

Domnule și iubite coleg,

să nu-mi iai în nume de rău dacă în treacăt voi atinge viața d-tale, cu toate că-mi este cunoscută extrema rezervă, aș putea zice timiditatea ce te caracterizează, și care face din d-ta un fel de ἅπαξ λεγόμενον printre scriitorii noștri contimporani.

Născut la Iași în ianuarie 1829 (înaintat în vîrstă vii în mijlocul nostru, iubite coleg !), ai avut nefericirea să pierzi amîndoi părinții pe cînd erai încă în copilărie. Tatăl d-tale, român macedonean de origine, a agonisit din comerciul său o mică avere, care te-a pus în stare, după terminarea învățămîntului secundar în Academia Mihăileană din Iași, să urmezi timp de 9 ani la școlile mai înalte din Paris. Acolo, la Facultatea de litere și la Collège de France, ai dobîndit acea cunoștință a clasicității antice și a clasicismului francez, care transpiră în toate scrierile d-tale, ca și din discursul de recepțiune ce ni l-ai rostit astăzi, care te-a îndemnat să traduci în românește *Arta poetică* de Boileau, *Philémon și Baucis* de La Fontaine și unele poezii de André Chénier, dar care nu te-a oprit să fii impresionat și de lirismul școalei romantice și să ne traduci poezii de-ale lui Victor Hugo, Alfred de Musset și Lamartine, până și constestabila comedie mai modernă a foarte contestabilului François Ponsard.

Reîntors la Iași în anul 1865, ai găsit mai toată moștenirea risipită prin neîngrijirea celor ce te-au epitropisit și te-ai ales numai cu o mică vie la Copou — mîngîiere prea anacreontică pentru o epocă în care mulți oameni își închipuiesc cu tot dinadinsul că religiunea și poezia vor putea fi înlocuite cu economia politică.

Ai fost dar și d-ta silit să-ți asiguri traiul vieței printr-o funcțiune, și la vîrsta de 39 de ani te vedem numit provizor al liceului din Iași, apoi profesor la Școala militară, și astăzi propui și literatura franceză în Școala normală superioară alăturată pe lîngă Universitatea din Iași.

Profesor conștiincios și respectat, ai rămas însă mai ales impresionabil pentru poezie și din cînd în cînd ai căutat să-ți exprimi impresiunile. Multe pagine ale *Convorbirilor literare* cuprind lucrări de ale d-tale, fie traduceri, fie poezii proprii, și chiar în numerele din urmă ale aceste reviste se publică epopeea eroicomică *Povestea vulpei*. Ce izvor de tinerețe este arta, chiar la vîrsta de 65 de ani!

În afară de citatul poem, care nu a apărut încă întreg, lucrarea d-tale literară se rezumă în cele două volume tipărite la Iași în 1890, un volum de 452 pagine traduceri și un volum mai mic de versuri proprii.

Traducerile sunt toate din limba franceză: obiectul lor l-am arătat mai sus. Trebuie să mai adaug însă în această rubrică *Toboșerul de la Arcola* și cîntul al patrulea din *Mireio* de Mistral, pentru a căror traducere juriul „Jocurilor florale" al felibrilor din Provența, cu prilejul serbărilor „latine internaționale" de la Forlcalquier și Gap, ți-a oferit în anul 1882 un condei de aur „împodobit cu briliante", cum nu uită să observe anume raportul. Alecsandri, însărcinat să-ți aducă acest dar din depărtare, l-a însoțit cu cuvintele: *pour traduire* Mireille, *il faut une plume d'or.*

Fără a exagera importanța întregului felibrigiu, n-am putut totuși să trec cu vederea acest eveniment extrem din viața d-tale, dealtminteri așa de retrasă.

Mai interesante pentru noi sunt propriile d-tale poezii. Pe volumul lor ai pus data 1878—1890. Va să zică, ele au fost concepute tocmai în vremea cînd mișcarea noastră literară era însemnată prin acea originalitate în care scriitorii noștri de frunte, pornind de la poezia poporală, s-au inspirat de viața națională și ne-au înfățișat sub forma frumosului o realitate etnică, adecă ceea ce este și cum simte românul după propria sa fire. *Pastelurile* și *Ostașii* lui Alecsandri, poveștile și *Amintirile* lui Creangă, poeziile lui Eminescu — pentru a nu vorbi decît de cei încetați din viață, sunt manifestările acestei epoce de renaștere literară.

D-ta, în mijlocul unei asemenea mișcări, fiind în intime relațiuni personale cu reprezentanții ei de frunte, asistînd chiar la înfăptuirea succesivă a operelor caracteristice, ai rămas în poeziile d-tale credincios altui ideal, te-ai transportat în timpuri și în locuri îndepărtate. Pentru d-ta, parte antic și parte romantic, în razele luminei de astăzi tot *nox erat* (precum începi volumul d-tale de poezii); nu te trezești din *Aegri somnia*, scrii *In memoriam*, *Batil către Lidia*, *Batil către Lania*, *Spintarus către Lidia*, *Niobe*, apoi *Dona Clara*, *Don Padil*, *Dona Serafita*, mai scrii o ***rugăciune*** și cîteva *elegii* și termini volumul cu ***După o lectură din Horațiu.***

Așa cum ni se înfățișează în întregul lor aceste poezii, ele sunt între altele și un nou exemplu pentru a dovedi (dacă dovadă se mai cere) eroarea oarecum elementară a celor ce pretind că autorul este esențial determinat în opera de artă prin mijlocul social contemporan. În concepțiunile artistice nu ai fost atins întru nimic de atmosfera noastră contemporană; din vechea Heladă, din Roma antică, din Spania cavalerească, din fabula medievală se inspiră poezia d-tale.

Atena! mîndra culme! lăcaș al frumuseței!
învățătoarea mamă, leagăn al libertăței,
al Greciei odor!
Cetate fără seamăn! Pe pragul tău odată
uitată sta mulțimea, din lume adunată,
la glasu-ți știitor!
Aici domni cuvîntul cu dulce armonie,
și marea elocvență, și marea poezie,
și artele divine!
Știința, înțelepciunea, ideea nemurirei,
înalta cugetare, nobleța omenirei,
sunt daruri de la tine!

Și acum reînviezi „antica sărbătoare a Greciei unite", Panatenea cea mare:

Vin șiruri de copile cu văl și albe haine,
purtînd în mîini patere și vasele de taine,
metece servitoare;
vin mîndre canefore, alese și menite
s-aducă pe a lor brațe panerele umbrite
Zeiței domnitoare!

Lampadodromii sprinteni cu faclele lucioase,
gimnastii și atleții cu brațele vînjoase
și cestii lucitori;
Se-ncepe mîndra luptă. Atena e-n serbare,

împart judecătorii cununi nemuritoare
    la cei biruitori!

Făcliele aprinse cutreieră în fugă
    și trec din mînă-n mînă cu imnele de rugă,
    ce vesel auzeam!
Imaginea vieței! simbolul nemurirei,
a sufletului pară în sînul omenirei
    trecînd din neam în neam!

. . . .

La dreapta se înalță în marea depărtată
    Scheletul unui templu pe-o stîncă fulgerată,
    o dorică ruină;
e Sunium! Aice... Platon odinioară
cu farmecul gîndirei a scris întîia oară —
    cereasca sa doctrină.

Și-a învățat pe lume să creadă, să spereze,
    și omul după moarte tot încă să vieze;
    un suflet el i-a dat,
pe care-n timpul nostru, nemernica știință
și cruda îndoială și trista necredință
    în veci l-a sfărîmat!

Și tot așa încîntă pe poet cu farmecul său melancolic *Italia străbună* și *Latium antic:*

De-aici porneau odată, pe căi nestrăbătute,
spre cele patru unghiuri a lumei cunoscute,
    cu vulturii în cap
și fasce consulare, cohortele nenvinse;
acvilele romane cu aripile-ntinse;
    sub soare abia încap.

De la britanul aspru, de lume despărțit
și pînă la persanul și scitul necioplit
    și negrul african
a Romei domnitoare se-ntinde-mpărăția!
Cu toți simțesc atunci puterea și tăria
    călcîiului roman!

Însă nu e monocord poetul nostru; uneori, deși nu adese, își aduce aminte că în poezia veche există și un Anacreon și un Ovidiu (ce e drept, fără a merge cu gîndul pînă la realismul cinic al lui Aristofan, necum al fragmentarului Herondas) și că în tradițiunea medievală sunt multe urme de veselie robustă. Dar sfiicios precum este, mai ales aici își distanțează tema în timp și în spațiu, își îmbracă amorul în vestminte antice sau îl transportă în Spania, și nu-și permite veselia decît în fabula de animale.

Am citat titlul poeziilor *Batil către Lania, Spintarus către Lidia.* Cităm acum din *Dona Clara,* poate cea mai cunoscută din poeziile noului nostru coleg, cîteva strofe:

Sub veranda elegantă de mătase vișinie,
    ondulată de suflarea zefirului zburător,
    stă la umbră, gînditoare, pe un jilț de iasomie,
    Dona Clara și îngînă o romanță de amor.

N-a zîmbit pe lume încă o guriță mai frumoasă,
    nici văzutu-s-a vreodată un picior mai mititel,
    și Murilo, de-ar mai face pe madona cea faimoasă,
    negreșit pe Dona Clara ar lua-o de model!

Dona Clara de la Jaën, o minune andaluză:
    ai săi umeri sunt de fildeș, sînul ei curat de crin.
    Dar ce are de e tristă, și pe rumena ei buză
    vecnic stă mîhnirea neagră, vecnic zboară un suspin?

„Dona Clara, zic vecinii, tot mîhnită acum este...
    de cînd bravul Don Fernando a plecat la oaste ieri;
    ce blestem mai sunt pe lume și războaiele aceste...
    cîți viteji nu pier în ele și cîți nobili cavaleri!"

Și-a luat cu el pe pagiul Don Paëz din Alcantara...
    De cînd a plecat la oaste Don Fernando, soțul său,
    cîte lacrimi noaptea,-n taină, întristata Dona Clara
    a vărsat pe-a ei dantele... știe numai Dumnezeu!

. . . .

Dar ce tropot se aude pe paveaua sunătoare?
Pe-o cavală din Murcia despre porțile de Fez
ca un fulger zboară-n spațiu, aducînd cu el scrisoare...
pentru Dona Clara, sigur, pagiul tînăr Don Paëz.

Madrilenele aleargă la balcoane, la ostrețe:
„Don Paëz din Alcantara! ieșiți, fete, să-l privim!
ca o trestie-al lui mijloc, bucle blonde și mustețe,
a lui pinteni sunt de aur, parcă e un heruvim!"

Pagiul intră, se închină cu genunchiul în pămînt,
numai ochii săi se mișcă... ce au însă amîndoi?
Dona Clara-nmărmurită nu rostește un cuvînt,
Don Paëz îi dă scrisoarea și pornește înapoi.

Ce se întîmplă acum nu vă așteptați să v-o spuie rezervatul nostru poet cu naivitatea antică. Aici devine mai ales medieval mistic, și ne învăluie toată istoria în razele tremurătoare ale lunei:

Dar ce umbră se strecoară sub veranda vișinie?...
A săltat ceva în aer?... A zburat ceva de vînt?
Noaptea ochiul te înșală... poate-o stafie să fie...
licurici, fantome, trestii, or un pinten de argint...

O! e luna, luna brează,
curioasă,
și cumătră... cu-a ei rază
imitează
chiar în nopțile senine
pe orcine!

Cu-a ei gene argintii
luna brează,
imitează
bucle crețe,
și mustețe,
trestii, pinteni aurii!

Curioasă
se așează
luna brează
cu-a ei raze

indiscrete
pe părete;
se coboară
pe covoare,
și străbate prin zebrele,
și cu-ncetul se lățește,
de colanuri se lipește,
și prin colțuri se ascunde,
orșiunde,
și se-ndeasă prin perdele,
sub alcovuri se așterne
pe sub perne!...
Ochiul său cel argintiu
se încurcă prin dantele,
sparge gratiile grele,
cînd e colo, cînd e ice,
duh zburdalnic, licurice,
parc-ar fi un argint-viu!

A! e luna, luna brează,
curioasă
și cumătră... cu-a ei rază
imitează
chiar în nopțile senine
pe orcine!

Pentru a completa această mică schiță prin ultima trăsătură, termin citările cu *prologul* din epopeea eroicomică *Povestea vulpei*. La vîrsta de 63 de ani începe poetul să o scrie, și o scrie în alt ton decît poeziile anterioare. Din valurile lumei se află acum cu desăvîrșire retras în portul liniștit al unei vieți fără pretențiuni și, simțindu-se în siguranță, îndrăznește să lase mai liber zborul unei vesele satire:

Cînd Adam de-a sa soție ca tot omul înșelat,
Din opritul pom să guste nu s-ar fi alunecat,
El și azi fără de grije, fericit și-n abundență,
N-ar fi cunoscut pe lume lupta pentru existență!
Oare-așa a fost să fie?... Ce-i lipsea în Paradis?!

Din locașul acel falnic azi căzut ca dintr-un vis,
Viața lui e o tortură! Spini și mărăcini în cale,
Ia priviți-l cum trăiește prin sudoarea frunții sale!

Spun legendele antice că a lui Adam cădere
După mulți ani de osîndă n-a fost făr'de mîngiiere,
Că făcîndu-i-se milă într-o zi lui Dumnezeu
De întîia sa făptură, chemă pe îngerul său
Și luă cu a sa mînă din pădurile cerești
Un toiag de-acela care, dacă apele lovești,
Ies din ele prin minune mii de vietuitoare,
Omului pentru viață blînde și mult priitoare.

Cum luă Adam toiagul, repede pe țărm sosește
Și mai repede pe mare cu toiagul sfînt lovește,
O minune!... iese-o oaie!... oaie gata de-a făta,
Bietul om, de bucurie, a început a și cînta!
O să am de-acuma cașuri, lapte bun și proaspăt unt,
Buturi de berbece fripte, lîna moale-n loc de prunt!
Tot ce-i bun pe lîngă casă, toate și cu prisosință...
Iarăș binecuvîntează Domnul a mea locuință.
Astfel zice. Eva însă, veșnic cum o știți, țifnoasă,
Îi aruncă o privire de dispreț și... mînioasă,
Nu-i răspunde, dar s-aruncă... ia toiagul și lovește;
Marea limpede se schimbă, un val negru se ivește.
O minune!... Un lup iese de sub valurile sure,
Repede, înșfacă oaia și cu ea fuge-n pădure.
Eva se înfuriază!... Omul plinge, și suspină!
— Dați-mi oaia!... strigă jalnic. Dați-mi oaia mea cea plină!
Nime-aice nu-mi ajută!... Dați-mi oaia înapoi!
Peste-un an, cel mult, desigur, turmă-aș fi avut de oi!
Ce-ați lăsat să-mi ieie oaia! — Ia toiagul și lovește,
Marea se înseninează, unda repede sosește;
O minune!... un cîne iese de sub valurile sure,
Cîne zdravăn, mîndru, harnic și aleargă-nspre pădure,
Cîne păzitor de casă, cîne păzitor de oi,
Mușcă lupul, scapă oaia și-o aduce înapoi.
Oaia la Adam aleargă, el o ia și o sărută,
Doamna Eva lîngă apă tot pufnește și strănută,
Nu se lasă, ia toiagul, mai lovește mînioasă;
Un stol negru de lăcuste zbor pe marea zgomotoasă!

Dar Adam iar bate apa!... de sub norii trecători
Ies trimișii primăverei, cocostîrcii călători.

....

De atunci avem pe lume tot ce-i bun și tot ce-i rău,
Însă răul e mai mare — știe numai Dumnezeu!
Ce-a ieșit de sub toiagul lui Adam e bun și blînd,
Ce-a ieșit de sub al Evei, numai spaimă insuflînd.

....

În sfîrșit, văzînd minunea, căci minunea e vădită,
Falnica străbuna noastră înciudată, umilită,
Blestemînd toiagul sacru, blestemînd atîta muncă,
Rupe în bucăți toiagul și în mare îl aruncă!
Atunci se văzu pe ape o imensă rînjitură!
Ce e bestia aceasta? Este-o nouă creatură!
Ea nu fuge, ci din contră, sfiicioasă și spășită,
Ochiul tainic, coada strînsă și spinarea copleșită,
Timidă și nepătrunsă, labele pe piept crucite,
Ea pășește, se închină și cu buze ipocrite:
— Dumnezeu atotputernic să vă binecuvinteze!
Nobila voastră prăsilă pe pămînt să o păstreze!
Zice ea, în ceruri pace și-ntre voi bună voire,
— Iadul ride — sunt venită pentru-a voastră fericire!
De-acum ura să lipsească și urgia dintre frați.
— Cine-i bestia aceasta? — E vulpoiul! Salutați!
Adam crede și se pleacă, ca sub pomul cel oprit,
Înc-o dată pică jertfa spiritului ipocrit.
Eva-mbrățișează vulpea și, zîmbind cu viclenie,
Zice-n taină mulțumită: — Tot pe-a mea a fost să fie!

Iubite coleg,

Am căutat să scot la iveală deosebitele fețe ale operei d-tale poetice, și dacă întru aceasta am adus mai multe și mai lungi citate decît este obiceiul, am făcut-o pentru a preciza mai bine caracterul d-tale literar înaintea acelor auditori cari nu au avut timpul să se ocupe de întreaga noastră mișcare literară și cărora le vei fi rămas prea puțin cunoscut.

Căci opera d-tale nu este din acele ce se impun atențiunii tutulor. D-ta, care însuți știi să prețuiești fără rezervă sinceritatea și ești și prea pătruns de acel spirit al societății „Junimea", din care făceai parte și care, în deosebire de cele ce s-au zis asupra-i, se distingea tocmai prin cea mai aspră critică a lucrărilor membrilor săi, pentru a nu-mi recunoaște dreptul și chiar datoria de a judeca valoarea relativă a poeziilor d-tale, abstracțiune făcînd de orce colegialitate academică și de orce prietenie. Nici Academia, nici vreo altă instituțiune publică a unui popor nu poate autoriza lingușirile banale, și strictul adevăr exprimat în formă cuviincioasă, dar exprimat după întreaga și bine chibzuita convingere, trebuie să ne călăuzească pe toți și întru toate.

Da, opera d-tale nu este din acele ce se impun atențiunii obștei. Cadrul arhaic al multor poezii ale d-tale, felul rafinat de religiozitate și de melancolie al mai tutulor se adresează la un gen restrîns de cetitori, abat poezia de la calea cea mare a emoțiunii generale și etern omenești, o duc pe poteca unor predilecțiuni prea individuale, și chiar cei ce te urmează cu plăcere pe acest drum se opresc uneori mirați de cotiturile lui.

Și totuș, lucrarea d-tale, întreaga atmosferă din care trăiește, poartă semnul unei înălțimi de care se cuvine să ne dăm seama mai ales în vremea de astăzi. Este înălțimea la care te-a ridicat, și la care ridică și pe cititorii d-tale, acea curată aspirare ideală ce pururea te-a însuflețit.

Nicăieri și niciodată nu ai făcut operă tendențioasă, nu ai vînat scopuri practice în afară de menirea artei, nici nu ți-ai înjosit lira în urmărirea intereselor materiale. Acea *auri sacra fames*, care începe să bîntuie pe unii autori din tînăra generațiune, nu te-a atins. Ai fost totdeauna deasupra cetei de scriitori care de-abia țin condeiul cu o mînă și cu ceailaltă o și întind spre cîștig, care cred că numai cestiunile de capital și de salariu pot să miște omenirea și care, sub cuvînt de proletariat intelectual, vor să facă și arta proletară și cerșetoare. Ai rămas nemolipsit de această vremelnică rătăcire a unor spirite, ai rămas în toată activitatea d-tale literară un *idealist*.

Pentru dumneata, ca și pentru noi, arta are în sine însăș toată valoarea ei; precum este creată din entuziasm impersonal, așa trebuie să și deștepte o emoțiune dezinteresată; întru aceasta stă înalta ei moralitate. Frumoasele cuvinte, păstrate în ruinele unui templu roman din regiunile Cartaginei, arta adevărată le poate adresa tutulor celor ce se apropie de ea și sunt în stare să o priceapă: *bonus intra, melior exi!*

Și fiindcă *ideală* este și menirea Academiei Române, fii cu această însușire principală a d-tale binevenit în mijlocul nostru, pentru ca să întărim cu toții împreună o credință fără de care nu este de închipuit viitorul unei națiuni de cultură.

III

POEZIILE D-LUI OCTAVIAN GOGA

Raport cetit în Academia Română pentru acordarea unui premiu (1906)

Poeziile d-lui Octavian Goga au avut darul să deștepte o deosebită luare-aminte a publicului român. Mai toate ziarele și revistele noastre le-au consacrat dări de seamă amănunțite, și unele din ele văd în apariția noului volum „evenimentul literar" al anului din urmă.

Efectul produs asupra marelui număr de cetitori credem că provine mai întîi din forma frumoasă în care autorul a știut să exprime cuprinsul „patriotic" al multora din versurile sale. În adevăr, emoțiunile ce le simte și ce ni le transmite tînărul poet sunt izvorîte din viața națională a acelei părți a României în care s-a născut și în mijlocul căreia a trăit, din viața românilor transilvăneni în faza ei de astăzi, caracterizată prin lupta împotriva tendințelor de asuprire etnică predominatoare în statul lor.

Ce e drept, patriotismul, ca element de acțiune politică, nu este materie de artă, oricîte abateri s-au comis și se mai comit în contra unei regule așa de simple. Mai ales cei ce n-au destul talent literar caută să-și acopere lipsa prin provocarea unor dispoziții sufletești foarte importante în alte priviri, dar nu în cele estetice.

Cu toate acestea, patriotismul este în inimile sincere, în afară de orce tendință politică, un simțimînt adevărat și adînc, și întrucît este astfel, poate fi, în certe împrejurări, născător de poezie.

Și în asemenea împrejurări excepționale ne pare a se afla autorul nostru cînd, într-o parte a poeziilor sale, reprezintă și rezumă iubirea și ura, durerile și speranțele unui neam amenințat în existența sa.

La noi sunt codri verzi de brad
Și cîmpuri de mătasă;
La noi atîția fluturi sunt
Și-atîta jale-n casă;
Privighetori din alte țări
Vin doina să ne-asculte;
La noi sunt cîntece și flori
Și lacrimi multe, multe.

Pe boltă sus e mai aprins
La noi bătrînul soare,
De cînd pe plaiurile noastre
Nu pentru noi răsare...
La noi de jale povestesc
A codrilor desișuri,
Și jale duce Murășul
Și duc tustrele Crișuri.

Așa ne spun cele dintîi strofe ale poeziei *Noi*, iar în *Oltul* se personifică amintirea trecutului și răzbunarea viitorului, tot cu prilejul unei ape curgătoare, care atrage cu atît mai tare pe poet cu cît valurile ei se duc spre țărmurile binecuvîntate ale României libere.

De mult, în vremi mai mari la suflet,
Erai și tu haiduc, moșnege,
Cînd domni vicleni jurau pe spadă
Să sfarme sfînta noastră lege;
Tu, frate plînsetelor noastre
Și răzvrătirii noastre frate,
Urlai tăriilor amarul
Mîniei tale-nfricoșate.
. . . .

Slăvite fărmituri a vremii,
De mult v-am îngropat văleatul...
Neputincios pari şi tu astăzi —
Te-a-ncins cu lanţuri împăratul.
Ca unda ta strivită, gemem
Şi noi, tovarăşii tăi buni.
Dar de ne-om prăpădi cu toţii,
Tu, Oltule, să ne răzbuni!

Să verşi, păgîn, potop de apă
Pe şesul holdelor de aur;
Să piară glia care poartă
Înstrăinatul nost' tezaur;
Ţărîna trupurilor noastre
S-o scurmi de unde ne-ngropară
Şi să-ţi aduni apele toate,
Să ne mutăm în altă ţară!

Dar unde se vede arta scriitorului, nu este în patriotismul simţit, ci în manifestarea lui mănţinută în dreapta măsură a frumosului. D. e., strofa citată mai sus nu întrebuinţează vorbe exagerate „în contra tiranilor barbari", ci zice numai:

Neputincios pari şi tu astăzi —
Te-a-ncins cu lanţuri împăratul,

şi cu cît expresia e mai măsurată, cu atît impresia e mai adîncă. Vechiul adevăr: prin strigăte violente se risipeşte emoţiunea şi dispare, prin vorba stăpînită se păstrează şi creşte.

Şi poate, cea mai frumoasă strofă a mult admiratei poezii este aceea în care o privelişte descrisă ne încîntă în afară de nota specială a patriotismului:

La sînul tău vin în amurguri
Sfioase fetele fecioare,
Şi dimineaţa vin neveste
Cu şorţul prins de cingătoare.

Şi vin păstori cu gluga albă,
Din fluier povestindu-şi dorul,
Şi cîte cîntece şi lacrimi
Nu duce valul, călătorul...

Numeam mai sus „excepţionale" împrejurările în cari patriotismul a devenit unul din izvoarele poeziei d-lui Goga şi-l inspiră în modul cel mai firesc. Dovada stă în aducerea şi descrierea unor figuri obişnuite din viaţa poporului, cari însă cîştigă deodată — pe lîngă valoarea şi menirea lor normală — o însemnătate, am putea zice o iluminare şi strălucire extraordinară, ce nu se poate explica decît din aprinderea luptei întru apărarea patriotismului naţional.

Românul din regatul maghiar vede în preotul său nu numai un propovăduitor al religiei, ci mai ales un apostol al naţionalităţii; în învăţătorul şi în învăţătoarea sa („sfielnica, bălaia dăscăliţă") pe strejarii cari îi păstrează comoara limbei şi a istoriei româneşti ca o armă de apărare; în plugarul, cu tăria şi hărnicia lui, în deosebire de tîrgoveţul părtaş al unei administraţii duşmane, o garanţie a existenţei sale etnice; în lăutarul şi cîntăreţul de la sat, în opoziţie cu cel înstrăinat din oraş, pe omul ce-i însufleţeşte şi-i răspîndeşte cîntecele naţionale.

Pe cînd la noi, în regatul român, nici preotul, nici învăţătorul nu au misiunea specială de a apăra neamul în contra vreunei stăpîniri vrăjmaşe, nici între plugar şi tîrgoveţ, între cîntăreţul de la sat şi cel de la oraş nu există contrast în privinţa dezvoltării naţionale; şi nici lăutarul nu mai este păstrătorul exclusiv al cîntecelor populare.

Şi acum înţelegem şi simţim împreună cu poetul cînd zice:

CÎNTĂREŢILOR DE LA ORAŞ

Voi n-aveţi flori, nici cîntece, nici fluturi
Căci soarele în ţara voastră moare.
Voi în deşert cerşiţi pe-a voastră strună
Din cerul sfînt o rază să coboare.

E frig la voi și moartă-i strălucirea
Cetăților cu turnul de aramă,
Bieți cîntăreți cu aripile frînte,
În alte zări cuvîntul meu vă cheamă...

Să piară umbra zidurilor negre
Ce-ntunecă cîntarea noastră sfîntă,
Curatul chip al farmecilor firii
Să scînteie cînd glasul nost' cuvîntă,
Căci Dumnezeul neamurilor toate,
Subt strălucirea mîndrei bolți albastre,
În codrii verzi și-n negrele ogoare
A semănat nădejdea vieții noastre...

Mai accesibilă gustului obștesc va fi — în înțelesul celor arătate în rîndurile precedente — înfățișarea preotului și a plugarului ca figuri patriotice.

Apostol îl și numește poetul pe bătrînul popă, care „de cîrjă sprijinit răsare la portiță":

Moșneag albit de zile negre,
Așa îl pomenise satul,
Pe pieptărelul lui de lînă
Purtînd un ban de la-mpăratul.
Domol în mijloc se așează,
Și sprijinind încet toiagul,
Clipind din genele cărunte
Începe-a povesti moșneagul...

Întreg norodul ia aminte
Și-ascultă jalnica poveste.
Și fusul se oprește-n mîna
Înduioșatelor neveste.
Moșnegii toți fărîmă lacrimi
Cu genele tremurătoare,
Aprinși feciorii strîng prăseaua
Cuțitului din cingătoare.

Din cetățuia strălucirii
Coboară razele de lună
Și pe argintul cărunteței
Din aur împletesc cunună.

— Cuvine-se hirotonirea
Cu harul ceriurilor ție,
Drept vestitorule apostol
Al unei vremi ce va să vie.

Și în poezia *Plugarii* ne zice:

La voi aleargă totdeauna
Truditu-mi suflet să se-nchine,
Voi singuri străjuiți altarul
Nădejdii mele de mai bine.

. . . .

Cînd doarme plugul pe rotile,
În pacea serilor de toamnă
La voi coboară Cosinzeana,
A visurilor noastră doamnă.
Vin crai cu argintate coifuri
Și-n aur zînele bălaie —
Atîta strălucire-ncape
În bordeiașul vost' de paie.

Frați buni ai frunzelor din codru,
Copii ai mîndrei bolți albastre,
Sfințiți cu lacrimi și sudoare
Țărîna plaiurilor noastre!
Din casa voastră, unde-n umbră
Plîng doinele și rîde hora
Va străluci odată vremii
Norocul nost' al tuturora.

Și așa de firesc și de puternic este aici simțimîntul poetului, încît el înalță și nobilitează figuri și expresii cari în alte împrejurări s-ar împotrivi la orce încercare de poezie în limba românească. Un lăutar poate fi poetic de la sine, și ce simpatie duioasă deșteaptă „Barbu lăutaru" în cîntecelul lui Alecsandri!

Dar un lăutar țigan cu numele Nicolae, în prescurtare Laie — care-ți aduce aminte de țigan de laie — și încă un lăutar țigan Laie căruia îi lipsește un ochi: o asemenea figură cu asemenea însușiri și

cu asemenea metehne ar părea imposibilă într-o poezie sentimentală. Și totuș, ascultați cum știe să ne povestească autorul:

LA GROAPA LUI LAIE

Am venit să-ți spun o vorbă,
Azi, cînd pleci în țări mai bune,
Niculae, Laie Chioru,
Cîntăreț din patru strune.

Du-l cu tine meșteșugul
Care ne-ntărea soboru,
Meștere a nouă sate,
Lăutare Laie Chioru!

Unde nori-și țin popasul,
În lăcaș de mărgărint,
Șade Domnul cu Sîmpetru
La o masă de argint.

Tu să-ți pleci ușor genunchii
Și ușor să-ți pleci grumazul,
Și pe umerii vioarei
Tu să-ți lași domol obrazul.

Și să cînți un cîntec, Laie,
Cum se cîntă-n sat la noi
Cînd se tînguie ciobanul
După turma lui de oi.

Povesti-va atunci struna
Înălțimilor albastre
Vremea lungă cîtă jale
Scris-a-n sufletele noastre.

S-ar întuneca pămîntul
C-ar veni, veni, țigane,
Toate stelele s-asculte
Glasul strunei năzdrăvane.

Blînd zîmbire-ar Milostivul,
Iar din geana lui de-argint
Lacrămi-ar cădea-n adîncul
Norilor de mărgărint.

Ni s-ar stinge-atunci necazul
Ce de mult ne petrecea:
Între stelele de pază
Am avea și noi o stea!

Cînd suntem mișcați de puterea unui limbagiu poetic care e în stare să dea cetățenia literară și unor nume proprii așa de familiare; cînd mai cetim strofe ca acestea:

Domol purcede glas de schije
De la clopotnița din deal,
Să povestească lumii jalea
Înstrăinatului Ardeal,

sau:

Și cîtor cîntece la joc
Țineam cu glasul meu ison,
De cîte ori am spus povestea
Lui Alisandru Machidon!

Și ca un cîntec, cum s-a stins
Erumoasa mea copilărie
Și dragostea de două veri
Cu fata popii Irimie,

ne aducem aminte de farmecul poeziilor lui Eminescu, în care pentru întîia oară s-a ivit această particularitate ca un criteriu de măiestrie limbistică.

Am citat atîtea exemple din volumul de care ne ocupăm pentru a lămuri, precît ne este cu putință, cele zise despre elementul „patriotic“ al multora din poeziile d-lui Goga, despre simțimîntul de care sunt purtate și despre forma în care sunt plăsmuite.

Ceea ce ne întărește impresia că în tînărul autor avem un poet dintre cei chemați și aleși este și alt șir de poezii, care n-au a face cu patriotismul, ci sunt din veșnicul tezaur al emoțiunilor omenești, poeziile de veselie, de amor, de întristare intimă.

Puținele exemple ce le mai adăogăm pentru a întregi caracterizarea noului scriitor le începem cu unul din „cîntecele" sale:

Mă crișmare Niculae,
Ce mai zici de lumea asta?
Dumnezeu să-ți ție vinu
Și norocu și nevasta!

Cum mai umblă tîrgurile?
Ți-i cam acru vinul, vere,
Dar ți-e harnică nevasta,
Arz-o focul de muiere!

Bea și tu cu mine astăzi,
Că eu beau să-mi stîmpăr doru.
Parcă-i alta lumea, vere,
Cînd ne zice Laie Chioru.

Laie Chioru — bată-l Domnu! —
El nu vede toate cele;
Din lăută două știe:
Una-i dor și alta-i jele.

Cînd de dor ne zice Laie,
Tremură cupa pe masă;
Cînd de jele cîntă Laie,
Zboară cupa pe fereastră.

Și-aș aprinde-atuncea satu,
Să-l văd pară vîlvătaie...
Ochii vineți foc să-i arză,
Măi crișmare Niculae.

Dacă am adus ca exemplu și această poezie, este anume pentru veselia ei zburdalnică, exprimată în forma cea mai potrivită și ca vorbă, și ca ritm, și ca li-

cență de rime („masă — fereastră", „cele — jele", terminate însă cu biruitoarea împărechere „vîlvătaie — Niculae"). Firește că asemenea versuri, avînd puterea sugestivă a cîntecelor noastre populare cu minunata „frunză-verde", din care saltă adeseori aceeaș voie bună și îndrăzneală, nu sunt pe placul celor deprinși cu unele *mievrerii* moderne, și aici cuvîntul franțuzit este poate singur la locul lui, nici al celor stăpîniți de paradigmele clasicismului străin învățat la școală. Dar poezia noastră n-are a face cu efeminarea scrierilor decadente, precum n-are a face cu vreo tradiție de regule înțepenite; ea este de-a dreptul izvorîtă din cîntecele populare și avînd aici o accentuare de cuvinte mult mai variată decît o are, d. e., limba franceză cu perpetua intonare a silabei din urmă, a devenit mai pronunțată în ritmul ei și mai liberă în rimele ei. Așa este și așa trebuie să rămîie, păstrîndu-și aerul de sănătate și de vigoare și ferindu-se de parada cu un exotism neadaptabil.

Nota populară este cu atît mai bine venită în poeziile d-lui Goga cu cît autorul se arată, dealtminteri, înzestrat cu acea cultură generală mai înaltă, care distingea și pe Eminescu și a cărei lipsă se simte din îngustimea de vederi și din prematura lîncezire a unora din poeții cei mai lăudați ai literaturei noastre actuale.

Ca să mai dăm un exemplu de poezie glumeață, reproducem pe cea mai scurtă, cu următoarele două strofe ușoare:

Lună, lună, stea vicleană,
Neam de fire de vădană,
De ce dorurile mele
Spusu-le-ai la stele?

Stelele sus călătoare,
Fete mari clevetitoare,
Mi-au spus vîntului oftatul
Și mă știe satul.

Le-am citat şi pe acestea, mai ales fiindcă vin de la un poet transilvănean şi-l deosebesc de unii din compatrioţii săi, al căror stil este adeseori greoi şi pedant.

Un ultim exemplu, şi am terminat multele, poate prea multele citaţii:

TOAMNA

Văl de brumă argintie
Smălţuitu-mi-a grădina,
Firelor de tămîiţă
Li se uscă rădăcina.

Peste creştet de dumbravă
Norii suri îşi poartă plumbul,
Cu podoaba zdrenţuită
Tremură pe cîmp porumbul.

Şi cum de la miazănoapte
Vine vîntul fără milă,
De pe vîrful şurei noastre
Smulge-n zbor cîte-o şindrilă.

De viforniţa păgînă
Se-ndoiesc nucii, bătrînii,
Plînge-un pui de ciocîrlie
Sus pe cumpăna fîntînii.

Îl ascult şi simt subt gene
Cum o lacrimă-mi învie:
— Ni se-aseamănă povestea,
Pui golaş de ciocîrlie.

Pe cînd la poeziile vesele autorul lasă expresiilor frîul mai liber, la cele triste, ca şi la cele patriotice, este mai cumpătat în manifestare. Căci de nota tristeţei şi de nota patriotismului s-a cam abuzat în literatura noastră. Cei ce rîvnesc la muze cred că trebuie să pară numaidecît melancolici şi dezamăgiţi, şi, privind veselia ca ceva inferior, vor să arate cu orce preţ suferinţe sentimentale şi dureri patriotice. De aici multă simulare şi declamaţie. În aceste împrejurări exuberanţa d-lui Goga la veselie este o reacţiune salutară, iar înfrînarea la tristeţe, un merit deosebit: credinciosul, în sfiala lui, se teme de profanarea celor sfinte.

Dacă din testamentul lui Năsturel-Herescu, în puterea căruia suntem chemaţi a da astăzi premiul pe anul 1906, se constată că răposatul întru fericire fondator avea mai cu seamă „în vedere scrieri de pură literatură română, în proză şi în versuri, precum poeme, drame şi comedii serioase — mai ales subiecte naţionale — şi orce alte opere de înaltă literatură“, atunci Academia Română în cazul de faţă nu-şi poate îndeplini mai bine datoria de a executa voinţa testatorului şi misiunea de a încuraja literatura română decît acordînd pentru acest an premiul Năsturel-Herescu volumului de poezii al d-lui Octavian Goga.

Fevruarie 1906

IV

POVESTIRILE D-LUI M. SADOVEANU

Raport cetit în Academia Română pentru acordarea unui premiu (1906)

Schițele d-lui Mihail Sadoveanu, atît cele relative la războiul de la 1877, cît și cele publicate sub titlul *Povestiri, Dureri înăbușite* și *Crîșma lui Moș Precu* sunt creațiuni de o puternică originalitate, inspirate de intuiția exactă a unor tipuri felurite, luate de pe toate treptele societății noastre, mai ales dintre țărani și micii tîrgoveți, și exprimate într-o formă perfect adaptată mijlocului social descris.

Mărginind darea de seamă la cele 15 nuvele cuprinse în volumul *Povestiri*, vom face o scurtă analiză a unora din ele, încercîndu-ne să scoatem la iveală însușirile literare care ne-au părut mai caracteristice pentru autorul nostru.

În cele 9 pagini intitulate *Ionică*, povestitorul este „feciorul vechilului din Liteni", care începe așa:

„Umblasem o zi întreagă, în ajunul Sfîntului Vasile, ca să găsesc un iepure pentru Anul Nou; o zi întreagă pe dealurile spulberate de viscol, prin văi, în care vînturile grămădiseră troiene pe marginea pîraielor înghețate, prin zăvoaie pustii. Colindasem zadarnic, fără cîne. Rareori, călcînd ceasuri pe urme, mă apropiam de vreun culcuș, dar sălbăticiunea mă simțea de departe, izbucnea și se întindea ca o săgeată pe omătul albăstrui, în salturi repezi, cu urechile pe spate.

Seara se lăsa repede, și mă apucă în pustietatea de zăpadă flămînd și trudit — așa de trudit, încît de-abia îmi mișcam picioarele."

Deodată se mai aud și urletele depărtate ale unui lup. Tînărul vînător o ia înspăimîntat la goană, dar în curînd se trezește în locuri cunoscute, lîngă podul Siretului, care „scîrțîie jalnic din încheieturi" sub izbirile viforului. Pe celălalt țărm e coliba podarului, în care intră acum vînătorul, primit, ospătat și adăpostit de bătrînul podar cu nevasta, și pe cînd fiul vechilului din Liteni, fericit că a scăpat de primejdie și de trudă, ațipește la căldura sobei, moșneagul și baba își aduc aminte de propriul și unicul lor fiu Ionică, pe care „l-a înghițit pămîntul" de multă vreme și simt în mijlocul singurătății în care i-au apucat bătrînețele o duioasă mulțumire că-și mai petrec și ei o dată noaptea Anului Nou cu un oaspe în colibă, care le amintește pe fiul dispărut.

„— Cum îl cheamă? șopti baba. Uite, moșnege, seamănă cu Ionică al nostru.

— Nu știu, răspunse moșneagul, parcă eu pot să-mi aduc aminte de toate celea?

— Poate îl cheamă Ionică, zise baba pe gînduri. Tot așa era și al nostru, voinic și înalt; dar parcă era mai frumos.

Moșneagul dădu din cap și nu răspunse; baba oftă."

Apoi între moșnegi mai continuă domol vorba despre Ionică al lor, până cînd adorm și ei. Iar vînătorul își sfîrșește povestirea a doua zi: „Tîrziu, m-am deșteptat însetat, cu capul greu. Moșnegii dormeau alături, pe patul larg; o lumină slabă cădea de pe geam pe obrajii lor galbeni. Dormeau așa de liniștiți și de nemișcați, parcă erau morți. Începui să mă gîndesc la petrecerea de acasă și nu știu cum, nu-mi părea rău că am petrecut Sfîntul Vasile în bordeiul strîmt. Apoi, uitîndu-mă la fețele palide, mă gîndeam la viața singuratică a bătrînilor și la feciorul de mult îngropat în pămîntul rece, pe cînd viforul, afară, trecea prin zăvoaie cu vuiete de valuri."

Intr-altă noveletă, *Năluca*, ne surprinde mai întîi trăsătura de humor pe care o întîlnim și în alte povești ale d-lui Sadoveanu, d.e. în *Cozma Răcoare*, sobru întrebuințată și cu atît mai sigură de efectul ei. Mătușa Zamfira își așteaptă moșneagul la vatra cu foc; e noapte tîrziu, afară suflă vîntul, și bărbatul, dealtminteri blînd la suflet, deși bețiv, tot nu mai sosește. Baba, trezită de hîrîitul unui ceasornic vechi, care bate ceasurile neregulat, își amintește întîmplările ei din tinerețe cu un iuncăr, ai cărui pinteni îi mai zîngănesc și acum prin cap. Dar lucrurile s-au petrecut cu vreo 50 de ani în urmă. Astăzi baba s-a deprins de mult cu moșneagul ei, ține la el, și cînd în noaptea aceea îi sosește în sfîrșit acasă, în starea lui obișnuită, ea se simte împăcată cu soarta și „ronțăie" în tihnă năutul pe care bărbatul a avut prevederea să i-l aducă. Din liniștea care se așează în „odăița cea strîmtă", se desface pentru cetitor impresia că pentru astfel de oameni astfel de viață era de la început predestinată, că este ca o normă socială ca așa să fi fost și așa să rămîie, și deodată bătrîna pereche devine tipul a mii de alte figuri asemănătoare, menite să ducă acelaș trai în acelaș cadru îngust, și tocmai în îngustimea lui suportabil.

În cîteva rînduri de la sfîrșit autorul rezumă situația și-i dă un farmec de poezie prin amintirea timpului veșnic trecător:

„— Ce-ai mai făcut tu, Zamfiră, mormăi încet bătrînul de lîngă sobă, parcă ar fi sosit cine știe din ce călătorie. Pe urmă ațipi și începu să sforăie.

Bătrîna mai zvîrli un lemn pe foc, se așeză iar lîngă vatră și începu să ronțăiască cu greutate din darul moșneagului.

Icoane din trecut veneau iar, dar iuncărul acuma tot se depărta într-o lumină tristă de toamnă, ochii negri se stingeau și mustățile nu mai erau așa de răsucite. Cîtă vreme a trecut de atunci!

Bătrînul dormea horăind lîngă sobă și nasul părea mai roș deasupra mustății albe.

« Bine că a venit sănătos! » murmură bătrîna.

Ceasornicul începu iar a hîrîi: hîrr! Apoi prinse a bate cu zgomot de fierării vechi.

« Una, două, trei, patru, cinci, șase ... murmură baba; ho-ho! destul! » Dar ceasornicul, zuruind și sfîrîind, bătu de douăsprezece ori. « Ho-ho! șopti bătrîna, prea te grăbești » ...

Ceasornicul începu iar, liniștit, tic-tac, rar; iar mătușa Zamfira căzu pe gînduri, cu ochii țintă în flacările focului."

În *Regretul* — cuvînt neologist, potrivit cu povestitorul Luca Stroescu, din gura căruia îl auzim — se întrevede printre vorbele rostite la un chef între bărbați o întreagă criză sufletească, în urma căreia înțelegem cum de lui Luca Stroescu i-a fost „viața prăpădită"; pe cînd în *Moarta*, unde se descrie întîlnirea între un bărbat văduv „chihaia Neculai" și boierul proprietar, care fusese iubit cu patimă de răposata nevastă a chihaei, o situație riscată ni se înfățișează cu niște nuanțe de stil așa de fin întrebuințate, încît nici seducătorul nu apare prea odios, nici bărbatul nu devine ridicol, ci amîndoi parcă se înalță și scapă învăluiți în amintirea unei tragice pasiuni.

Nu mai analizăm povestirea *Cozma Răcoare*, cu picantul ei deznodămînt dramatic. Acest mic giuvaer al literaturei novelistice este astăzi prea cunoscut de cetitorii români și începe să fie cunoscut și de cei germani în urma publicării unei bune traduceri în răspîndita revistă *Deutsche Rundschau*.

Răsunetul ce l-au deșteptat astfel scrierile d-lui Sadoveanu la toți cei ce știu să prețuiască o lucrare de artă literară se explică fără greutate. Am menționat de la început originalitatea autorului, originalitate puternică atît în concepțiunea, cît și în fecunditatea ei, intuiția lui exactă și adaptarea formelor de exprimare la feluritele împrejurări. Stilul d-lui Sadoveanu este de mare sobrietate, cuvîntul nimerit deșteaptă în cetitor totdeauna imaginea plastică văzută de autor. De aceea și impresia de frumusețe deosebită ce ne rămîne mai ales de la descrierile naturei. Ascultați, d.e., pe aceasta (pagina 88): „Intr-un tîrziu porniră spre lunca meste-

cenilor. Soarele era pe la toacă. Cum mergeau pe cărarea umedă, lumina le fugea printre ramuri strălucitoare, aurie. În umbrele tainice, petele de lumină se ștergeau. Păiușul nalt și galben suna înfiorat de pași, iarba înflorită tremura; cosașii sfîrîiau uscat în verdeață, suflări ușoare treceau, și desișurile de frunze se mișcau fîșiind."

Inconștienta onomatopee a rîndurilor din urmă îndeplinește prin sonurile auzite efectul imaginilor văzute.

Stilul nu este pretutindeni așa de îngrijit; pe ici, pe colo, se observă oarecare inadvertență în repetarea aceluiaș cuvînt. Mica eroare va fi ușor de îndreptat îndată ce d. Sadoveanu își va îngădui mai mult răgaz pentru revizuirea celor scrise.

La un asemenea autor se înțelege de la sine că oamenii vorbesc în limbajul lor firesc, fiecare după caracterul său deosebit; și dacă produc pe alocurea impresia unei mari adîncimi sufletești, nu este prin exagerarea declamatorie a frazei, ci, din contră, prin simplicitatea cuvintelor, cari sunt uneori familiare, din cînd în cînd dialectale, dar totdeauna întrebuințate cu o justă gradare a nuanțelor — mijlocul cel mai propriu pentru deșteptarea emoțiunii artistice.

Însă meritul cel mare al nuvelelor și schițelor d-lui Sadoveanu ne pare a fi alegerea momentului psihologic în care culminează mai toate. Este pururea un eveniment sufletesc hotărîtor, care formează obiectul povestirii și în jurul căruia se grupează și se cumpănesc celelalte amănunte, fie că evenimentul este o criză violentă, fie că este amintirea mai temperată a unei turburări, fie că este stabilirea unei liniștiri finale. Deznodămîntul nu este niciodată silit, ci apare ca un rezultat neapărat, oarecum ca o lege a naturei, și tocmai prin această înălțare impersonală povestirile d-lui Sadoveanu își îndeplinesc misiunea morală, care — în afară de orce intenție a autorului — reiese ca un accesoriu din toate operele de artă adevărată.

Încheind aici puținele noastre observări asupra volumului d-lui Sadoveanu, se înțelege de la sine că noi conchidem la premierea lui și exprimăm totodată autorului recunoștință pentru mulțumirea ce ne-a cauzat-o cetirea scrierilor sale. Căci aceste scrieri devin cu atît mai însemnate cu cît sunt manifestarea unui talent curat românesc. Precît știm, autorul și-a făcut studiile de liceu în Iași și a intrat îndată în cariera administrativă, în care lucrează și acum la București, fără să fi trecut granița și fără să fi fost înrîurit de contactul imediat al unei culturi occidentale superioare.

Și fiindcă astfel d. Sadoveanu s-a arătat stăpîn pe un talent original, izvorît din fondul propriu al țării în care s-a născut, îi dorim de acum înainte întinderea cunoștințelor prin studii superioare și înmulțirea senzațiunilor, prin contactul cu o civilizație mai înaintată, pentru ca să-și lărgească sfera concepțiunilor și să fie scutit de monotonia în care pot cădea cele mai viguroase talente, dacă rămîn reduse la un orizont prea mărginit.

Martie 1906

V

NUVELELE D-LUI I. A. BRĂTESCU-VOINEŞTI

Raport cetit în Academia Română pentru acordarea unui premiu (1907)

Culegerea de *Nuvele şi schiţe* cu care d-l Brătescu-Voineşti se înfăţişează din nou înaintea Academiei Române este, pe de o parte, reproducerea vechilor scrieri cuprinse în ediţia „Minervei" din anul 1903, care fusese prezentată atunci la un premiu academic fără a-l dobîndi, iar pe de alta, o „preînnoire esenţială" a acestei ediţii prin adaosul unei lungi nuvele, al cărei titlu *În lumea dreptăţii* a dat numele întregei colecţii şi a altor schiţe de oarecare însemnătate.

În aceste condiţii cartea îndeplineşte cerinţele formale ale art. 5 din „Regulamentul pentru premii" de la 8 martie 1906.

Dacă una din misiunile Secţiei literare, mai ales acum, după reforma regulamentului menţionat, este de a îngriji ca premiile academice să servească la răsplătirea şi încurajarea adevăratelor valori literare, atunci secţia noastră are, faţă de scrierile d-lui Brătescu-Voineşti, o datorie de îndeplinit. Căci aceste scrieri fac parte din cea mai bună literatură română contimporană şi au fost astfel preţuite de comisia premiilor, aleasă de Academie acum 4 ani.

Raportorul special de atunci, d-l D. Ollănescu, zice despre ele: „Aceste zece nuvele sunt pline de adevăr,

de observaţiuni fine, de sentimente oneste şi duioase, de o înălţătoare pornire sufletească", iar raportorul general, d-l I. Bogdan, adaogă observarea făcută în decursul discuţiilor, că „meritul deosebit al d-lui Brătescu-Voineşti este de a fi întrupat într-o formă artistică desăvîrşită cîteva tipuri interesante ale generaţiei de la 1850" şi rezumă părerea comisiei prin cuvintele: „d-l Brătescu-Voineşti este unul din cei mai buni scriitori ai noştri" (vezi *Analele* pe 1903—1904, pag. 378).

Acum avem din nou prilejul să ne însuşim judecata ce delegaţii noştri o formulase încă din anul 1904.

În ceea ce priveşte îndeosebi cele şapte nuvele şi schiţe, trebuie să mărturisim că nu toate ne par la înălţimea celor vechi. De exemplu, cea dintîi, *În lumea dreptăţii*, pentru care o revistă din Iaşi nu are destule cuvinte de laudă, văzînd în ea „zguduitoarea tragedie" a „proletarului intelectual român", nouă ne face, din contră, impresia unei momentane slăbiri a autorului.

Tocmai persoanele cari ar trebui să deştepte simpatia cetitorului şi-o înstrăinează printr-o simili-cultură de pretenţie occidentală (Andrei Rizescu şi Elena cîntă *Mondschein Sonate* de Beethoven, Rizescu citeşte la tribunal pe Spencer şi pe Nietzsche, Elena aruncă advocatului Peneş vorba de *amoral*), şi toată expunerea are defectul de a fi ostensibil tendenţioasă; iar unde începe tendenţa încetează arta.

Însă pe lîngă această nuvelă se află, printre cele din nou adaose, şi unele schiţe, în cari apare tot talentul şi mai ales toată măiestria stilistică a d-lui Brătescu-Voineşti. Povestirea *Puiul*, figura şi vorbirea lui *Conu Alecu* dovedesc o neîntrecută destoinicie de a înfăţişa felul cugetării şi exprimării clasei noastre mijlocii în partea ei cea mai vrednică.

Pentru graiul cuminte şi adeseori glumeţ al ţăranului moldovean, Creangă este recunoscut ca model. Alături de el, Caragiale a ridicat la valoare literară vorbirea tipică a inculţilor şi semiculţilor din oraşe cu ridicolul lor, precum şi expresiile de spaimă şi de cruzime a celor de la sat (*Năpasta, Făclia de Paşti*). D-l Brătescu-Voineşti se apropie de ei prin înfăţişarea fi-

rească a tot ce a rămas mai sănătos, după ameţeala atîtor inovaţii pripite, în pătura de mijloc a societăţii noastre.

Icoanele acestei vieţi, îndeosebi provinciale, sunt descrise cu o căldură de stil care cîştigă de la început inimile cetitorilor şi le lasă impresia unei binefaceri sufleteşti — cu atîta iubire şi cu o aşa respectuoasă decenţă a căutat autorul să priceapă generaţia care dispare din mijlocul nostru şi să ne-o înfăţişeze în forma nepieritoare a artei.

Acest merit al d-lui Brătescu-Voineşti este aşa de excepţional în starea literaturei române de astăzi, încît va contribui să unească sufragiile noastre întru premierea operei sale literare.

Martie 1907

VI

ÎN CHESTIA POEZIEI POPULARE

Răspuns la discursul de recepţiune al d-lui Duiliu Zamfirescu, rostit la Academia Română la 16 mai 1909

Domnule şi iubite coleg,

Ne-ai arătat motivele cari te-au împiedecat să ne înfăţişezi figura literară a lui Ollănescu-Ascanio, în locul căruia ai fost ales membru al Academiei Române.

Deoarece d-ta nu ne vorbeşti de persoana celui dispărut, vei înţelege că nici eu nu pot vorbi de persoana celui ce vine să-l înlocuiască, şi nu-mi vei lua în nume de rău dacă trec îndată la discutarea părerilor pe cari le aduci înaintea noastră cu atîta hotărîre, aş putea zice cu atîta curaj, şi, trebuie să zic, în orice caz, sub o formă literară aşa ademenitoare.

I

Ceea ce mă cred dator să scot întîi la iveală din studiul d-tale, şi o fac cu cea mai mare mulţumire, sunt paginele în cari vorbeşti de originea noastră italo-latină, şi, fără a te opri la cunoscutele argumente limbistice, atingînd numai în treacăt datele istoriei, cauţi să pătrunzi cu intuiţia artistului taina moştenirilor etnice şi să ne arăţi supravieţuirea sufletului

roman în românii de astăzi, urmașii direcți ai marilor cuceritori.

Din acest temei mai adînc al priceperii scoți dovada despre ceea ce este adevărat și ce — după a d-tale părere — nu poate fi adevărat în poeziile populare române, culese și publicate de vreo 50 de ani încoace.

Este cu atît mai bine venit punctul de vedere ales de d-ta pentru a judeca o materie de însemnătatea poeziei populare, cu cît între publicările îngăduite de secția noastră istorică, adică apărute sub auspiciile ei, deși fără răspunderea ei, s-a strecurat în 1906 un studiu al d-lui Radu Rosetti, *Despre originea și transformările clasei stăpînitoare din Moldova*, în care se susține că „elementul roman rămas în Dacia după retragerea legiunilor n-a putut să se mănție și a trebuit să dispară fără urme în potopul de barbari năvălitori" și că „naționalitatea română s-a născut *exclusiv numai* din contopirea slavilor ce venise să se așeze în țările noastre cu elementele romanizate de peste Dunăre, aduse ca captivi" (eufonia este a d-lui Radu Rosetti) „în urma neîncetatelor năvăliri slave, sporite prin numărul acelora care fugeau din imperiu de greutatea birurilor" ș.c.l.

În ședința anuală a Academiei noastre de la 12 ianuarie 1907 chestia a fost adusă în discuția generală. S-a recunoscut că adevărul, oricît de puțin favorabil ne-ar fi, trebuie spus cu toată sinceritatea îndată ce este întemeiat; dar s-a constatat că citatului studiu îi lipsește tocmai orice temei, și astfel afirmarea d-lui Radu Rosetti a fost dezaprobată de toți membrii de față. Autorul, ce e drept, a făgăduit că va dovedi aiurea părerea d-sale, însă această dovadă nu a mai adus-o și nici nu credem că o va aduce vreodată.

Este dar, iubite coleg, îndoită mulțumirea cu care viu să te felicit pentru introducerea criteriului latin în cercetarea poeziei populare și pentru vioiciunea stilului cu care știi să ne împărtășești convingerea d-tale. În această parte a discursului ne putem uni — nu numai d-ta cu cel ce are plăcerea de a-ți răspunde în acest moment, dar probabil toți colegii noștri din Academie. Căci ne aflăm pe un tărîm unde cercetările se apropie

de oarecare exactitate științifică și pot conduce la cîteva dovezi convingătoare.

Lucrul se schimbă cînd trecem la aprecierile curat literare, unde dovezile exacte nu sunt cu putință, unde judecata se întemeiază adeseori pe elemente prea subiective și unde e totdeauna greu (iar la noi — cu lipsa unei tradiții literare statornicite — mai greu decît aiurea) să găsim premisele înțelegerii comune. Aici nu ne rămîne adeseori decît datoria de a ne spune părerea cu toată sinceritatea și de a o susținea cu argumentele ce ne par mai accesibile spiritelor nepărtinitoare.

Astfel, nu pot lăsa să treacă fără împotrivire imputarea adusă culegerii de poezii populare a lui Vasile Alecsandri. D-ta zici: „Alecsandri a fost un rău culegător de poezii populare și mai cu seamă s-a înșelat fundamental cînd a crezut că poate introduce unele *dulcegării sentimentale* în viața versificată a poporului nostru".

Față de o declarație așa de hotărîtă din partea d-tale, chestia cere să fie examinată mai de aproape, nu numai pentru a recunoaște meritul lui Alecsandri în adunarea și răspîndirea poeziilor noastre populare, ci și pentru a ne înțelege asupra marei însemnătăți a acestei manifestări a neamului românesc.

Cum se știe, culegerea de *Poezii populare ale românilor, adunate și* î n t o c m i t e *de Vasile Alecsandri* este dedicată doamnei Elena Cuza în 1862, deși publicată de-abia la începutul anului 1866. Publicarea se face în folosul Azilului Elena Doamna fiindcă — după cum scrie Alecsandri — „poeziile culese din gura poporului sunt copii găsiți ai geniului românesc și au dreptul a se bucura de îmbrățișarea înaltei protectoare a Azilului Elena".

Dar Alecsandri începuse de mult să adune și să comunice prietenilor săi poeziile populare. Cu zece ani mai înainte, neuitatul filoromân Wilhelm de Kotzebue, în prefața din octomvrie 1856 la traducerile sale *Rumänische Volkspoesie*, vorbește de această stăruință „patriotică și entuziastă" a lui Alecsandri, pe care o mențio-

nează cam în acelaşi timp şi englezul Stanley în eleganta publicare *Rouman Anthology* (Hertford, 1856). Şi mai nainte, îndată după mişcarea de la 1848, comunicări de această natură au fost făcute de Alecsandri la Paris; paginele scrise în favoarea românilor de Michelet şi de Edgar Quinet sunt întrucîtva datorite unor asemenea împărtăşiri; iar la 1855 el însuş publică în traducere franceză *Ballades et chants populaires de la Roumanie*.

V-am amintit datele de mai sus fiindcă ele ne înlesnesc priceperea punctului de vedere din care Alecsandri a donat şi (cum zice el însuş) a întocmit poeziile populare.

La el nu era şi nu putea fi vorba de preocupările folcloriste; mişcarea folcloristă, deşteptată pe la 1864 în Anglia, de unde şi-a primit şi numele, nu a răzbit pănă la noi decît după încetarea activităţii lui Alecsandri. Şi nici spre vreo amintire a caracterului latin păstrat în poporul român, cum îl înţelegi d-ta, nu l-a purtat gîndul pe atunci. Poet mai întîi de toate, poet naţional îndeosebi, nu în înţelesul latinităţii, dar desigur în înţelesul luptei în contra protectoratului rusesc şi a corupţiunii fanariote, Vasile Alecsandri este entuziasmat de partea frumoasă, omeneşte frumoasă a poeziilor noastre populare, simte un fel de mîndrie patriotică de a le arăta în această frumuseţe oarecum generală a lor nu numai francezilor, ci şi germanilor şi englezilor.

Căci suntem în epoca dintre 1855 şi 1866, epoca renaşterii politice a României, care, după congresul de la Paris, este în mod aşa extraordinar caracterizată prin solicitarea poporului român de a-şi exprima dorinţele sub auspiciile marilor puteri de cultură europeană.

Alecsandri, a cărui excepţională valoare în literatura noastră stă în repercutarea tutulor curentelor de simţiri ale contimporanilor săi, vine şi în ajutorul acestei mişcări şi caută să ne cîştige simpatiile occidentale, scoţînd la iveală mai ales acea parte — dealtminteri reală — a manifestărilor sufletului nostru poporan, care se poate numi lirică şi contemplativă, adică duioşia simţirilor şi cumpătarea exprimării.

Înţeleg că d-ta ai pus accentul pe elementul energic al baladelor, fiindcă el se potriveşte mai bine cu criteriul d-tale etnic, însă acest criteriu nu trebuie luat exclusiv: în orice caz, el nu era şi nu putea fi excluziv la Alecsandri. D-ta recunoşti că „Alecsandri a auzit şi a înţeles că în murmurul poporului e o muzică naivă şi sentimentală a doinelor ce se cuvine să fie notată, că este o muzică eroică a baladelor ce se cuvine şi mai mult să fie scrisă".

Dar eu întreb: de ce „şi mai mult"?

Pentru Alecsandri, ca şi pentru unii din noi, se cuvenea tot aşa de mult să fie păstrată sentimentalitatea doinelor, căci deşi — după luminoasa d-tale cercetare — partea eroică şi cuminţenia politică sunt mai ales semnele moştenirii etnice, aceasta nu exclude partea sentimentală nici la romani, şi cu atît mai puţin la descendenţii lor după o evoluţiune culturală de atîtea veacuri.

Îndeosebi elementul eroic în poezia popoarelor din Orient, devenite pe atunci aşa de „interesante", era cunoscut de mai nainte, pentru albanezi, prin imitările — fie şi meşteşugite — din *Guzla* lui Prosper Mérimée, pentru sîrbi, prin minunata culegere de poezii populare publicată de Karagici între 1823 şi 1833 şi prin alte lucrări. Aici e multă voinicie, tot atîta cruzime, uneori şi brutalitate. Cine însă îşi dă seama de firea poetică a lui Alecsandri înţelege îndată că pe el a trebuit să-l atragă din poezia noastră populară mai ales elementul ei liric şi contemplativ, şi tocmai cu această particularitate, pe care d-ta o depreţiezi cu expresia „dulcegărie", Alecsandri ne-a făcut mai bine primiţi printre occidentalii de cultură literară din acea epocă.

Fireşte că o asemenea înrudire sufletească între lirismul poetului şi poeziile populare culese de el nu l-ar fi îndreptăţit niciodată să introducă în textul baladelor schimbări cari le-ar falsifica. Toate poeziile în adevăr populare, prin urmare foarte răspîndite, se întîl-

nesc însă în gura poporului sub cele mai felurite variante. Cine nu se ocupă de autenticitatea folcloristă, cu indicarea exactă a persoanei, a pronunțării, a locului și a timpului, ci se ocupă numai de poezia populară în frumusețea și oarecum generalitatea ei, va culege, va combina, uneori va completa din multele variante forma definitivă, care după a lui simțire îi va părea mai conformă cu geniul poetic al poporului. În aceástă alegere și consolidare de formă, Alecsandri, cu deplină bună-credință, s-a lăsat condus de partea sentimentală a poeziilor noastre, precum d-ta, cu aceeaș bună-credință, te lași mai curînd condus de partea eroică. Dar nici la unul, nici la altul nu poate fi vorba de falsificare.

Pentru d-ta *Miorița* este chintesența poeziei populare române; dar pentru contimporanii dintre 1856 și 1866 erau poate poeziile curat lirice mai sugestive. Îmi aduc aminte că pe mine și pe cîțiva din compatrioții mei ne încîntase la 1857 în Viena (eram atunci de 17 ani) mai cu seamă poezia tradusă de Kotzebue:

Sus în vîrf de brăduleț
S-a oprit un șoimuleț,
El se uită drept în soare
Tot mișcînd din aripioare.

(Nici mie nu-mi plac diminutivele, introduse numai pentru înlesnirea rimei.)

Jos la trunchiul bradului
Crește floarea fragului,
Ea de soare se ferește,
Și de umbră se lipește.
„Floricică de la munte,
Eu sunt șoim, șoimuț de frunte,
Ieși din umbră, din tulpină,
Să-ți văd fața la lumină,
C-au venit până la mine
Miros dulce de la tine.
Cît am pus în gîndul meu
Pe-o aripă să te ieu
Și să mi te port prin soare,

Pîn' te-i face roditoare
Și de mine iubitoare".
„Șoimuleț, duios la grai,
Fiecare cu-al său trai,
Tu ai aripi zburătoare,
Ca să te înalți la soare,
Eu la umbră, la răcoare
Am menire-nfloritoare.
Tu te legăni sus, pe vînt,
Eu mă leagăn pe pămînt.
Du-te-n cale-ți, mergi cu bine,
Făr-a te gîndi la mine,
Că e lumea-ncăpătoare
Pentru-o pasăre și-o floare!"

Și cînd — acum 41 de ani — în primul volum al *Convorbirilor literare* am atras luarea-aminte a cetitorilor asupra covîrșitoarei însemnătăți a poeziilor populare publicate atunci de Alecsandri, am reprodus anume această poezie, împreună cu altele de felul ei, și astăzi pot constata că partea lirică a vieții poporului a fost cea mai roditoare în dezvoltarea ulterioară a literaturii noastre culte, îndeosebi pentru Eminescu și, prin mijlocirea lui, pentru urmașii săi.

Căci dacă e să judecăm după dreptate întreaga valoare a publicării poeziilor populare, așa cum a fost făcută de Alecsandri, nu ne putem mărgini la efectul ei asupra străinătății, ci trebuie să punem în cumpănă, ca fiind de mai mare greutate, efectul lor asupra propriei noastre societăți. Alecsandri, care în lunga sa viață literară a căutat totdeauna să trezească interesul estetic al publicului român, nu putea să tindă a interesa lumea străină fără a voi să intereseze în acelaș timp propria noastră societate cultă. Lucrul nu era ușor, mai ales în Moldova, unde limba franceză era limba exclusiv întrebuințată în saloanele și în familiile așa-numitei societăți și unde cele mai multe dame nici nu știau să vorbească, necum să scrie corect românește.

Atunci Alecsandri, cu adîncul său instinct de poet național, găsește în poezia populară cea mai bogată

comoară de frumuseţi literare din care să se adape societatea, fie direct, fie indirect, prin inspirarea scriitorilor de talent mai accesibili gustului ei.

În legătură cu cele zise aici, o observare a d-tale de la începutul discursului cere oarecare lămurire. Dacă se poate admite ceea ce zici acolo, că „românul ca popor nu e nici mai mult, nici mai puţin poet decît alt popor", propoziţia următoare cu „materialul folcloristic", care „*poate* fi considerat ca produs estetic, dar atunci încetează de a fi anonim", îmi pare mai puţin admisibilă.

Nu e vorba aici de materialul folcloristic, ci deînsăş poezia populară ca poezie, şi ea nu numai poate, ci trebuie considerată ca un produs estetic de cea mai mare însemnătate, fără a înceta să-şi păstreze anonimatul ei firesc.

Am cetit adineauri poezia cu şoimul şi fraga. Este vreo îndoială despre frumuseţea şi, prin urmare, despre valoarea ei estetică? Şi ce are a face aici chestia anonimatului? Poezia este şi rămîne anonimă, dar aceasta nu o împiedică de a fi din cele mai frumoase, de a exprima nu numai o simplă simţire lirică, ci, cum zice Alecsandri într-o notă (pag. 32), „o filozofie adîncă".

Asemenea, cînd cetim în *Hora* (pag. 369), care începe cu nişte cuvinte de rînd, ca de la sat:

— Bade, trandafir frumos,
Vrut-ai să te-arăţi dnios,
Dar te-ai arătat ghimpos
Şi din minte nu m-ai scos.
— Vai, leliţă din cel sat,
Ce-ai cerut şi nu ţi-am dat?

Şi apoi continuă:

— Cerut-ai faguri de miere,
Eu ţi-am dat buzele mele;
Cerut-ai o viorea,
Ţi-am adus inima mea.

— Dacă vrei dragoste-aprinsă,
Adă-mi gura neatinsă
Şi o inimă fecioară
Ca apa de la izvoară.

Ce importă că înălţimea etică, aşa de frumos exprimată în versurile din urmă, nu se poate atribui unui anume poet, ci este tocmai în anonimatul ei o dovadă a idealismului pănă la care se poate ridica inspiraţia curat populară?

D-ta pari a atribui acestui gen de poezie mai puţină însemnătate estetică; dar te rog să-ţi aduci aminte de constatările istoriei literare din ţări cu o cultură mult mai veche, d. e. din Anglia şi din Germania; cum la englezi de la publicarea poeziilor populare de Percy (1765) şi la germani de la cea analoagă a lui Brentano şi Arnim (*Des Knaben Wunderhorn*, 1806—1808) datează o renaştere a poeziei lirice în literatura lor cultă.

Şi în contra culegătorilor Brentano şi Arnim s-a adus imputarea că au *întocmit* poeziile populare, dar mai tîrziu meritul lor s-a recunoscut pe deplin, „fiindcă — după cum se exprimă o carte de şcoală — cu un tact admirabil au ştiut să scoată chintesenţa poeziei cu care să producă cea mai adîncă impresie". Pe urma unor asemenea publicări s-au ivit poeţii lirici cei mai răspîndiţi ai literaturii germane din secolul trecut, Heine, Lenau, Uhland (el însuş culegător de poezii populare), ca şi mai nainte Bürger, ostensibil inspiraţi de formele şi limba acelor manifestări anonime ale neamului lor, şi prin ei s-a desăvîrşit opera începută de clasicii anteriori, adică s-a statornicit în societatea cultă a Germaniei predomnirea limbii şi literaturii naţionale cu înlăturarea celei franceze, aşa de puternic ocrotite mai nainte de însuş Frederic cel Mare.

Tot aşa s-a întîmplat şi la noi, unde evoluţiunea nu este încă desăvîrşită. Alecsandri a adunat poeziile populare pentru a da elementului naţional celui mai sigur putinţa unei dezvoltări temeinice în literatură şi le-a întocmit aşa (d-ta zici cu atîta dulcegărie sen-

timentală, eu zic cu atîta potrivire la receptivitatea contimporanilor) încît să poată pătrunde în societatea înaltă. Este caracteristic că cea dintîi care simte și recunoaște acest merit al lui Alecsandri e însăș Elena Doamna, care zice în răspunsul ei la dedicația poetului: „Fără a ridica ceva din caracterul naiv al expresiei poporale, ați *mlădiet* cu o rară fericire forma acestor încercări întîietoare".

Cu această „mlădiere" a pătruns poezia populară în sufletele noastre. Eminescu s-a inspirat de-a dreptul de la ea, Coșbuc și Goga se dezvoltă pe urma lui, iar în miile de școlari și studenți ai generației de astăzi lucrează mai departe formele acestor poeți astfel învioraţi, și încetul cu încetul rădăcina populară împlîntată de Alecsandri crește și rodește în toate direcțiile.

Această mișcare se face de la sine, prin puterea covîrșitoare a plăsmuirilor frumoase. Orice silă, orice violență, nu poate fi decît dăunătoare. Să se producă numai opere de adevărată valoare, nu de valoare îndoioasă, exagerată prin șovinism, și societatea înaltă va fi cîștigată prin atracția firească a frumuseței.

II

Am stăruit poate prea mult asupra explicării unei controverse, însă tot ce privește poezia populară merită cea mai mare luare-aminte, iar opera lui Vasile Alecsandri va găsi pururea în Academia Română un cuvînt de apărare, de laudă și de recunoștință.

Viu acum, iubite coleg, la partea a doua a interesantului d-tale studiu și am și aici mulțumirea să constat de la început o comunitate de vederi în privința criticei teoretice a „poporanismului".

Ce e drept, nu te pot urma în expunerea doctrinei economico-istorice a lui Loria și a „miragiului" introdus de el. Vîrsta la care am ajuns m-a făcut mult mai rezervat față de niște teorii sociale cu aparențe științifice, cari păcătuiesc de regulă prin generalizări pripite. La concepția lui Loria se poate răspunde, tot așa de pe-asupra, cu spirituala observare a lui d'Avenel:

„Dans sa marche lente, la civilisation a recherché le beau bien avant l'utile. Elle a excellé à faire des statues ou des temples avant de faire des lampes ou des parapluies; elle a su écrire avant de savoir se chauffer et a découvert le pinceau avant la fourchette." Ceea ce s-ar putea rezuma pe românește cu o vorbă mai simplă: omul s-a gîndit să-și facă biserici înainte de a-și face hambare.

Cu atît mai puțin te voi urma în propunerea de leacuri pentru tămăduirea stării noastre actuale prin „maiștri și ateliere în toate satele".

Prefer și mă grăbesc să mă pun alături de d-ta cînd zici: „La toate celelalte popoare cauzele economice ale mișcărilor sociale se iluzionează, iar poeții sunt ademeniți de miragiul unor nobile simțiri; la noi școala poporanistă, printr-o aberațiune a tuturor sentimentelor estetice, îi ține într-o mediocritate revoltătoare".

De mult era cunoscută cererea unor socialiști-poporaniști, cari se amestecaseră în ale esteticei și îndemnau pe scriitori să se ocupe exclusiv de mizeria claselor de jos și de vinovăția celor de sus. Dar dacă toate tendințele și intențiile „utilitare" sunt dăunătoare în artă, cel puțin tendența învrăjbirii claselor a rămas cu desăvîrșire stearpă în producerea de opere frumoase.

Mă unesc dar cu această parte a criticei d-tale, deși nu mă pot uni cu aplicările ce le faci, și, d. e., mă deosebesc de d-ta în aprecierea poeziilor d-lui Octavian Goga. Las însă la o parte deslușirea acestei deosebiri, fiindcă Academia și-a arătat acum trei ani părerea despre primele poezii ale d-lui Goga, acordîndu-le unul din premiile ei mai însemnate, pe temeiul unui raport care cercetează cu de-amănuntul meritul literar al noului poet de peste Carpați.

Dar mai sunt rezerve de făcut și în privința celor zise de d-ta despre Creangă, Popovici-Bănățeanul și d-l Slavici. Ai introdus însuți deosebirea între acești trei autori, la cari recunoști „miragiul", și între autorii pe cari îi crezi vinovați de „poporanismul" în înțelesul defavorabil ce-l dai acestui cuvînt. Însă atunci e

greu de priceput pentru ce ai pus pe cei trei autori în republica poporanismului. Căci nu faptul că figurile descrise de Creangă, Slavici și Popovici-Bănățeanul sunt mai cu seamă țărani, preoți de la sate și meseriași îi face să intre în acea rubrică.

Critica d-tale că în nuvelele d-lor Slavici și Popovici, în deosebire de povestirile lui Creangă, figurile nu au aparență de realitate, ci sunt „anemice și nefirești" sau — cum zici tot d-ta — „nu sunt de carne, ci de carton", s-ar putea aplica tot așa de bine la multe nuvele din viața societății înalte, căci o asemenea observare se referă la o temă generală a cercetărilor literare, iar nu numai la înfățișarea figurilor luate din popor.

Însă critica nu o cred îndreptățită, și modul cum dezlegi d-ta „enigma" descrierii acelor figuri „anemice și nefirești" prin faptul că d-l Slavici și Popovici-Bănățeanul ar fi crescuți în licee și universități germane și ar fi împodobit flăcăii din satul lor de naștere cu romantismul cărturarilor din Viena, îmi pare lipsit de temei.

Nu e lucru ușor (am recunoscut-o de la început) a argumenta în materie estetică. Voi încerca totuș să-mi susțin părerea că multe din nuvelele d-lui Slavici ca și nuvelele lui Popovici *Din viața meseriașilor* sunt creațiuni cu acea deplină aparență a realității în care se încheagă arta adevărată.

Că nu poate fi vorba de fireasca atribuire a unui romantism exotic la figurile poporului românesc rezultă din analoaga înzestrare a sătenilor cu simțimintele cele mai înalte și delicate tocmai în schițele, nuvelele și romanele țărănești din acele literaturi occidentale unde introducerea unei culturi străine la elementele autohtone este exclusă. Absolut aceeaș notă vibrează în *Petite Fadette*, în *François le Champi*, în *Mare au Diable* de George Sand, în figurile de pe țărmurile Rinului descrise de Auerbach, în țăranii lui Ganghofer din munții Tirolului și chiar în vagabonzii lui Bret Harte din California.

De unde vine această identitate a aspirării ideale în mijlocul unor realități materiale așa deosebite? Din convingerea intuitivă a marilor scriitori că în cugetul poporului — fie oricît de lipsit de cultura cărturărească, ba uneori îți vine să zici tocmai fiindcă e lipsit de ea — germinează și poate prinde rădăcină dezvoltarea celor mai curate și alese simțiminte omenești. Precum se găsește în popor o adîncă evlavie, tot așa se poate găsi o mare decență și cea mai surprinzătoare sfială în legătura dintre sexe.

Căci nu numai pe calea gîndirilor abstracte, îngrămădite în feluritele sisteme, poate ajunge omul să-și dea oarecare seamă de tainele vieții, ci și pe calea instinctivă a simțimîntului.

Romantismul cărturarilor din Viena? Dar de la ce fel de cărturar, de la care romantism au ieșit versurile noastre populare:

> Dacă vreai dragoste-aprinsă,
> Adu-mi gura neatinsă
> Și o inimă fecioară
> Ca apa de la izvoară?

Și se poate o mai înaltă, o mai curată expresie de iubire?

Dar în cealaltă poezie:,

> Du-te-n cale-ți, mergi cu bine,
> Făr-a te gîndi la mine,
> Că e lumea-ncăpătoare
> Pentru-o pasăre și-o floare?

Din ce tratat de etică socială a învățat țăranul anonim să fie mulțumit cu soarta ce-i este hărăzită?

Fără îndoială, complicările sufletești ale societății înalte sunt o problemă din ce în ce mai interesantă în proporție cu creșterea culturii, și ele își vor afla înfățișarea firească în literatura noastră. Dar aceasta nu ne poate face să uităm că simplicitatea țărănească nu exclude frumusețea lirică, precum nu exclude energia epică, nici chiar conflictul dramatic.

Cînd văd asemenea deosebiri de judecată literară între noi, îmi vine să repet vechea observare făcută într-un articol despre „poeți și critici", că tocmai poeții

sunt mai puţin chemaţi să apreţieze poezia altora. Ei sunt prea pătrunşi de felul lor de a pricepe lumea ş prea refractari la felul altora de a o pricepe.

Menirea d-tale, iubite coleg, care eşti însuţi unul dintre cei mai recunoscuţi poeţi ai generaţiei de astăzi, este de a ne înzestra literatura cu creaţiunile propriei d-tale imaginaţii. Iară rolul mult mai modest de a primi şi de a preţui creaţiunile poeţilor lasă-ni-l nouă, publicului cetitor, cari putem îmbrăţişa cu aceeaş recunoştinţă cele mai felurite individualităţi artistice, numai cu condiţie ca să fie în adevăr inspirate de simţimîntul curat al frumosului.

Şi fiindcă în multe din poeziile şi nuvelele cu cari ne-ai sporit comoara literară, d-ta ai fost în adevăr inspirat de cel mai înalt simţimînt al frumosului, fii cu această parte a operei d-tale binevenit în mijlocul Academiei Române!

DIN BROŞURI ŞI PERIODICE